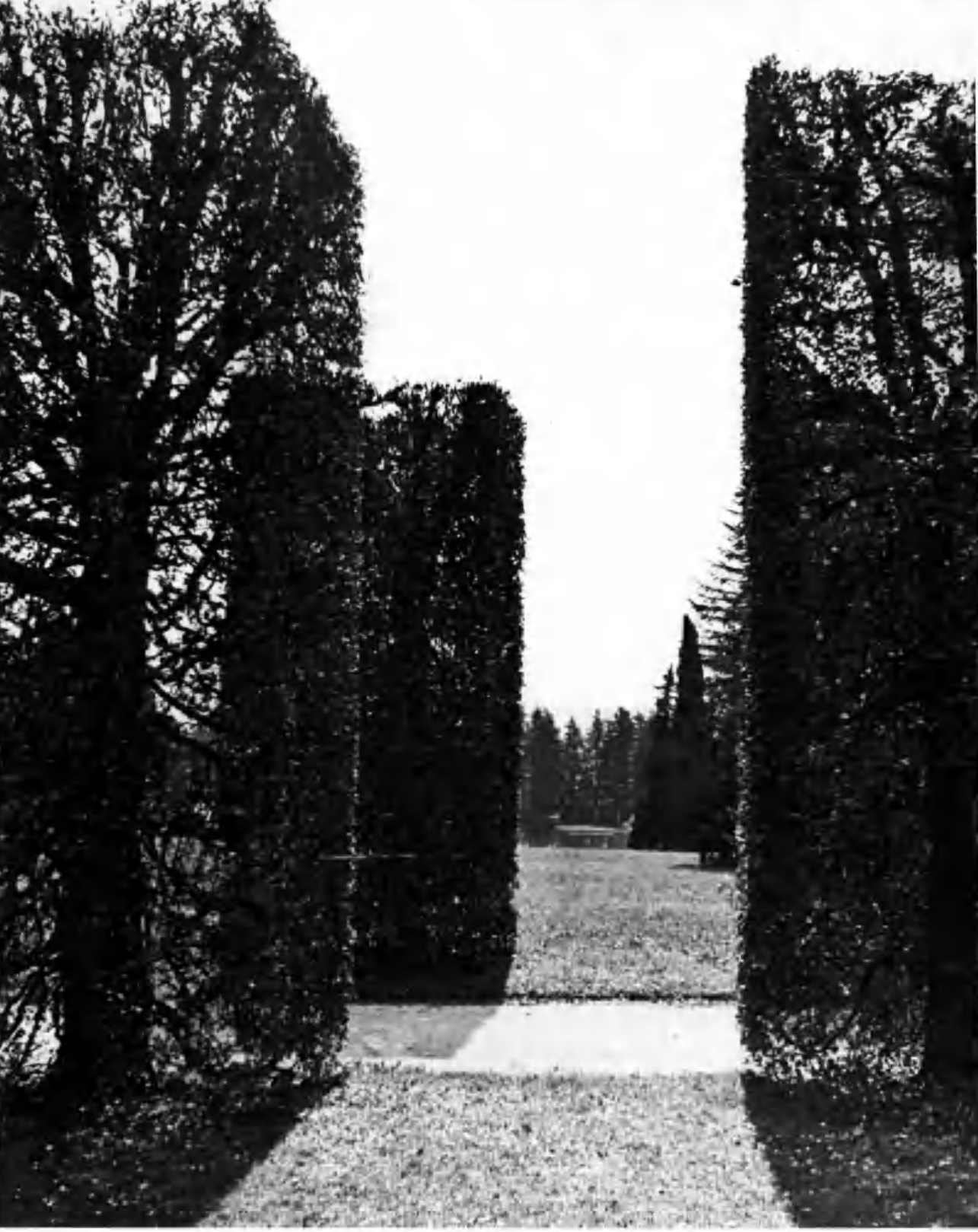

Lustgården ÅRG. 44 · 1963

LUSTGÅRDEN

Årsskrift 1963 · Årgång 44

FÖRENINGEN FÖR DENDROLOGI OCH PARKVÅRD

FÖRENINGEN FÖR DENDROLOGI OCH PARKVÅRD

(The Swedish Society for Dendrology and Park Culture)

Villavägen 8, Uppsala

Postgirokonto 1607. Medlemsavgift 25 kr. årligen eller 300 kr. en gång för alla. Avgift för familjemedlem 10 kr.

Ordförande:

Greve TORGIL VON SETH, Bratteborg.

Vice ordförande:

Friherre SVEN A. HERMELIN, Uggleviksgatan 13, Stockholm Ö, tel. 20 90 32.

Sekreterare och skattmästare:

Trädgårdsmästare ERIK HEDSTRÖM, Botaniska trädgården, Uppsala, tel. Uppsala 13 82 82 (12 07 08).

Redaktör för föreningens årsskrift:

Fil. lic. BENGT M. P. LARSSON, Växtbiologiska institutionen, Uppsala, tel. Uppsala 13 06 72 (12 25 72).

Ansvarig utgivare av föreningens årsskrift:

Professor NILS SYLVÉN, Vegagatan 16, Lund, tel. Lund 183 80.

Omslagsbild: Lagerträd tuktade till kantställda block i Villa Marlias barockträdgård vid Lucca i Nord-Italien.
Foto INGVAR NORDIN 6.4.1962.

Cover: Laurus nobilis clipped to square blocks in the Baroque garden of Villa Marlia, Lucca, Northern Italy.

Tryckt hos Almqvist & Wiksells Boktryckeri AB, Uppsala 1964

INNEHÅLL

Contents

ROLF SANTESSON

En resa genom sekler. Föreningens för Dendrologi och Parkvård vårexkursion till Nord-Italien 1962 5

A journey through centuries. A dendrological excursion to northern Italy

MATTS JUHLIN DANNFELT

Dendrologer på skogsstudier i Italien 57

A forest excursion to Vallombrosa in the vicinity of Florence

MAGNUS JOHNSON

Skador på trädplanteringar i Göteborg och dessas orsaker 61

Damages on park trees in Gothenburg and their causes. English summary 72

EMIL WALLSÉN

Parker och planteringar i Gävle 75

Parks and plantations in Gävle, eastern Sweden

ARTUR GUSTAVSSON

Dendrologiska anteckningar från Gävle 85

Dendrological notes from Gävle

INGVAR NORDIN

Om käppgranen och andra extrema ormgranstyper 110

About the "stick" spruce and other extreme types of the "snake" spruce. English summary 113

TORE ARNBORG

Den gröna kretsen — ett intressant initiativ. Intryck från en konferens i Hamburg den 25 och 26 april 1963 115

The green circle — an interesting initiative. Report from a conference in Hamburg

NILS HYLANDER

Scilla Rosenii C. Koch, en odlingsvärd kaukasisk art 120

Scilla Rosenii C. Koch, a new ornamental plant from Caucasia, English summary 124

RECENSIONER

Reviews

Sjögren, Bengt: Träd i svenska marker. (Magnus Fries) 125

Johansson, Carl: Örtagården. (Ingvar Nordin) 126

Nilsson, Arvid: Hven, vegetation och flora. (Bengt M. P. Larsson) . 127

Sylvén, Nils & Tedin, Olof: Hjalmar Nilssons park. (Bengt M. P. Larsson) 128

Nordström, Bertil: De bästa rosorna. (Bengt M. P. Larsson) . . . 129

Årsskrift for planteskoledrift og dendrologi 1961 og 1962. (Bengt M. P. Larsson) 130

Mark, Gergely: Die Rose. (Hellmut Merker) 131

Krüssman, Gerd: Handbuch der Laubgehölze. Bd II. (Tor Nitzelius) . 133

Acta Průhoniciana. 1–5. Vědecké Práce. 1. — Rocznik sekcji dendrologicznej polskiego towarzystwa botanicznego. XIV–XVII. — Arboretum Kórnickie. I–VIII. (Bengt M. P. Larsson) 136

FÖRENINGSMEDDELANDEN

Reports on the activities of the Society

Styrelseberättelse för år 1962 144

Styrelseledamöter och revisorer för år 1964 146

ROLF SANTESSON

En resa genom sekler

Föreningens för Dendrologi och Parkvård vårexkursion till Nord-Italien 1962

Det kom helt överraskande. För en kort stund öppnade sig det täta molntäcket under oss och genom luckorna skymtade en djup dalgång på Alpernas sydsluttning. Vi kände att färden hade börjat, och den andliga vinterbojan släppte plötsligt. Kvällen förut hade det småsnöat i Stockholm och på morgonen, den 31 mars, hade det ösregnat i Malmö. Kalla och våta hade vi samlats på Bulltofta. Visst hade det varit roligt att i flygpaviljongen få återse många gamla vänner, flera som vi kanske inte sett sedan förra årets exkursion, men den verkliga stämningen hade inte velat infinna sig. Vi satt litet duvna nedsjunkna i våra fåtöljer medan flygplanet dundrade fram över den tjocka molnmadrassen. Vi läste med större intresse än tidigare den omfångsrika och detaljerade "bruksanvisning", som Erik Hedström satt i handen på oss. Villa Carlotta och Villa Capponi började angå oss allt mer, den italienska marskalken Giorgio Clerici och "den glada änkan" Luccida Mansi började bli oss bekanta. Deltagarlistan med dess 114 namn studerades ingående. Vi saknade flera av de uppräknade. Ja, alla hade inte fått plats i flygplanet, utan en grupp måste med tåg resa till vår samlingsplats i Stresa.

Vid halv två-tiden landade vi på Malpensa, Milanos flygplats. Den ljumma luften var stimulerande, men på vägen från plattan till paviljongen kastades många undrande blickar på alla lövlösa träd, som kantade flygfältet. Vi skulle snart få erfara ganska eftertryckligt att våren var extremt sen i år, och vi konstaterade, att många lövträd här ej kommit längre än därhemma. Redan medan vi väntade på avgångssignalen för de båda bussar, som skulle föra oss vidare till Stresa, blev vi medvetna om svårigheten att identifiera de kala träden. Vad de grangreniga lövträden vid parkeringsplatsen var är ännu en gåta.

Vi åkte mot nord och väst. Utmed vägen blommade vitsippor och jordvivor, *Primula vulgaris*. Vid Sesto stod kaskadpilen, *Salix × chrysocoma*,

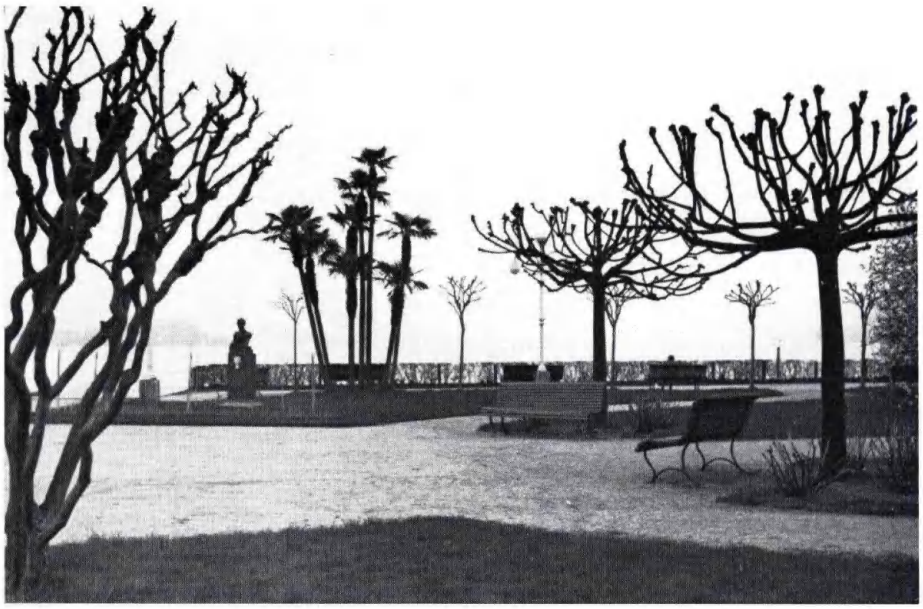

Fig. 1. Stresa. Parken vid Lago Maggiore; mellan stammarna av en olövad lagerströmia och en grupp väderkvarnspalmer skymtar Isola Bella. — Stresa. The park on the shore of the lake with Isola Bella dimly seen between the stems of *Lagerstroemia indica* and *Trachycarpus fortunei*.

i gulgrön vårfärg på Ticinos strandbank. Praktfulla magnolior och kamelior i full blom visade att vi nått en sydlig breddgrad. Blommande akacior glimmade till här och var, och vackra exemplar av den långbarriga *Pinus montezumae* väckte berättigad uppmärksamhet. Stresa tog emot oss med sina cedrar och palmer, med blommande *Prunus*-alléer och höga, blankbladiga magnolia-träd. En magnifik *Araucaria araucana* pöste med rund krona nära vårt hotell, och i planteringarna vid stranden sträckte de hårt beskurna träden sina nakna fingerlika grenar mot himlen.

På kvällen samling på hotell Esperanza, där vår vice ordförande och exkursionsledare Sven Hermelin hälsade välkommen och Erik Hedström gav oss nummer och praktiska råd. Den första middagen avnjöts i sällskap med grevinnan och greve Carlo Gola, ordförande i Florens trädgårdssällskap. Oscar Douglas framförde på klingande italienska till greve Gola vårt tack för värdefull hjälp med planläggningen av vår exkursion och för utverkande av tillstånd för besök i många för allmänheten ej tillgängliga trädgårdar.

Fig. 2. Exkursionsledarna Sven Hermelin (t. v.) och Erik Hedström. — The leaders of the excursion.

Den första april var det strålande söndagssol. Redan före frukosten hade många strosat omkring i Stresa. Turistsäsongen hade ännu ej börjat och de flesta av de palatslika jättehotellen låg ännu stängda och verkade spöklikt övergivna. De vackra grupperna av väderkvarnspalm, *Trachycarpus fortunei*, och de härligt blomöversållade stjärnmagnoliorna, *Magnolia stellata*, gladde våra sinnen. Skenhasseln, *Corylopsis spicata*, stod också i blom med sina gula blomklasar på nakna bruna kvistar.

Vi embarkerade snabbt M/S Monfalcone, som styrde ut på Lago Maggiore mot dagens mål, de Borromeiska öarna, sedan sekel vittberömda för sin skönhet. Det milda klimatet med frostfattiga vintrar och solrika somrar har gjort Lago Maggiores stränder och öar till ett paradis för människor och växter, till ett trädgårdsälskarens eldorado. De snöiga alptopparna norrut kontrasterar effektfullt mot sjöns blåa vatten, och på ett instruktivt sätt belyses den roll, de ständigt gröna träden och buskarna spelar i landskapsbilden. Sluttningarna mot sjön är klädda av en tung men vacker grönska trots att alla vinterkala träd ännu står bruna. Mycket litet av det gröna härrör från inhemska träd eller buskar; nästan allt är sådant, som människan infört till detta gamla kulturlandskap och därigenom fått det att grönska även vintertid.

Fig. 3. Isola Madre. I förgrunden en *Pinus patula* med välkammade barrbehäng. Ett mammutträd avtecknar sig mot fjällen i bakgrunden. — Isola Madre. A decorative tree of *Pinus patula* and in the background a *Sequoiadendron giganteum*.

Isola Madre

Isola Madre och Isola Bella har helt omskapats — man är frestad att säga skapats — av mäktiga män av släkten Borromeo, vars anor går tillbaka till 1300, då namnet skrevs Buon Romeo, det vill säga god pilgrim. Isola Madre, till ytan något större än halva Humlegården i Stockholm, var en gång täckt med olivskog. Redan på 1400-talet började ett palats att byggas och en trädgård anlades, som genom det underbara klimatet kunnat utvecklats till en botanisk sevärdhet av första klass. En bättre introduktion till norditaliensk dendrologi kan knappast tänkas.

Under ledning av talföra lokala guider fick vi under några timmar ströva omkring i denna parkanläggning, som bjöd på ständiga överraskningar. De redan blomrika terrasserna med klätteroleander på slutt-

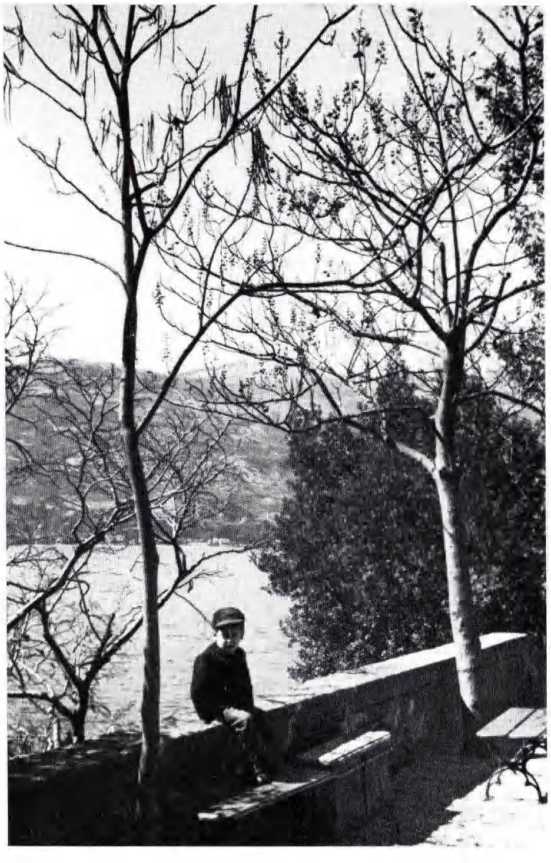

Fig. 4. Isola Madre. Trumpetträd och kejsarträd stod ännu olövade. — Isola Madre. *Catalpa* and *Paulownia* still without leaves and flowers.

ningen vid huvudingången passerades alltför snabbt. Vi kände igen de ännu olövade men karakteristiska kejsarträden, *Paulownia tomentosa*, med tjocka brunludna knoppar och trumpetträden, *Catalpa speciosa* och *C. bignonioides*, med långsmala, hängande frukter. Vägen ledde genom täta blomöversållade buskage av kamelior och rododendron och genom gröna massor av *Prunus laurocerasus* och *Magnolia grandiflora*, den sistnämnda även som väldiga träd. Ett uppgavs vara 25–30 meter högt. Längre fram mötte bambubestånd av *Arundinaria hindsii*, *A. simoni* och *Pseudosasa japonica*. De allt annat än tallika tallarna *Pinus patula* och *P. montezumae* med sina välkammade barrbehäng och den stora ännu kala sumpcypressen, *Taxodium distichum*, fördröjde vår vandring upp mot palatset, som skymdes av ett fantastiskt gråblått träd: en *Cupressus cashmeriana*, vilken helt uppfyllde vad som en gång varit en luftig gårds-

Fig. 5. Isola Madre. Europas största palm, en *Jubaea spectabilis*. — Isola Madre. The biggest palm of Europe.

plan vid palatset. Alla som besökt det tempererade växthuset i Kew Gardens har fascinerats av denna exotiska cypress — här frodas ett mångdubbelt stort träd under fri himmel.

Vi vandrade vidare förbi palatset och på terrassens sydsida mötte vi åter en överväldigande syn, en närmare 20 meter hög grovstammig och välvuxen palm mot en bakgrund av snöiga alptoppar. En *Jubaea spectabilis*, som lär vara den största palmen i Europa. Dess hemland är Chile — de vita fjällen i bakgrunden skulle mycket väl ha kunnat vara Aconcaguas västliga utlöpare.

I parken, närmast i engelsk stil, mötte mycket annat: kamferträd,

Fig. 6. Isola Bella. Terrassernas rika utsmyckning med skulpturer mot en mörk grönska av cypresser och cedrar. — Isola Bella. The sculptures are numerous on the terraces.

Cinnamomum camphora, och mammutträd, *Sequoiadendron giganteum,* butiapalmen, *Butia capitata,* och *Sassafras.* Några vackert blommande buskar är också väl värda att minnas: den gulblommiga *Edgeworthia papyrifera* och den japanska buskroslingen, *Pieris japonica,* med hängande vita blomklasar.

Isola Bella

En ofruktbar klippö strax utanför Stresa förvandlades i början av 1600-talet till ett lyxskepp av stora mått; fören vänd mot nordväst och det höga akterkastellet mot sydost. Greve Carlo Borromeo önskade en

Fig. 7. Villa Taranto. Gemitos bronsstaty Il Piscatore vid de öppna terrasserna med vattentrappan. I bakgrunden administrationsbyggnaden. — Villa Taranto. Gemito's bronze statue Il Piscatore in front of the terraces with the water staircase.

värdig ram kring sin person, och hans son Vitaliano, som fullbordade verket, gav ön namn efter sin hustru Isabella. Ritningarna till den typiska barockträdgården hade gjorts av Angelo Crivelli. Trädgården, som stod färdig 1670, har under de följande seklen lovsjungits av en mångstämmig kör, från den engelske biskopen Burnet och president Brosses över Goethe och Wagner till sentida beundrare.

Det magnifika Borromeiska palatset fyllde oss med en blandning av beundran och häpenhet, ibland t. o. m. med en viss avsmak. Det var svårt att blunda för att hårt feodalsystem måste vara grunden för denna enormt påkostade lyx, men ändå skapade och räddade den åt eftervärlden så mycket skön konst. Många av övervåningarnas salar var underbart vackra men bottenvåningens kalla "grottsalar" med mosaik av tuff och strandstenar på väggar och tak föreföll enbart egendomliga.

Åter ute kunde vi fastslå alla barockens karakteristika i denna trädgårdskonst, där det lagmässiga sammanhanget i kompositionen var tydligt. Salar och kabinetter, trappor och gångar upprepades under fri himmel på de många terrasserna, och utsikternas charm hade väl tillvaratagits. Det ständigt gröna av träd och buskar dominerar, men förmår ändå

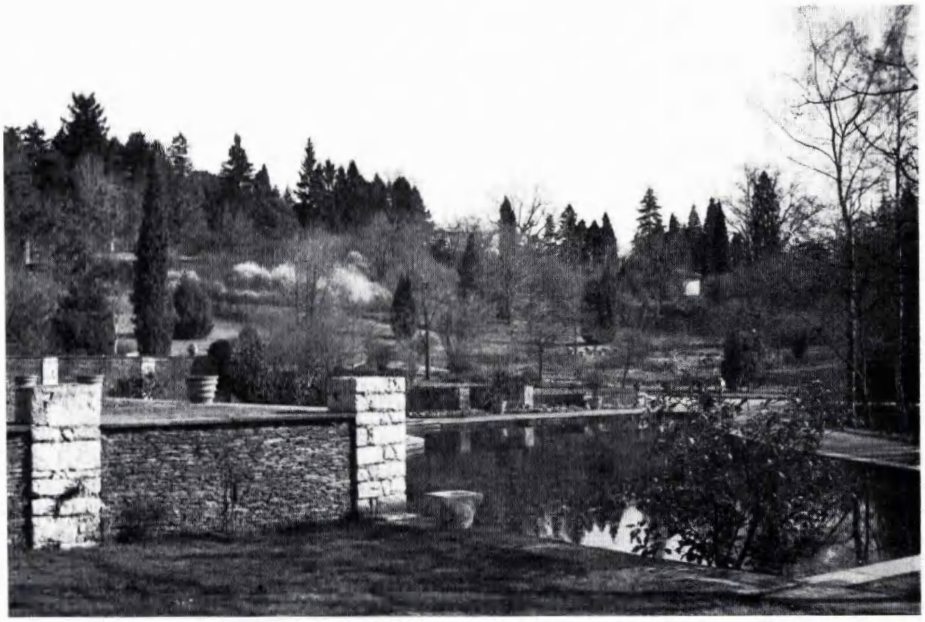

Fig. 8. Villa Taranto. Ett apelsinträd vid lotus-dammen och lysande forsythiabuskage på en sluttning ovanför. — Villa Taranto. A *Citrus sinensis* tree at the *Nelumbo* pond; intensely yellow shrubs of *Forsythia* on the slope above.

inte att mildra intrycket av överbelastning av skulpturer och ornamenteringar på balustrader och murar. När konst- och stilstudierna fått sitt kunde den botaniska delen av själen njuta av härlig *Citrus* av många arter, av *Liriodendron, Corylopsis, Quilaya* och *Cedrus atlantica* f. *pendula*. Helt utan blad och blom stod ännu granatäppleträden, lagerströmiorna och *Metasequoia glyptostroboides*.

Dags att åter gå ombord på Monfalcone, dags för lunchpaket med un bicchiere di vino, medan vi efter en liten kryssning på Lago Maggiore närmar oss Palanza.

Villa Taranto

Strax öster om Palanza, vid vägen mot Intra, ligger Villa Taranto, en modern botanisk trädgård. Kapten Neil McEacharn, F. L. S., skotte till börden, började här 1931 anläggningen av en trädgård, som 1939 generöst skänktes till italienska staten och som sedan 1952 är helt öppen för allmänheten. För den botaniskt intresserade är denna trädgård än mera

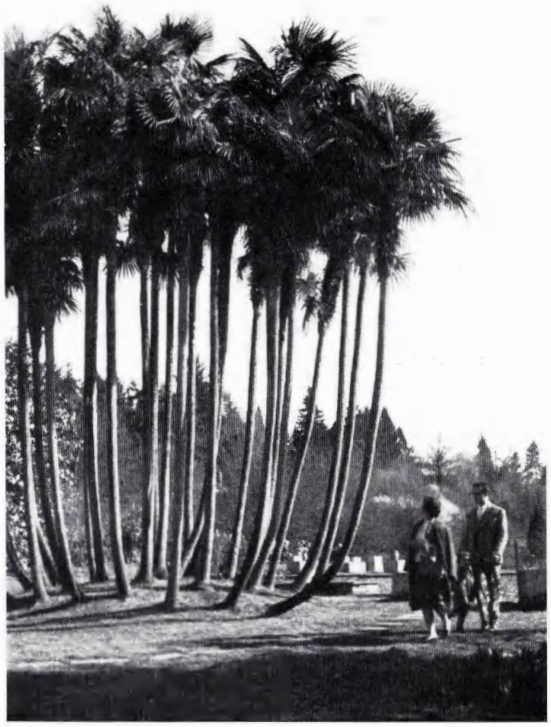

Fig. 10. Villa Taranto. Ett vackert bestånd av väderkvarnspalm. — Villa Taranto. A big growth of *Trachycarpus fortunei.*

trappa gjorde genom sin stela rätvinklighet ett markant avbrott i den mera okonstlade stilen i de flesta av trädgårdens övriga delar. Vi vilade våra trötta fötter i sällskap med Gemitos bronsstaty Il Piscatore, och beundrade de tulpanröda rabatterna och de forsythiagula slänterna ovanför.

I de stora *Erica*-bestånden på sluttningen intill blommade *E. mediterranea* rikligt, medan *E. arborea* ännu ej hunnit så långt. Papegojbusken, *Parrotia persica,* med dess almlika blommor på bar kvist, var en nyhet för de flesta av oss. De små gula blomklasarna på *Stachyurus praecox* - buskarna lockade till uppmärksamhet liksom den granna *Rhododendron tessa.* Den täta gruppen av *Trachycarpus fortunei,* ett 25-tal, sju till åtta meter höga stammar utgjorde ett påfallande exotiskt inslag i denna vackra trädgård.

Efter en alltför kort eftermiddag i Villa Taranto återvände vi till vårt hotell i Stresa helt uppfyllda av dagens intryck. Redan det vi sett denna första dag kunde varit mål för hela italienresan.

Fig. 11. Japansk buskrosling med vita blomklasar i trädgården på Isola Madre. — Isola Madre. *Pieris japonica.*

Fig. 12. Vanlig magnolia i Villa Idanias trädgård vid Garda. — Villa Idania. *Magnolia × soulangiana.*

När vi följande morgon, den 2 april, åter samlats exkursionsfärdiga vid våra bussar fick vi av Sven Hermelin lära oss att *Erica arborea* ej blott levererar våra piphuvudens bruyère. Sällan har väl en gatfejares kvast inspekterats av så många dendrologer som den trädljungkvast, som en Stressas renhållningskarl så glatt lät oss känna på.

Via Lago Maggiore-färjan mellan Intra och Laveno Mombello nådde vi den lilla staden V a r e s e, vars 'giardino publico' blev dagens första mål. Det var en stadsträdgård av för oss ovanlig typ, som väl närmast får betecknas som en barockträdgård. Längs en utdragen mittaxel låg mer eller mindre symmetriska gångsystem, rabatter och gräsmattor med

Fig. 13. En av de många typer av kamelia, som blommade i trädgården på Isola Madre. — Isola Madre. *Camellia japonica.*

Fig. 14. Den gulblommiga *Edgeworthia papyrifera* i Villa Tarantos botaniska trädgård. — Villa Taranto. *Edgeworthia papyrifera.*

Fig. 15. Jordviva vid Villa Serbelloni, Belaggio. — Villa Serbelloni. *Primula vulgaris.*

Fig. 16. Silverviol vid Villa Carlotta, Cadenobbia. — Villa Carlotta. *Viola alba.*

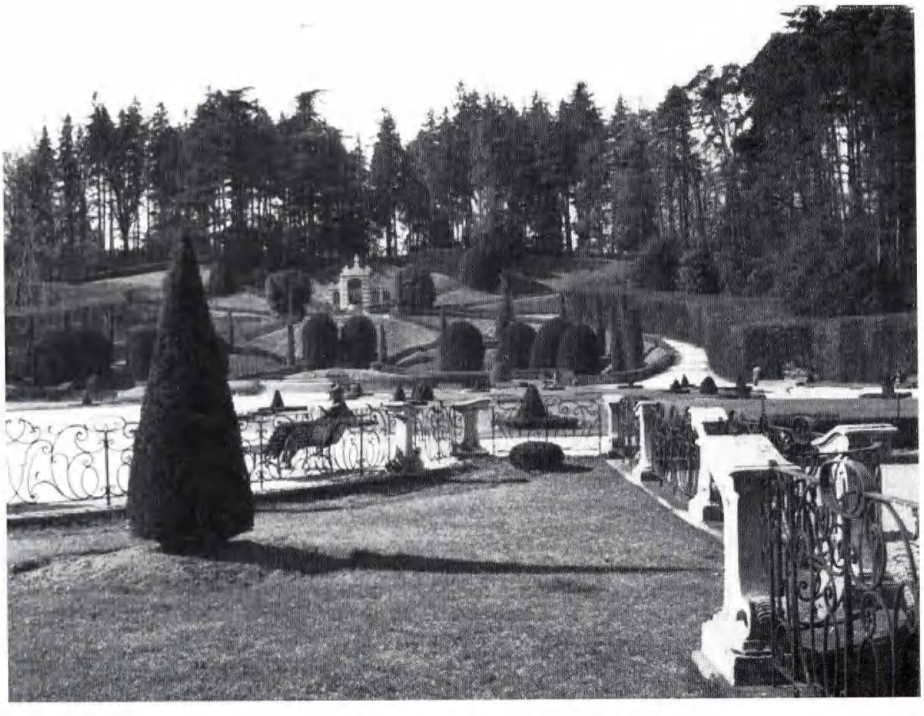

Fig. 17. Varese. Stadsträdgården med tuktade idegranar och tujor och med häckar av avenbok. — Varese. 'Il giardino publico' with clipped trees of *Taxus baccata* and *Thuja* and with hedges of *Carpinus betulus*.

hårt rund- eller spetsklippta idegranar och tujor, avgränsade från omgivningen med ett häcksystem av avenbok, vars gångtunnlar sommartid gav uppskattad skugga. Och som mittaxelns avslutning — naturligtvis — ett av lagerträd flankerat monument, vars övre del var en kuliss.

Så en kort färd norrut till den lilla byn Bisuschio ett stycke söder om Lago di Lugano.

Villa Cicogna

När vi trädde in på Villa Cigognas portikförsedda gård lämnade vi nutiden. Kullerstenarna under våra fötter hade under många sekler trampats av ädlingar med sinne för värdet av det vackra. Sedan byggnaden på 1500-talet gjorts om från jaktslott till en praktfull villa i renässansstil

Fig. 18. Villa Cicogna. Ett av renässansträdgårdens uterum vid slottsbyggnaden med dess portik och fasadmålningar. — Villa Cicogna. One of the sheltered gardenrooms in front of the palace.

har den fått behålla en i stort sett oförändrad karaktär. Villan är sedan 400 år i familjen Cicognas ägo, helt naturligt ett Monumento Nacionale och under vissa tider öppen för allmänheten.

Grevinnan Eleonora Cicogna-Mozzoni visade oss omkring i slott och trädgård och berättade medryckande om förfädernas verk. Hon gjorde vårt besök dubbelt angenämt.

Gårdens väggar, valvbågar och tak var smyckade med målningar av stora män och sköna kvinnor, av girlander med vinrankor och citrusgrenar, av landskapsbilder och av den adliga skölden med de åtta storkarna, två med ett guldäpple i klon och en svart orm i näbben. I de praktfulla salarna med renässansmöbler stannade vi i beundran inför väggmålningarna av klassiska topiarie-landskap, skapade av bröderna Campi.

Inte hade vi väntat, att den kända bilden av den vackra vattentrappan, som bl. a. pryder omslaget till Massons verk om italienska trädgårdar, skulle varit tagen från dörren till en av salongerna i slottet. Men detta är ju en villa i typisk renässans, där kontakten och samspelet mellan hus och trädgård gjorts fulländad. Trappan är ett av renässansträdgår-

Fig. 19. Villa Cicogna. Matts Juhlin Dannfeldt frambär exkursionens tack till grevinnan E. Cicogna-Mozzoni. — Villa Cicogna. Our thanks are given to the lady of the house.

dens huvudmotiv, terrasser och parterrer ger fina ombonade uterum. Några av Villa Cicognas parterrer är mera uterum än trädgård, promenadutrymmen och balustradomgärdade dammar tar det mesta av ytan. Villa Cigogna har dock även grönare terrasser med renässansens kända mönster i buxbom och lager. Till alla slottets våningar ansluter sig terrasser i trädgården.

Villa d'Este

Från Bisuschio förde oss bussarna över Varese och Como till Cernobbio på Lago di Comos västra strand ca 3 km norr om Como. Här ligger Villa d'Este, eller med ett äldre namn Villa Gallio. I skarp kontrast till Villa Cicogna har Villa d'Estes öden varit starkt växlande, vilket också givit trädgården dess oklara blandstil. På villans nuvarande plats låg på 1400-talet ett kloster. Kardinalen Tolomeo Gallio byggde i slutet av 1600-talet

Fig. 20. Villa Cicogna. Den välkända vattentrappan flankerad av cypresser. — Villa Cicogna. The famous water staircase.

den nuvarande villan, generalen Domenico Pino var en tid ägare till slottet, och från hans tid härstammar de modeller av borgar, som klippan ovanför blivit utstyrd med. Generalskan hade låtit uppföra denna väldiga trofétavla till minne av sin makes segrar i kriget mot Spanien. Drottning Caroline av England ägde villan under 1800-talet och gav trädgården dess nuvarande utseende. Efter att 1943–45 ha varit ett tyskt sjukhus för plastikkirurgi är Villa d'Este numera ett lyxhotell.

En magnifik platan, 8 meter i diameter, och enligt uppgift planterad på 1300-talet, var en av Villa d'Estes sevärdheter. Trädgårdens blåregnsspaljéer, som längre fram på sommaren måste vara praktfulla, stod ännu kala.

Från trädgården leder genom en mosaikprydd entré en 200-årig cypress-allé upp mot en väldig Herculesstaty. Mellan de pampiga träden

Fig. 21. Villa Cicogna. Utsikten från vattentrappans krön, och entrén till en av slottets salonger. — Villa Cicogna. A view from the top of the water staircase.

har man från den branta sluttningens övre del utsikt ner mot Comosjöns glittrande vatten. Perspektivet skärps genom de båda säregna vattentrappor, som kantar sluttningens gröna mittsträng. Trädgården var f. ö. en park i engelsk stil med flera vackra alléer av magnolia och cypress.

Vi konstaterade att vägbyggarna i Italien ofta är hänsynsfullare än i vårt land. En huvudväg längs Comosjöns väststrand som haft att passera Villa d'Este tilläts ej skära av denna cypressallé och vattentrappa utan leddes genom en tunnel under den. Heder åt sådana vägingenjörer!

Vi återvände med bussarna längs Lago di Lugano; tog kaffepaus i Lucarno. I passet mellan Lugano och Bellinzona var björk- och alskogen ännu vintrigt naken. Vi körde vidare i "park-zonen" längs Lago di Maggiore och anlände till Stresa i tid till en sen middag.

Fig. 22. Villa d'Este, Cernobbio. Blåregnspaljéer inramar utsikten över sluttningarna mot Como-sjön. — Villa d'Este. The slopes above Lago di Como seen through the trellis-work with *Wisteria*.

Följande dag, den 3 april, började litet mulen och kall när vi med bussarna styrde ner mot autostradan för att snabbast åter komma till Lago di Como. Vi följde sjöns västra strand till Cadenobbia och den berömdaste villan vid denna sjö.

Villa Carlotta

Klimat, läge och jordmån har tillsammans skapat de underbaraste förutsättningar för den trädgård som anlagts vid Villa Carlotta, och dessa förutsättningar har mycket väl utnyttjats.

Ett massivt trappsystem leder upp mot slottsbyggnadens huvudentré. De tre långa, smala terrasserna framför slottet är väl fyllda med apelsin- och citronträd och med tjocka, mörkgröna murar av lager, *Prunus laurocerasus*, *Aucuba* och gardenior. Det var kanske litet svårt att denna svala vårdag inse behovet av allt detta skuggande gröna.

Fig. 23. Villa Carlotta. Den djungellika ravinen med dvärgpalmer och väderkvarnspalmer samt trädormbunkar, som ännu står med vinterbetäckning. — Villa Carlotta. A ravine formed to a jungle, with *Chamaerops humilis* and *Trachycarpus fortunei*. To the left four specimens of *Dicksonia antarctica* hidden under their winter cover.

Villa Carlotta uppfördes i mitten av 1700-talet av "den slösaktige marskalken" Giorgio Clerici, men först ett århundrade senare fick den sitt nuvarande namn efter hertiginnan Carlotta av Sachsen-Meiningen. Villan, som tillhör italienska staten, är bl. a. känd för sina konstsamlingar. Till dessa kunde vi anslå blott en kort stund, men fick beundra både Canovas marmorskulptur "Amor och Psyke" och Thorvaldsens Alexander-fris.

Som pålitliga dendrologer höll vi oss mest i trädgård och park. Till den ursprungliga trädgården, som närmast bär barockens prägel, har senare fogats ett större område planerat i engelsk stil och utan tvekan den i vår smak mest tilltalande delen. Beteckningen tropisk exotism kan passa rätt väl på denna de stora möjligheternas park. Palmer som *Trachycarpus, Jubaea, Phoenix canariensis* och *Sabal dawidii,* cycadéer, agave och palmliljor för tanken till sydligare latituder. Av de väldiga trä-

Fig. 24. Villa Carlotta. En agave och några palmer, t. h. *Sabal dawidii* och i bakgrunden *Trachycarpus fortunei.*

den av *Thuja gigantea, Cupressus arizonica* och *Sequoiadendron giganteum* kunde man lätt förledas att tro att trädgården var betydligt äldre än de 200 år som uppgivits. Våra begrepp om rododendron-stammars tjocklek reviderades avsevärt, och nog var det litet av en chock att få se hamlade rododendron-träd. Som bottenvegetation i rododendron-bestånden trivdes *Aspidistra* gott.

Den smått klassiska bäckravin, som omskapats till tropisk djungel, blev vederbörligen studerad. Av trädormbunkarna, *Dicksonia antarctica,* syntes ej mycket, då de ännu var väl inpackade i sina vinterfodral. Intrycket av obändigt kämpande djungelvegetation hade man fått fram väl med bambu av *Sasa,* palmsnår av *Chamaerops* och *Trachycarpus,* och en grundstomme av många ständigt gröna buskar. Det riktigt luktade tropik!

Det var inte underligt, att det var svårt att få alla samlade igen till bussarna.

Snabbt rundade vi Comosjöns sydvästra arm och var vid lunchtid vid Bellagio, på udden i sjöns centrala del.

Fig. 25. Villa Carlotta. En stor grupp *Dasylirion* med *Cordyline* i bakgrunden och en cycadé i förgrunden.

Villa Serbelloni

En hög trappa ledde oss upp på det berg, där Villa Serbelloni tronade. Det var nära nog klassisk mark, utnyttjad redan under romartiden på grund av sitt strategiska läge på det näs, som delar Lago di Como i två mot sydväst och sydost utskjutande armar. Trafiken norrifrån genom passet från Österrike och Schweiz kunde här hållas under god kontroll. Åt tre håll öppnar sig den magnifikaste utsikt, där de höga omgivande bergen ger de långa fjordlika sjögrenarna ett grant perspektiv. Här på berget finns ännu rester av vallar av fyrkanthuggen sten från tiden före år 1000. Tornet för spaning och försvar byggdes på 1000-talet; själva villan uppges vara grundad 1492, men fick under 1700-talet sin nuvarande eleganta utformning.

Rockefeller Foundation är nu ägare till Villa Serbelloni, och dess föreståndare, Mr. John Marshall tog älskvärt emot den svenska dendrologinvasionen och berättade sakkunnigt och trevligt om platsen och dess

Fig. 26. Villa Serbelloni. Mr. J. Marshall berättar sakkunnigt och trevligt om platsen och dess historia. — Villa Serbelloni. The administrator, mr. J. Marshall, telling the history of the place to the participants of the excursion.

historia. Vi vandrade under några timmar omkring i den stora omgivande parken och beundrade inte minst den regikonst med vilken platsens möjligheter utnyttjats. Gång på gång stannar man upp och förstummas inför de helt otroliga utsikter, som här och där överraskande dyker upp. En utpräglad leklust tycktes ha gripit den slottsherre, som på 1820-talet satte ett antal efter Napoleon-krigen arbetslösa knektar att i berget gräva ut en grotta med åt olika håll riktade tunnlar. De mynnar alla med ett utsiktsfönster; i ett av dessa syns Villa Carlotta på andra sidan sjön som på en av berget inramad tavla.

I parken möter vi — som vanligt, är man frestad att säga — många intressanta värmekrävande träd och buskar, vilka ger den botaniskt intresserade dendrologen både glädjestunder och huvudbry. Trevligast var nog den mera naturliga tallskog, som klädde en stor del av höjden, med dess för oss så främmande undervegetation. *Ruscus aculeatus, Polygala*

Fig. 27. Villa Serbelloni. Utsikt mot Como-sjöns sydvästarm från en av trädgårdens terrasser. — Villa Cerbelloni. A view from one of the terraces towards the S.W. branch of Lago di Como.

chamaebuxus, *Hypericum androsaceum* och *Helleborus niger* är man ju inte van att finna som viktiga komponenter i tallskogsflora.

Från Bellagio och Villa Serbelloni förde oss bussarna rakt mot söder, direkt till M i l a n o, där vi fördelades på tre skilda hotell för övernattning. Det strilande regnet dämpade avsevärt lusten till mera omfattande studier av stadens nattliv.

Den 4:e april var resdag. Det regnade fortfarande, när vi på morgonen startade från Milano, och det var rätt skönt att lugnt sätta sig tillrätta i bussarna och försöka ordna upp de tre föregående dagarnas många intryck. Snabbt och behagligt förde oss den breda autostradan mot Florens. Po-slättens fruktansvärda platthet stod för oss som en bjärt kontrast mot det norditalienska sjöområdets skarpt utmejslade topografi, men var på sitt sätt högst fascinerande. Nästan alla fält är vackert gröna och i veteåkrarna ses här och där påskliljor som ogräs. De allmänt förekommande mullbärsträden är ofta starkt hamlade och påminner om pilträd. Redan på 1200-talet började man här odling av mullbärsträd för föda åt

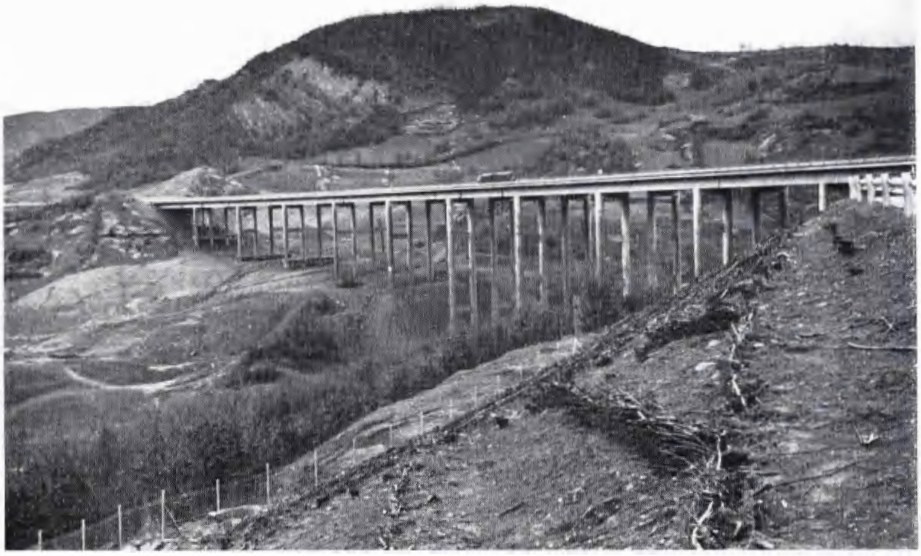

Fig. 28. Den nya autostradan i de toskanska Apenninerna norr om Florens med vägbankens erosionsskydd av flätade vidjor. — A view from the autostrada in the mountains north of Florence, the roadsides protected against erosion by twisted wickers.

silkesfjärilen, men silkesproduktionen har nu spelat ut sin roll. I de områden vi passerade tycktes mullbärsträdens största betydelse vara som stödträd för upphängningsanordningar för vinrankorna.

En av våra färdledare, Sten Fåhré, förkortade bussresan genom att på ett utomordentligt medryckande och lärorikt sätt ge oss en översikt över Italiens historia, och då framförallt Po-slättens och dess städers betydelse i sammanhanget.

Vid Bologna lämnade vi slätten och genom de toskanska Apenninerna ledde den nyanlagda autostradan rakt söderut mot Florens. Uppe på passhöjderna var det kallt och blåsigt och ekskogarna, som stod smutsbruna tack vare de kvarsittande gamla löven, såg föga inbjudande ut. Vägbankarnas erosionsskydd av flätade vidjor på nedslagna pålar utgjorde en intressant lösning av ett viktigt problem. På sista vägsträckan, sluttningen ned mot F l o r e n s, ändrade landskapet snabbt karaktär. Tallskogen och olivplanteringar dominerade bilden, trädljung, *Erica arbo-*

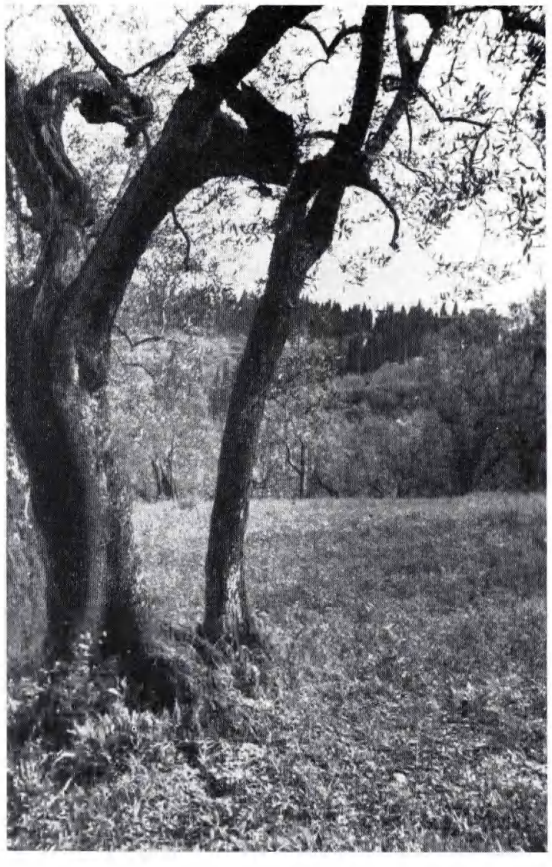

Fig. 29. Villa Capponi. En olivodling på sluttningen nedanför trädgården. — Villa Capponi. From the olive plantation on a slope below the garden.

rea, och harris, *Cytisus scoparius*, blev vanliga och pinjernas karakteristiska parasollkronor visade att vi närmade oss centralare delar av Italien. Vi var litet för tidigt ute, varken blåregn eller judasträd hade ännu givit Florens dess karakteristiska vårfärger. Trots det sista världskrigets hårda slag har Florens ansikte och själ ej ändrats mycket. Sedan vi klarat installationen på Hotel Adriatico blev naturligtvis kvällens mål Piazza della Signoria, Ponte Veccio och andra platser som besökts av milliontals turister före oss.

Flera av exkursionsdeltagarna hade alldeles särskilt längtat efter besöket i Florens. "Det märks att det är karlar, som planerat den här resan, inte en timme är ju avsatt för shopping" var en replik som fälldes i ett samtal mellan två av damerna under en av de föregående programmättade dagarna. Att ständigt göra alla till lags i en grupp på över hundra

Fig. 30. Villa Capponi. Två gripar bevakar gången mellan citron-trädgården och den öppna grästerrassen bakom slottet. — Villa Capponi. Two griffins at the entrance between the *Citrus*-garden and the lawn behind the palace.

personer är ju helt omöjligt, men visst hade våra omtänksamma reseplanerare tänkt på shoppingen. Första Florens-dagen, den 5 april, fick dock ej offras för något så materialistiskt.

Villa Capponi

Bussarna förde oss mot sydost över Piazzale Michelangelo med Davidstatyn och den granna utsikten över staden, genom mörka ekalléer och över kullarna till Arcetri, där Villa Capponi öppnade sin port för en inblick i svunna sekel. Det var en på sitt sätt utsökt liten toskansk renäs-

Fig. 31. Villa Capponi. Ett trädgårdsrum, en 'giardino segreto' med symmetriska figurer av buxbomshäckar och, på murarna, rosenspaljéer. — Villa Capponi. A gardenroom with symmetrical patterns by *Buxus* hedges and with roses climbing the walls.

sansträdgård från senare delen av 1500-talet och vårdad med beundransvärd pietet, som vi här fick stifta bekantskap med. Trädgårdens grundplan var enkel med sina tre mur- eller häckomgärdade uterum. Man hade effektivt eliminerat verkan av den kalla transmontana-vinden, men någon, enligt våra moderna synpunkter trivsam miljö, hade gyttret av tuktade buxbomshäckar inte skapat. Det lilla västra trädgårdsrummet var ett utmärkt exempel på en 'giardino segreto'. Buxbomshäckarnas grönska hade ännu ej lättats upp av några blommor, blott ett fåtal *Citrus*-krukor hade satts ut, och murarnas blåregn och rosor stod i tidigt knoppstadium. *Jasminum mesnyi*-häckens vackra gula blommor gav dock litet färg åt trädgården. Från den stora öppna gräsmattan på terrassen bakom slottet var utsikten mot Florens och över olivplanteringarna på sluttningarna högst fascinerande. Gino Capponis konstnärliga skapelse var en stor upplevelse.

Fig. 32. Villa Torri Gattaia. Buxbomshäckar i rätvinkliga mönster kantar rabatter med rosor och bellis. — Villa Torri Gattaia. *Buxus* hedges bordering beds with roses and *Bellis*.

Villa Monna Lisa

Något oöverskådligt i sin planläggning, en blandning mellan gammalt och nytt var trädgården vid Villa Monna Lisa. Den äldsta delen, en 1500-talsträdgård vars stil närmast ansluter sig till barocken, avgränsades från den senare anlagda delen av en vacker pinjerad. Vi fick glädja oss åt många botaniskt intressanta växter i blom. Vid en vattentrappa, eller snarare liten dammrad frodades svärdsliljor, Florens' speciella blomma, med bl. a *Iris kaempferi* och *I. unguicularis* i blom. I stora nybyggda växthus drevs affärsmässig odling av orchidéer och *Anthurium*, och till specialiteterna hörde även tropiska näckrosor.

Villa Bombicci i Colazzi

Bland andra magnifika slott på de oliv- och pinjeklädda kullarna söder om Florens ligger även Villa Bombicci. Intressantast var här otvivelaktigt

Fig. 33. Villa San Leonardi. Renässansträdgården uppfylld av formklippta buxbomshäckar. — Villa San Leonardi. *Buxus* hedges clipped to globes etc. in the Renaissance garden.

själva slottet, som byggdes i slutet av 1500-talet och länge troddes vara uppfört av Michelangelo. Numera anses dock Santi di Tito vara dess upphovsman. En dendrologisk upplevelse var den väldiga cypressallén, som bildade uppfarten till slottet. Vackra exemplar av kastanjer och stenek ståtade vid slottet, där stora öppna gräsmattor gav fri utsikt över Arnodalen och omgivningarnas mjuka höjder. Det brokiga mönstret av lavar på slottets balustrader var också något som en botanist reagerade för och kommer att minnas.

Villa Torri Gattaia

Strax utanför Florens ligger Villa Torri Gattaia, en villa med anor från 1400-talet, där en privat fortsättningsskola för flickor, det internationella institutet för kulturhistoria "Le Fleuron", har sitt säte. De 30 eleverna kikade intresserat ut genom slottsfönstren när vi invaderade trädgården för att stilla vår törst på hortikulturell stilhistoria. Parterrernas

rätvinkliga mönster av buxbomshäckar förde oss närmast mot renässansen. Täckta *Citrus*-spaljéer, häckar av *Jasminum nudiflorum*, magnolior, rosor och bellis antecknades.

Villa S. Leonardo

I Arcetri, inte långt från Villa Capponi, fick vi besöka ännu en renässansträdgård, Villa S. Leonardo, ursprungligen i familjen Baroncellis ägo. Även här fick vi en lektion i buxbomshäckarnas roll i den gamla italienska trädgårdsstilen. De mångskiftande modeller, som formats i buxbom och idegran, vittnade nog mer om fantasi och leklust än om smak och känsla — åtminstone i våra ögon. Många föredrog också den hänförande utsikten från terrassbalustradens mjuka bågar framför studiet av den gula huvudbyggnaden med de gröna fönsterluckorna. De utrop av förtjusning som en blommande blåregnsgren på husets sydsida framkallade bland exkursionens damer vittnade om glädjen över omväxling i trädgårdarnas ständiga grönska av buxbom, lager och cypress.

Programmet hade redan varit innehållsrikt denna litet gråmulna dag, men ingen av exkursionsdeltagarna hade tröttats så mycket att lusten till fortsatta studier hade dämpats. Stadsmyndigheterna i Florens hade inbjudit till ett cocktail-party på Forte Belvedere, det gamla fästet på höjden söder om staden. I festsalen stod ett långbord dignande av härliga drycker med läckert tilltugg. Här behövde inte trugas. På allsköns språk fördes glada diskussioner med våra värdar och med representanter från Florence Garden Club, som givit oss så mycken hjälp. Den hänförande utsikten från kastellets fönster kunde blott korta stunder göra oss förstummade. Tidpunkten hade valts så att solnedgången över staden skulle kunna avnjutas, och vi stod nu här under en nästan jämnmulen himmel och försökte föreställa oss hur det skulle se ut. Så en kort stund före solnedgången bröts molntäcket upp och solskenet strilade ut över landskapet mellan djärva molnformationer. Palats och kyrkor nere i staden förgylldes av solstrålarna och husen på kullarna över olivplantagerna utsattes för intensiv fasadbelysning. I motljuset stod pinjer och cypresser som kolsvarta silhuetter mot en ljusgrå bakgrund och längst bort i Arno-dalen låg en lätt dimma, ur vilken floden bröt fram som ett glänsande band. En gammal knekt på sitt pass vid fästets gråa granitvall skulle inte stått oberörd av denna syn. Med en sådan natur som lärofader tycks det egentligen högst självklart att konstens mästare blivit så många här i Florens.

Fig. 34. Villa Garzoni di Collodi. Brokbladig agave i trädgården vid foten av de branta terrasserna. Slottsbyggnaden skymtar upptill, t. v. om den höga palmen. — Villa Garzoni. *Agave americana* with white-margined leaves in the lower garden. A glimpse of the palace is seen to the left of the *Washingtonia* palm.

Så intog vi vår middag på Hotel Adriatico. Som gäster vid honnörsbordet hade vi glädjen att se Marchessa Maria Landi och flera av hennes medhjälpare från Garden Club. Tyvärr avslöjades deras identitet blott för det utvalda fåtal, som där var deras kavaljerer.

Fredagen den 6 april bröt in med härligt solsken. Det var dock rätt kyligt när vi på morgonen embarkerade bussarna för en färd västerut mot kusten. Autostradan passerar Prato, Pistoia och Montecatini på tillbörligt avstånd. Pilarna har börjat grönska och de våta markerna är gröna av saftigt gräs. Stora vinodlingar utbreder sig även på de plana slätterna; det höga grundvattnet räcker både till vinet och mellanliggande beteskulturer. Nära Pistoia ser vi stora trädgårdsodlingar och plantskolor med rikligt med stammade pinjer. De blommande persikorna ger landskapet fläckvis en mjukt ljusröd färgton och på kullarna växer aleppotall och oliver. Vi får se Luccas magnifika ringmur, som krönts med stora platan-alléer. Ett stycke nordost om Lucca når vi samhället Collodi, där dagens första mål ligger.

Fig. 35. Villa Garzoni di Collodi. Fantasifullt tuktade häckar av idegran omgärdar trädgårdens nedre del. — Villa Garzoni. The lower part of the garden with its thick, fancifully clipped hedges of *Taxus baccata*.

Villa Garzoni

Många av oss fick nog vid första mötet med Villa Garzoni en känsla av att stå inför en överarbetad kalastårta. Den är otvivelaktigt en häpnadsväckande skapelse, men väl värd ett närmare studium. Villa Garzoni är en barockträdgård, planlagd under senare delen av 1600-talet av familjen Garzoni, och senare kompletterad med vattenkonster och lusthus. Trädgården ligger på en bergsluttning litet vid sidan om och till övervägande delen på lägre nivå än den palatslika huvudbyggnaden. Sluttningens utformning i terrasser har tydliga drag av renässans, men helhetsbilden är dock klar barock. Vi fascinerades av trädgårdsmästarens förmåga att modellera i grönt. Krenelerade vallar och fristående skulpturer i märkliga former hade formats av idegran. Om en gren dött bort lagades bristen nästan omärkligt med snabbväxande buxbom. I den lägsta terrassens fantasifulla häckmönster och grusmosaik stod brokbladiga agaver som frasiga crusifikadonger. En palmrad med *Washingtonia* och

Fig. 36. Rosenkvitten vid en mur i Villa Idanias trädgård. — Villa Idania. A flowering branch of *Chaenomeles*.

Phoenix, liksom bambuskogen vid vägen till palatset, gav en exotisk touche. Den nästan obligatoriska vattentrappan var nog den livfullaste vi hittills sett. Trädgårdens plan anses vara mera romersk än toskansk och en "charmerande individuell detalj", ett badhus från 1700-talet, lär ha sina förebilder i Plinii och Hadriani termer. Liksom dessa "var Garzonis bad avsett för sociala sammankomster och förnöjelser". Inte underligt att de svenska gästerna visade intresse även för en sådan icke-dendrologisk detalj.

Vi fick även besöka själva palatset och beundra dess konstsmyckade salar. Grevinnan Adriana Gardi förplägade oss med kaffe och vermuth, vilket mycket uppskattades.

Få försummade att i salustånden vid bygatan utanför trädgårdsentrén förse sig med Collodis speciella souvenir, den vassnästa och färgglada Pinocchio-dockan, som tillhandahölls i alla önskade storlekar.

Villa Mansi

Ej långt ifrån Collodi ligger Segromigno och Villa Mansi. Kontrasten mot Villa Garzoni kunde knappast ha varit större. Villa Mansis trädgård

Fig. 37. Villa Mansi. En grupp tulpanträd på gräsplanen framför slottet. — Villa Mansi. A bosquet of *Liriodendron tulipifera* on the lawn in front of the palace.

tilltalade oss i allra högsta grad; den var trivsam, trots ett visst övermått av tuktade lagerhäckar och skulpturer.

Större delen av trädgården var utlagd i lätt landskapsstil med stora gräsmattor och oregelbundet utströdda träd. Denne engelska stil är ej ursprunglig för Villa Mansi, utan tillkom vid en omläggning under förra århundradet. En förändring, som av många beklagats, men kanske uppskattats av fler.

Den magnifika gruppen av tulpanträd, *Liriodendron tulipifera,* på planen framför palatset, var i sin nu luftiga arkitektur säkert lika vacker som längre fram, då grenverk och stammar till större delen döljes av blad och blommor. En stor himalayceder, vackra granar, skäckiga plataner och mycket annat prydde också trädgården närmast slottet, medan de lägivande lagerhäckarna samlats nere vid trädgårdens balu-

Fig. 38. Villa Mansi. En av de balustradomgärdade slottsdammarna med skyddande lagerhäckar. — Villa Mansi. One of the garden ponds fenced by balustrades with various sculptures.

stradomgärdade dammar. Slottsbyggnaden fick sin tilltalande barockfasad av Filippo Juvara i mitten på 1700-talet, men dess centrala del går tillbaka till 1500-talet. De rika skatterna av porslin och möbler i barock och empire beundrades — icke minst de väldiga kristallkronorna i entrésalen.

Många legender berättas om Villa Mansi och främst om Luccida Mansi, "den glada änkan", som på 1600-talet residerade på slottet. Lika syndfull som vacker levde hon ett liv, som säkert avundats av många.

Villa Marlia

De toskanska kullarna härbärgerar många av trädgårdskonstens pärlor. Nära Lucca fick vi tillträde till den kanske mest berömda av dem alla,

Fig. 39. Villa Marlia. "Förvandlade till sten, som förtrollade av en barockhäxas spö, står Colombina, Arlecchino och Pulcinella hänförda på scenen, så som de ofta ha stått i verkligheten." — Villa Marlia. 'Il teater verde' with coulisses af *Taxus baccata* and even a prompter's box.

Villa Marlia. En härlig barockträdgård, en skapelse där topiariekonsten firat triumfer, en plats full av överraskningar. Man gläds åt att det funnits vilja och möjligheter att bevara detta levande museum från gångna sekel.

Godset tilhörde ursprungligen under många sekler familjen Orsetti, och det var en Orsetti, som under 1600-talets senare del skapade trädgården. Villan blev så sommarresidens åt två berömda damer, först åt Napoleons syster, Elisa Baciocchi, storhertiginna av Toscana och drottning av Etrurien, och senare åt den spanska prinsessan Maria Louisa, hertiginna av Lucca.

Framför slottet utbreder sig en vidsträckt gräsmatta, som längst bort i fonden smälter in i skogsgrönskan nedanför mjukt ondulerade kullar. Vid sidorna förkortas perspektivet av kantställda block av tuktade lagerträd, som bakom sig döljer en svit av trädgårdsrum, säkerligen med rätta ansedda som Italiens mest charmerande i sitt slag. Genom grindar i djupgröna gångar och nedför rymliga trappor vandrade vi från 'förrum' till 'vardagsrum' och 'balsal'. Så stod vi inför en grönskande teaterscen och var definitivt förflyttade många sekel tillbaka. Vi kikade bakom

Fig. 40. Villa Marlia. Väldiga lagerhäckar vid en av uppfartsvägarna mot slottet, t. v. en cedertuja. — Villa Marlia. Huge hedges of *Laurus nobilis*, and to the left in the background a big *Calocedrus decurrens*.

kulisserna av putsade idegranar, och blev nästan förvånade över att skådespelarna där liksom på scenen var huggna i sten.

Våra ledare tvingade oss åter till nutiden och med bussarna gick färden vidare till Viareggio. Medelhavet visade ej sin bästa sida genom den starka blåsten. Vi fortsatte till M i g l i a r i n o s pinjeskog, där inmundigandet av våra lunchpaket beklagligtvis tog vår mesta tid. Väldiga högar av pinjekottar — på litet avstånd inte olikt potatis — vittnade om att skogen ej blott gav virke. De mandelsmakande pinolerna fick vi senare pröva i Florens. En hastig tur företogs in i den mörka pinjeskogen, som med sin glesa undervegetation av stenek, *Quercus ilex*, och trädljung, *Erica arborea*, visade att en *Pinus*-skog kan vara högst olik våra tallskogar. Men vi hann ej se mycket av medelhavsfloran innan ilskna buss-sirener tvang oss åter. Varför denna hast? Jo, Pisa skulle också "göras" på återresan mot Florens. Där blev det gott om tid för det obligatoriska fotograferandet av torn och battisteri, och det italienska postverket och souvenirförsäljarna fick sin beskärda del av våra reskassor.

Den 7 april, lördag. Vackert väder och varmt. Inte underligt att me-

ningarna blev delade om hur dagen i Florens bäst borde utnyttjas. Våra ledare gav oss flera olika alternativ. För många tog frestelsen att njuta av själva staden och dess konstskatter överhanden. En grupp skogligt intresserade valde besöket vid Vallombrosainstitutionen, om vilket Matts Juhlin Dannfelt berättar på annan plats i denna årsbok. En annan grupp valde den berömda Medici-trädgården, Boboli, vid Palazzo Pitti. Andra åter "nöjde sig med" tre mindre trädgårdar, som tack vare våra vänliga värdar i Garden Club blev tillgängliga för oss.

Villa Curonia

En intressant barockträdgård med mycket av högrenässans omgärdar Villa Curonias 1400-talsbyggnad, där själva Rafael säges ha bott. Vi mottogs av den nuvarande ägaren, monsignor Quentin, även han målare men med annat konstnärligt manér. Trädgården gav exempel på flera drag av den regikonst, som var typisk för barocken. Genom en cypressallé går uppfartsvägen till byggnadens baksida för att man sedan överraskande skall stå inför en härlig utsikt. Några fula hus i fonden, som skulle ha stört utsikten, var väl dolda bakom en grupp cypresser. En rektangulär parterr i byggnadens förlängning var mönstrad av utdragna buxbomshäckar, som förstärkte intrycket av längd.

Villa La Pietra

Det var nog mängden av topiariearbeten, som vid Villa La Pietra gjorde det största intrycket på oss. Idegranens tolerans att låta sig formas till dessa underliga figurer var anmärkningsvärd. Trädgården daterar sig från 1600-talet, men den barocklika stil, som nu karakteriserar den, har helt skapats under 1900-talet av dess nuvarande ägare, engelsmannen Arthur Acton. Den var stor och rymde det mesta av vad man väntar i en typisk toskansk trädgård. I huvudlinjen från byggnaden utbredde sig en serie vackra terrasser med trädgårdsrum prydda av venetiansk skulptur, och ej heller 'il teatro verde' saknades.

En arbetare gav oss en intressant lektion i mosaiksättning på en långsluttande trädgårdstrappa. Med konstfärdiga fingrar byggdes mönster med små kantställda stenar som nedpressades i underlagets mjuka cementbruk.

Villa I Tatti

År 1468 lär grundstenen till Villa I Tatti ha lagts, men den är dock i huvudsak av sentida skapelse av den amerikanska konstforskaren B. Berenson. Villan med dess stora konstsamlingar tillhör numera Harvard University. Själva trädgården "moderniserades" för ca 50 år sedan och blev därigenom typiskt toskansk, men med många vackra individuella drag. Utsikten genom orangeriet över en serie buxbomsprydda terrasser med mycket rosmarin och murgröna gav oss en ny och överraskande bild. Mittgångens mosaikläggningar och den mörka stenekskogen var väl värda att avnjutas.

Under uppehållet i Florens fick många av oss tillfälle att, med signora Greco som lärare, studera bl. a. Uffizie-galleriet, Medicikapellet och katedralen. Det starkaste intrycket gjorde otvivelaktigt signora Grecos rent fascinerande föreläsningskonst.

På eftermiddagen den 8 april skedde uppbrottet från Florens. Över bergen till Bologna, rast och vila i Modena, och tvärs över Po-slätten till Verona. Vi förföljdes av vägkanternas färgsprakande reklamskyltar. OLIO SASSOs röda tomatklyftor, ENERGOLs svarta orm på knallgul sand och SUPERCORTE-MAGGIOREs eldsprutande, 6-fotade lejon dunkades in i vårt medvetande. Vinplantager, risfält och poppelodlingar skymtade förbi och vid mörkningen körde vi in i Verona mellan *Ligustrum lucidum* - alléerna på Corso Porta Nuova.

Visst hade vi litet otur också. Det var kanske det kalla vädret, som bidrog till att en förkylningsepidemi spred sig alltmer i vår skara. De få, som helt undgick dess obehag, var till slut lätt räknade, och under exkursionens senare del blev "pestbussen", dit sjuklingarna samlades, alltmer välbesatt.

Giardino dei Giusti

De klassiska trädgårdarna i Venetien hade liksom de toskanska och de romerska vissa speciella drag, som dock under tidernas lopp alltmer utsuddats. Familjen Guisti eller fullständigare Guisti del Giardino var i Verona ledande på trädgårdskonstens område och ännu tillhör en av de mest kända villorna vid Verona just familjen Guisti.

Av vad som en gång torde ha varit en typisk renässansträdgård finns nu mycket litet kvar i Giardino dei Giusti. Under 1800-talet lades trädgår-

den om till de nu förhärskande engelska stilen. Länge har imponerande cypress-alléer bidragit till Giardino dei Giustis stora berömmelse, men blott smärre rester återstår. En väldig atlasceder, som uppgavs vara 800 år gammal, en gulfruktig murgröna, som klädde en mur, och några blommande kvistar av judasträdet, *Cercis siliquastrum*, noterades. Den konstgjorda klippan av tuffsten med en grotta, dekorerad med musslor och snäckor från Cypern, står kvar sedan 1600-talet. Utsikten över Verona från den högtliggande terrassen var utsökt.

Villa Rizzardi

I Valpolicella vid Negrar, en mil norr om Verona, ligger Villa Rizzardi, som inte minst ur rent dendrologisk synpunkt var väl värd att besökas. Anläggningen dateras till 1700-talets sista årtionden — den italienska trädgårdsstilens sista skede. Barockens manér med trädgård övergående i naturskog och med öppna perspektiv i ett fint spel med axlar var markant. Det var uppenbart att anläggningen "fötts på papper". De imponerande cypress-alléer med till pelare tuktade 30 m höga träd och den långa valvformade avenbok-allén gav stoff för många diskussioner. Naturligtvis försummade vi ej heller Villa Rizzardis berömda 'teatro verde', en romersk teater i grönt, där åskådarnas "bänkrader" var låga klippta buxbomshäckar.

Villa La Quercia

Under slaget vid Solferino 1859 hade Napoleon III sitt högkvarter i den villa, som idag kallas Villa La Quercia eller Villa Sigurtà i Valeggio sul Mincio. Genom greve Golas medverkan hade vårt besök på platsen möjliggjorts och anläggningens proprietario, Dottore Sigurtà och hans älskvärda maka, tog emot oss och förplägade oss väl med både lekamlig och andlig spis. Villa La Quercia är en del i Stabilimento Farmaceutico Sigurtà i Milano, vars mjölkbaserade produkter uppenbarligen gjort företaget lukrativt. Säkert hade många av exkursionsdeltagarna velat ägna långt mera tid än den som stod till buds åt studiet av de hypermoderna ladugårdarna med deras 250 kor. Något mera rent och välskött torde få ha sett. Det var dock parken, som var vårt huvudsakliga mål, även den till större delen hypermodern och något amerikansk genom sitt omfång. Man bör nog snarare tala om landskapsomformning än trädgårdsanläggning i detta 50 har stora område. Det hela gjorde ett synnerligen till-

Fig. 41. Villa Idania. Inga trädgårdsgångar har skurit sönder den vida gräsmattan som kantas av luftiga buskar och blomrika rabatter. — Villa Idania. No pathways have split the pleasing lawn which is bordered by scattered shrubs, small rock-gardens, etc. To the left *Picea abies* f. *pendula*.

talande intryck. Väldiga vida gräsmattor var av en högklassig kvalitet tack vare ett omfattande bevattningssystem, och gav vidd åt vyerna. På höjderna avtecknade sig cypress-rader mot himlen och de långa linjeräta gräsbevuxna gångarna kantades av blomsterrabatter. Från de högsta punkterna var utsikten mot Alpernas toppar magnifik; vid klart väder kunde även Monte Rosa ses. Vägen från huvudbyggnaden till ladugården kantades av en ginkgo-allé!

Verona med dess vackra amfiteater, minnesrika byggnader och pampiga cedrar lämnade vi åter på morgonen den 10 april. Vid det lilla samhället Garda på Garda-sjöns östra strand låg den villa, som stod näst i tur.

Villa Idania

En härlig oas för en modern nutidsmänniska och nästan den idealträdgård flertalet av oss drömt om. Utformningen av denna anläggning gav

Fig. 42. Villa Idania. En blommande magnolia mellan en brokbladig tuja (t. v.) och en cypress (t. h.) — Villa Idania. A flowering *Magnolia* in front of a *Cedrus* and between a buntleaved *Thuja* and a *Chamaecyparis*.

olvivelaktigt många idéer till förbättringar av våra egna trädgårdar därhemma. Några klippta buxboms- och lagerhäckar såg vi inte, men vi saknade dem ej heller. Det gröna var vid Villa Idania mest till för att gå eller ligga på medan färgrika blomarrangement och stenpartier avgränsade de sköna gräsmattorna. En speglande simbassäng och en lotus-damm med några sumpcypresser lockade i trädgårdens bortre del och rikblommande buskar och träd kom oss att nyfiket gå än hit, än dit. *Acacia baileyana* lyste härligt gul, och *Prunus serrulata* och *Kolreuteria paniculata* prunkade blomöversållade. *Sophora japonica, Trachylospermum* och *Pachysandra terminalis* antecknades av många, med nyfiken undran om deras härdighet i Blekinge eller Södermanland. En vacker grupp av *Arbutus unedo* hade just blommat över, och rosorna trivdes tydligen gott. Magnoliorna var nu som allra vackrast. Lökväxter blommade i stor rikedom, hyacinter i alla färger, påsk- och pingstliljor, och den trevliga lilla *Narcissus bulbocodium*.

Signora Ida Noble-Borletti äger och har skapat detta sköna tusculum

Fig. 43. Villa Idania. Uppfartsvägen med dess väldiga cypresser. — Villa Idania. The main drive with its magnificent *Cupressus sempervirens.*

och har som sakkunnig anlitat trädgårdsarkitekten Henry R. Cocker, som tillika är inspektor för Villa Taranto. Vi fick tillfälle att av dem båda få värdefulla upplysningar och sakkunniga råd, och gästfritt inbjöd signora Noble till förfriskningar i sitt trivsamma hem.

Så gick färden vidare. Garda-sjöns granna vyer höll oss på helspänn. I Riva serverades lunch — makaroner och forell — på Hotel Lido Palace och italienska televisionen gjorde i parken mot sjön en upptagning om svenska dendrologer.

Från Trentino och Alto Adige kommer många av Italiens goda viner. Längs vår färdväg ligger många stora vingårdar, men det är vår nu, och någon vinskörd är ej att tänka på. Det blir varmt i bussarna; nog skall vi ha en rejäl flaska vin till middagen i Merano. Det är långt dit och i programmet står det dessutom: "På e. m. besöker vi en kommersiell an-

Fig. 44. Merano. En forsythia-hybrid med ovanligt långa och rikblommiga grenspiror fanns på många ställen i stadens parker. — Merano. A very attractive *Forsythia*-hybrid often seen in the parks.

läggning i San Michele." Avstigning. Vi antecknar: jordbruksförsökstation, kor av schweiziska grå rasen, stora och små grisar, lökodlingar, klosterbyggnad från 1145. Så plötsligt står vi i en djup vinkällare med 5 000 hl vin och med något hundratal glas framdukade på det grova bordet mellan de väldiga faten! Sällan har en burgunder, Pinot Rosso, eller en muskatell, Moscato Giallo, smakat så gott — och så mycket.

Under tre hela dagar i M e r a n o njöt vi Syd-Tyrolens sköna vår i den mån våra förkylningar tillät det. Grand Hotel Emma var ett utmärkt högkvarter och staden hade mycket att bjuda på för alla smakriktningar. Vårt resbagage blev ännu litet vidlyftigare, och fotograferna saknade inte motiv. Parkerna hade också här mycket att locka med; magnoliornas rika blomprakt och framför allt *Forsythia*-buskarnas raka, stor- och tätblommiga spiror gav planteringarna en ljus och luftig aspekt. I järn-

Fig. 45. Merano. Ett mammutträd vid järnvägsstationen avtecknade sig vackert mot de snöiga alptopparna. — Merano. A big *Sequoiadendron giganteum* near the railway station.

vägsparken stod skaftade klot av *Poncirus trifoliata* under cedrarnas hägn, och promenaderna längs den nu nästan torra floden skuggades lätt av *Prunus cerasifera* f. *atropurpurea*-alléernas blommassor.

Vi gjorde några exkursioner upp till bergen ovanför. I Gampen-passet vid Le Palade, på 1 500 m, låg snön djup, men solen värmde skönt. Blott de tidigaste av Alpernas vårväxter hade gått i blom, och så mycket mer beundrades därför den lilla blå och vita *Crocus alterniflorus* på de snöfria fläckarna eller den röda *Erica carnea* i lärkskogens skydd.

Från höjderna såg vid de omfattande fruktodlingarna nere i dalen. När äppelträden några veckor senare stod i blom skulle synen vara praktfull.

Kvällen den 13 april var anslagen till avskedsmiddag med god mat och hög stämning. Sven Hermelin tackade alla exkursionsmedhjälpare och

Fig. 46. Merano. Skaftade klot av citrontörne under cedrar i järnvägsparken. — Merano. *Poncirus trifoliata* pruned to stalked globes below the trees of *Cedrus* in the railway park.

summerade vad vi sett, och Hans Landgren höll talet till kvinnan. Så tråddes dansen till sen timma.

Återfärden från Merano startade på morgonen den 14 april. Medan "pestbussen" styrde direkt mot Lugano fick övriga ännu ett tillfälle till trädgårdsstudier. Vi hade hoppats kunna ta färdvägen genom Val di Sole och över Sondrio, men snöhinder tvingade oss att åter styra ned mot Garda-sjön, som vi nu följde på västsidan. Vägen går på utsprängda hyllor och genom talrika tunnlar och med rika planteringar var den bitvis nästan som en trädgård. Klippornas sprängsår hade elegant plåstrats med murgröna.

Efter lunchen i Gardone kunde tid anslås för ett kort besök i den där belägna trädgården med dess vackra *Senecio cruentus*-rabatter.

Giardino Hruska di Gardone

En passionerad trädgårdsälskare var otvivelaktigt den engelska tandläkaren Arturo Hruska, som på ett gammalt vinberg skapat en omfattande klippträdgård av en särpräglad typ. Intressant och sevärd i all

sin blomprakt och med många rariteter, främst bland de inplanterade växterna från olika delar av Alperna och Pyrenéerna. Rikedomen av primulor, som nu stod i vacker blom, var stor och bland de mest fängslande var kanske *Primula rosea* från Tibet och *P. juliae* från Kaukasus. De uppmurade kalkbergen hade ännu inte fått den önskvärda avrundning som så tiden ger. Försöken att skapa rätt ekologisk miljö för växter med olika krav var så långt drivna, att helhetsintrycket av anläggningen ej blivit så fulländat.

På slättlandet söder om sjöarna färdades vi vidare västerut och kände oss riktigt hemmastadda när vi åter passerade Como och nådde vårt hotell i Lugano.

Morgonen den 15 april överraskades både vi och Lugano-borna av en högst oväntad syn. Det hade snöat kraftigt under natten, och i parkerna låg stora snösjok över palmer, bambu och magnolior. De terrasserade vingårdarna mot sjön låg helt vita. Det var ett vinterlandskap vi lämnade bakom oss då vi på eftermiddagen for ned mot Malpensa. Vid skymningen landade vårt flygplan på Bulltofta.

För första gången i föreningens snart 50-åriga historia hade Italien valts som mål för den sedvanliga årsexkursionen. För dendrologer torde väl få resmål vara mera självklara än Nord-Italien, som ju med rätta brukar anses som trädgårdskonstens vagga. Få mål torde vara mer lämpliga för samfällda diskussioner och gemensam beundran. Kanske var andra världskriget den faktor som i främsta rummet gjort att italienska resplaner först nu kunnat ta fastare form. Det skall dock inte glömmas att en stor exkursion till avlägset mål kräver en omfattande organisation för att med god behållning kunna genomföras. Organiserandet kräver tid och kraft, det kräver en eldsjäl med goda kunskaper och stor erfarenhet, en sådan som vår sekreterare Erik Hedström. Under månader hade han planerat och skrivit, varje exkursionstimme krävde dagar av omtanke. Medverkan av de båda framstående Italien-specialisterna Sven H. Linde och Oscar W. Douglas hade också varit en nödvändig förutsättning, och mycket osjälviskt arbete hade de nedlagt på förberedelserna. Vi är tacksamma mot dem och många andra för de båda minnesrika vårveckorna i Lombardiet och Toscana, i Venezia och Trentino.

Samtliga fotografier tagna under exkursionen av Ingvar Nordin.

Många av de trädgårdar vi besökte behandlas utförligt i GEORGINA MASSONS praktverk Italienska Trädgårdar, Stockholm 1963.

Deltagare i Italien-exkursionen 1962

Afzelius, Brita, fru, Rosendal 12, Stockholm
Ahlefeldt-Laurvig, Fritze, greve, 8 Amalieng., Köpenhamn
Andrén, Ingrid, fru, Torgerdsvägen, Djursholm
Barnekow, Brita, friherrinna, Urfjället, Kungsängen
Bennet, Caroline, friherrinna, Fjärrestadstorp, Vallåkra
Bennet, Gunilla, friherrinna, Örtofta
Bennet, Elsa, friherrinna, Vasatorp, Hälsingborg
Bennet, Agneta, fröken, Vasatorp, Hälsingborg
Bennich, Dagmar, fröken, Biblioteksgatan 11, Stockholm
Berg, Astrid, fru, Rödjenäs gård, Björköby
Berg v. Linde, Albert, godsägare, Tarstad, Tågarp
Berg v. Linde, Märta, fru, Tarstad, Tågarp
Bergman, Astrid, fru, Johannishus
Brunnström, Axel, major, Stureholm, Mjöhult
Brunnström, Brita, fru, Stureholm, Mjöhult
Bolinder, Gurli, fru, Östermalmsgatan 43, Stockholm
Calvert, Viveka, fru, Apotekargatan 11, Göteborg SV
Carlheim-Gyllensköld, Alfhild, fröken, Skepparg. 43, Stockholm
Curman, Birgitta, fru, Antuna, Rotebro
Dahlerus, Elisabeth, fru, G:a Djursholm, Djursholm
Ditzinger, Björn, forstmästare, Bråvallavägen 21, Djursholm
Ditzinger, Ulla, fru, Djursholm
Douglas, Oscar W., greve, Kolfall, Stjärnorp
Douglas, Dagmar, grevinna, Kolfall, Stjärnorp
Edholm, Harald, direktör, Strandvägen 6, Saltsjöbaden
Edholm, Ingrid, fru, Salsjöbaden
Eklöw, Eva, fru, Lasarettet, Hörby
Ekman, Gustav H., direktör, Göteborg
Ekman, Ingrid, fru, Göteborg
Engquist, Ulf, Europa-Resor, Hälsingborg
v. Essen, Charlotte, friherrinna, Salsta, Vattholma
Esswein, Elisabeth, fru, Dannbyholm, Björkvik
Fridén, Lennart, kyrkoherde, Trollgatan 11 B, Trollhättan
Furuvidh, Karin, fröken, Milano
Fåhrè, Sten, Europa-Resor, Hälsingborg
Gyllenkrok, Charlotte, grevinna, Svenstorp, Örtofta
Gyllenstierna, Johan, friherre, Spannarp
Gyllenstierna, Görvel, friherrinna, Spannarp
Gyllenswärd, Anna, friherrinna, Humlegårdsgatan 20, Stockholm
Haglund, Agda, trädgårdsarkitekt, Kungstensgatan 3, Stockholm
Hedström, Erik, trädgårdsmästare, Villavägen 8, Uppsala
Hedström, May, fru, Uppsala
Hermelin, Sven A., friherre, Ugglevikssgatan 13, Stockholm
Hermelin, Kerstin, friherrinna, Stockholm
Holmen, Ingeborg, fru, Ulriksfors
Hultkrantz, Ingeborg, Lyckås, Tomelilla
Jensen, Karin, fru, Ramlösa, Hälsingborg
Johansson, Gunnar, SJ Resebyrå, Uppsala
Juhlin Dannfelt, Matts, överjägmästare, Kaserng. 7, Linköping
Juhlin Dannfelt, Ingrid, fru, Linköping
Jung, Helge, general, Valhallavägen 174, Stockholm
Kinch, Nils, löjtnant, Storvreta

Kinch, Magda, fru, Storvreta
Kinch, Barbro, fröken, Storvreta
Kleen, Catharina, fru, Lidingö
Krantz, Per-Eric, godsägare, Lindö säteri, Vallentuna
Krantz, Inga, fru, Vallentuna
Kristiansson, Hans, hortonom, Sturegatan 7, Örebro
Krüger, Dagny, fru, Gullbringa säteri, Ytterby
König, Ebba, grevinna, Christinelund, Viken
Lagerfeldt, Dicken, fröken, Lagerlunda, Malmslätt
Landberg, Nils, järnhandlare, Norrskedika
Landberg, Anna-Greta, fru, Norrskedika
Landgren, Hans, agronom, Stallarholmen
Landgren, Anne-Marie, fröken, Stallarholmen
Larsson, Margareta, fröken, Östermalmsgat. 63, Stockholm
Leijonhufvud, Abraham, friherre, Lidhems säteri, Väckelsång
Linde, Phyllis, fru, Götgatan 5, Uppsala
Lundh, Gunhild, fru, Danarövägen 26, Danderyd
Lundqvist, Carl-Eric, fil. mag., Åkerlingsg. 7, Göteborg
Lundström, Margit, fru, Hildesborg, Landskrona
Mannerstråle, Lilly, grevinna, Floragatan 21, Stockholm
Nilsson, Sven, fil. lic., Sysslomansgatan 6 B, Uppsala
Nordin, Ingvar, amanuens, Svartmangatan 16, Uppsala
Norin, Vera, trädgårdsarkitekt, Guldhedstorg 1, Göteborg
Olsson, Gunvor, fru, Ramlösa, Hälsingborg
Olsson, Melker, herr, Hälsingborg
af Petersens, Vera, fru, Östervik, Saltsjö-Duvnäs
v. Platen, Doris, fru, Rigagatan 4, Stockholm
Roberg, Ebba-Lisa, fröken, Thulehuset, Göteborg C
v. Rosen, Benedicte, grevinna, Valhallaväg. 74, Stockholm
Rosenörn-Lehn, Carl, friherre, Rössjöholm, Munkaljungby
Rosenörn-Lehn, Drude, friherrinna, Munkaljungby
Salander, Karin, fru, Gunnarp, Tjörnarp
Samuelsson, Edvin, trädgårdsmästare, Fagerhult, Klevshult
Santesson, Rolf, docent, Banérgatan 16 C, Uppsala
v. Seth, Elsa, grevinna, Bratteborg
Silverschiöld, Lene, friherrinna, Koberg, Sollebrunn
Smedberg, Olof-Fredrik, advokat, Hanstavik, Södertälje
Smedberg, Anita, fru, Södertälje
Stiernstedt, Alice, friherrinna, Askrikegatan 17, Stockholm
Sundin, Märta, fru, Box 46, Hovås
Söderberg, Vanja, fru, Box 68, Kållered
Tamm, Helena, fru, Wäsby, Julita
Tamm, Erik H:son, ryttmästare, Granliden, Ljungsbro
Tamm, Elisabeth H:son, fru, Ljungsbro
Tengbom, Maglene, professorska, Drottningholm
Thorstenson, Kai, direktör, Höganäs
Torberger, Kurt, jägmästare, Ornäs
Torberger, Astrid, fru, Ornäs
Tornerhjelm, Stina, grevinna, Wrams Gunnarstorp, N. Wram
Trolle-Bonde, Carl, greve, Trolleholm, Eslöv
Trolle-Bonde, Anna, grevinna, Trolleholm
Uggla, Evald, friherre, Snorrevägen 5, Djursholm
Uggla, Jane, friherrinna, Djursholm
Wachtmeister, Brita, grevinna, Kulla Gunnarstorp, Hittarp

Wachtmeister, Maud, grevinna, Engelbrektsg. 4, Linköping
Wærn, Arne, direktör, S. Hamngatan 23, Göteborg
Wærn, Margareta, fru, Göteborg
Werner, Stina, godsägare, Gjöholm, Ronneby
Wehtje, Britta, fru, Ellinge, Eslöv
Wehtje, Hellvi, fru, Pilevall, Falsterbo
Wickman, Birgitta, mrs, England
Wijkander, Klara, fru, Johannebergsgat. 32 A, Göteborg

MATTS JUHLIN DANNFELT

Dendrologer på skogsstudier i Italien

Kamelior, magnolior och persikor i yppig blomsterprakt, lysande citrusfrukter, allvarliga och dekorativa cypresser samt välklippta häckars strängt stiltrogna mönster i renässans- och barockträdgårdar blev icke de enda föremålen för de svenska dendrologernas italienstudier.

Den sista dagen i Florens, då huvudparten av exkursionsdeltagarna ägnade sitt intresse åt konst och arkitektur, äntrades den röda bussen av en liten men utvald skara för att vid italienska statens försöksstation Vallombrosa i norra Toscana, några mil öster om Florens, studera ett italienskt skogslandskap och i Appenninerna växande skogsträd.

I strålande men kyligt vårväder gick färden till att börja med uppför Arnos leende dalgång. Efter ett par mils färd fick vår utomordentlige chaufför god användning för sin krypväxel, när det gällde att på små, mycket krokiga vägar arbeta sig upp för Appenninernas branta sluttningar, där trädgårds-, åker- och beteslandskapet successivt övergick till skogslandskap, allt eftersom färden gick uppåt mot högre höjder.

Vid Vallombrosa-institutionen, belägen invid ett gammalt kloster från 1400-talet, mottogos vi av institutionens chef Dr Guiseppe Masini, som med utsökt älskvärdhet var vår ciceron vid en rundresa på skogen.

Statsskogen Vallombrosas klimat präglas av belägenheten på Appenninernas branta sluttningar, där skogens höjd över havet växlar mellan 700 och 1 200 meter. Den årliga nederbörden uppgår till i medeltal 1 300 mm, medan årsmedeltemperaturen ligger vid 10,2°C med 19,7° i den varmaste månaden och +0,9° under årets kallaste månad. Man har vid sällsynta tillfällen uppmätt en så låg temperatur som −9,5°. Den mesta nederbörden faller vår och höst, medan somrarna äro jämförelsevis torra.

Berggrunden utgöres av sandsten och andra lagrade bergarter från tertiärtiden, och jordmånen är obetydligt kalkhaltig med ett pH-värde på 5,0–5,5.

Skogsskötsel

Den starka variationen i fråga om höjdläge sätter sin prägel på trädslagsvalet. Vid planläggning och behandling skiljer man skogen i två

zoner. I den lägre — kastanjezonen — äro de förhärskande träden *Castanea sativa, Quercus cerris* och *Q. pubescens, Acer campestre, A. opalus, A. monspessulanum, Fraxinus ornus, Ostrya carpinifolia, Carpinus betulus* samt *Corylus avellana*. I den högre zonen — bokzonen — dominera *Fagus silvatica, Acer pseudoplatanus, A. opalus, Carpinus betulus, Ulmus glabra* och *Corylus avellana*.

Silvergranen (*Abies alba*) förekommer mycket rikligt i kastanjezonen, såväl i rena som blandade bestånd, och i viss utsträckning även i bokzonen. Ehuru den självföryngrar sig synnerligen rikligt i de lägre regionerna, är man restriktiv i fråga om att låta den dominera i *Castanea*-bestånden eller gradvis ersätta dessa.

De vanligast förekommande trädslagen fördelar sig i procent av skogens totala areal — 1 413 ha — sålunda:

Castanea sativa	16	Diverse lövträd	5
Fagus silvatica	40	Diverse barrträd m. m.	2
Abies alba	34	Ängsmark m. m.	3

När skogen år 1886 kom i statens ägo, hade Vallombrosa-klostrets munkar redan överfört det mesta av det skogsbälte, som sträcker sig från ca 800 till 1 000 m ö. h., från lövskog (*Fagus, Quercus* och *Castanea*) med inblandad silvergran till ren silvergranskog. Detta skedde såväl genom utnyttjande av silvergranens rika självföryngring som genom plantering med i egna plantskolor uppdragna plantor. Exkursionsdeltagarna fick tillfälle att på sin färd genom skogen besöka en plantskola, som, enligt uppgift på platsen, anses vara världens äldsta, i det att den anlades av munkarna redan på 1400-talet. I den mycket branta terrängen var plantskolan uppbyggd enligt vinbergsteknik med smala terasser, stödda av mäktiga murverk (fig. 1). Det torde väl icke få anses uteslutet, att den tidens munkar även hade intresse av att låta en och annan vinranka få frodas i anläggningen.

Munkarnas förkärlek för silvergran i stora, rena och likåldriga bestånd delas ej av den nuvarande förvaltningen, som successivt avvecklar de rena silvergransbestånden, vilka ersättas av blandbestånd, där kastanj och bok får svara för lövinslaget. Anledningen till denna övergång från rena barrbestånd till blandskog med lövträd är de sjukdomar och skador, och den därmed sammanhängande nedgång i produktionen, som en skogsskötsel, baserad på monokulturer av barrträd, ofta visat sig medföra i det långa loppet.

Douglasgranen (*Pseudotsuga Menziesii*) vill man gärna ha med i blandbestånden. Den har under åtskilliga årtionden visat sig trivas väl

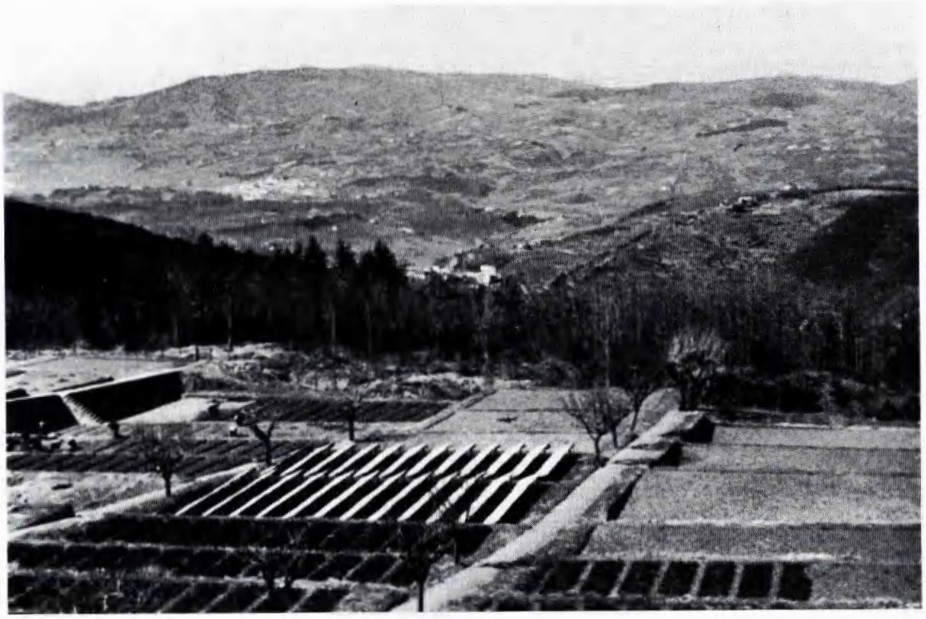

Fig. 1. Del av plantskolan vid italienska statens försöksstation Vallombrosa i norra Toscana några mil öster om Florens. — Foto Matts Juhlin Dannfelt april 1962. — Part of the plant nursery at the Italian State Research Station Vallombrosa in northern Toscana, east of Florence.

under här rådande klimatiska förhållanden och anses ingalunda ha för stora krav på markens bördighet. Även *Chamaecyparis lawsoniana* och *Cedrus atlantica* nyttjas som blandträd.

Boken, som hos oss odlas endast under våra gynnsammaste klimat- och markförhållanden, är i Vallombrosaskogen det viktigaste trädet högst uppe på bergssluttningarna. Bokskogen, skött medelst blädning, utgör där ett utomordentligt skyddsskogsbälte. Längre ned i den ovan omnämnda bokzonen anses icke rena bokbestånd ge tillfredsställande avkastning. De överföras gradvis till blandskog genom plantering av silvergran i självsådder av bok.

Odling av kastanj i och för fruktskörd, som förr torde ha utgjort en ej oviktig del av produktionen, är numera ett avslutat kapitel på grund av dålig lönsamhet och vissa besvärande skador av sjukdomar, t. ex. den i U. S. A. katastrofalt härjande "Chestnut blight". *Castanea*-bestånden skötas numera i huvudsak medelst lågskogsskötsel (skottskogsskötsel) för produktion av bränsle, telefonstolpar, vingårdsstörar, slanor och dy-

lika småsortiment. Bestånden kalavverkas med en omloppstid av 30–40 år. Stubbskotten bildar det nya beståndet, som alltså icke drar några kostnader för sådd eller plantering. Man gallrar bestånden vart sjätte år och får på detta vis en årsavkastning av 7–8 kbm per år och ha i medeltal för omloppstiden. Även bokskogen skötes i viss utsträckning enligt detta system. Lågskogsskötseln är stundom utformad så, att enstaka träd överhållas några omdrev, vilket möjliggör att även grövre dimensioner kunna skördas, om än i ringa utsträckning. Som ett led i arbetet på att förebygga skadegörelse av sjukdomen "Chestnut blight" har man på Vallombrosa börjat omfattande experiment med att på inhemsk kastanj inympa olika andra *Castanea*-arter t. ex. *C. crenata, C. mollissima,* och hybrider av dessa.

Arboretum

En för exkursionsdeltagarna mycket angenäm överraskning var att till skogsinstitutionen hörde ett mycket omfattande, värdefullt och för dendrologerna högintressant arboretum. Detta, som grundlades av Vittorio Perona år 1880, och som vid skilda tillfällen senare utvidgats och kompletterats, omfattar nu en areal av ca 10 ha och innehåller något mer än 3 500 exemplar, representerande mer än 1 500 arter och 85 släkten, av vilka 23 barrträd och 62 lövträd. Det anses att Vallombrosas arboretum har en av de mest rikhaltiga kollektionerna av skogsträd i hela Europa.

Bland de mest intressanta arterna och exemplaren må nämnas: *Sequoiadendron giganteum, Araucaria araucana, Pinus lambertiana, P. ponderosa, Cryptomeria japonica.* Många utomordentligt mäktiga exemplar av *Pseudotsuga Menziesii* och *Chamaecyparis lawsoniana* gåvo bevis för den särdeles starka tillväxten hos dessa arter på denna ståndort. Bland lövträden må nämnas några särskilda sällsyntheter såsom *Cercidiphyllum japonicum, Betula Ermani* och *B. maximovicziana* ävensom *Rhododendron luteum* och *Rh. maximum,* vilkas underbara vårfägring dock tyvärr ännu ej fanns att skåda.

Besökaren i arboretet bör ej försumma att studera det närbelägna dendrologiska muséet, inrymt i försöksstationens lokaler. Man finner där ett herbarium innehållande samtliga i arboretet växande arter samt träprover och preparat av frukter, kottar och frön.

Litteratur

PATRONE, G., 1960: Piano di assestamento della foresta di Vallombrosa per il decennio 1960–1969. — Firenze.

MAGNUS JOHNSON

Skador på trädplanteringar i Göteborg och dessas orsaker

Högt skattade inslag i den göteborgska stadsbilden utgör otvivelaktigt dess parker. Icke blott göteborgarna själva utan även turisterna beundrar dem. Främst bland parkerna får man, tack vare deras centrala belägenhet, räkna Kungsparken och Nya Allén, som sträcker sig omedelbart utanför och längs den ännu existerande Vallgraven. Det var efter raserandet och utjämnandet av de gamla fästningsvallarna som Kungsparken och Nya Allén kom att anläggas i början av 1820-talet. Även om tillkomsten av en parkanläggning här skedde genom ett kungligt påbud, torde man kunna säga, att utformningen har skett på ett förnämligt sätt av den tidens stadsplanerare. Under senare tid har ifrågavarande parkområde, som ursprungligen var avsett som ett promenadstråk för gående och åkande, varit föremål för trafikplanerarnas intresse. Hittills har dock ingrepp av större omfattning kunnat avvärjas. Vid bilismens genombrott har personbilstrafiken dragits in i Alléns mittfil, och denna har asfalterats.

Under de senare årtiondena har trädbeståndet visat tydliga tecken på att trivseln ej är optimal. Detta har yttrat sig i form av brist- eller sjukdomssymptom med bl. a. tidigt vissnande av bladen samt gren- och topptorka och stark försvagning av rotsystemen genom förruttnelse. Det är almarna i Allén, som lidit mest. Man har därför trott, att det är den svårbekämpade och ofta helt ödeläggande almsjukan eller "almdöden", som fått fäste här. Denna svampsjukdom konstaterades också år 1957. Vid närmare undersökning av varje träd under åren 1962–63 har det emellertid visat sig, att endast ett ringa antal av de svårast skadade träden har varit angripna av denna sjukdom. Det måste sålunda vara andra orsaker, som åstadkommer försvagandet av träden. I den miljö, där träden växer, kan det vara ett helt komplex av orsaker, där almsjukan snarast får betraktas som en sekundär företeelse, något som författaren i det följande vill söka klargöra.

Luftföroreningar

I områden med större industrier har skador förorsakade av industrigaser på sina håll varit katastrofala för växtligheten. Skifferoljeverket vid

Närkes Kvarntorp (1) är ett av de mera pregnanta svenska exemplen. I Tyskland (Ruhrområdet) liksom i England och Amerika har omfattande undersökningar gjorts både beträffande arten av luftförorening och dess inverkan på vegetationen och beträffande vilka trädslag, som är mest motståndskraftiga mot olika slag av förorening.

Sedan länge har man kunnat iakttaga skador bland park- och gatuträden, vilka till en början var svåra att få förklaring på. Genom noggranna och långvariga undersökningar har de klarlagts. Som ett i den vetenskapliga litteraturen omskrivet exempel kan nämnas skador på träden i "Unter den Linden" i Berlin år 1871 (2). Dödsorsaken hos träden visade sig i detta speciella fall vara läckande gasledningar. Fortsatta undersökningar visade, att det var beståndsdelen etylen i lysgasen, som utgjorde den skadebringande faktorn.

Undersökningarna har fortsatt, och år 1947 kunde man klarlägga de fysiologiska sammanhangen (3): a) förhöjd förbrukning av tillväxtämnen; b) förstöring av auxin (hormonartade tillväxtämnen hos växterna, som i ytterst små koncentrationer — redan ett 50 miljondels milligram — inverkar på deras längdtillväxt); frigörande av tillväxthämmande ämnen och därmed störning av jämvikten mellan tillväxtbefordrande och hämmande faktorer. Ett flertal ämnen, vilka förekommer som luftföroreningar, har man efterhand påvisat förorsaka skador på växtligheten (4): ozon, kvävedioxid-salpetersyra, fluorväte, svaveldioxid, svavelväte, koloxid, ammoniak, klor, omättade kolväten såsom acetylen och etylen m. fl.

Vad beträffar Göteborgs stad har väl — förutom lysgasskador — ännu inga säkra konstateranden gjorts ifråga om luftföroreningarnas skadeverkningar på parkträden i stadens centrala delar, ej heller har hitintills några undersökningar inriktade på dessa speciella problem företagits. Att luftföroreningarna är av den storleksordningen, att de inverkar menligt på levande organismer, bevisar först och främst det faktum, att lavarna (såväl bark- som stenlavar med undantag av en motståndskraftig art, skorplaven *Lecanora pityrea* [5]) under de senaste årtiondena har försvunnit från de lågt belägna områdena inom staden. Detta intressanta fenomen finner man överallt i större tätorter, och man har kunnat fastställa ett direkt samband med den tilltagande föroreningen av luften. Man har t. o. m. kunnat göra en viss zonindelning (6) av städerna med avseende på lavarnas förekomst och föroreningarnas storlek.

Undersökningar av luftföroreningarna och dessas inverkan på växtligheten här i Göteborg skulle vara av stort värde. Ett intensifierat arbete på att finna metoder, som kan begränsa föroreningen av luften, är sålunda inte endast ett medicinskt utan även ett hortikulturellt önskemål.

Fig. 1. Nya Allén från Kaponjärgatan mot Sprängkullsgatan med övervägande *Ulmus glabra* ssp. *montana*. — Foto Magnus Johnson jan. 1963. — Part of Nya Allén in central Gothenburg with *Ulmus glabra* ssp. *montana*.

Trädplanteringar, och grönområden överhuvudtaget, har stor "praktisk-ekologisk" betydelse för människorna. Genom de gröna växternas kolsyreassimilation upptages som bekant kolsyra och avgives syre, vilket senare är nödvändigt för människors och djurs livsfunktioner — ett fullvärdigt argument för rikligt tilltagna grönområden vid stadsplanering. Med sina bladmassor och grenverk uppfångar och binder dessutom träden en avsevärd mängd damm och sotpartiklar, som eljest skulle lägga sig på husfasader och tränga in i lägenheter (7). Träden har alltså själva en luftförbättrande och luftrenande funktion av stor betydelse inom en stads tätbebyggda område. Det är sålunda viktigt att föroreningarna kan hållas inom sådana gränser, att vegetationen ej lider skada.

Saltningsskador

Saltningen av gator och gångvägar har på vissa platser orsakat svåra skador på trädbeståndet. Det gäller såväl saltningen som den saltblandade sandningen under vintern för smältning av snö och is, varvid till övervägande del användes bergsalt (natriumklorid) — Göteborgs stad förbrukar årligen omkr. 3 milj. kg —, så ock ogräsbekämpningen under sommaren med "Klorex" (natriumklorat) eller kalciumklorid på grusplaner och grusvägar. Skadorna är mest framträdande på ställen, där högar av salthaltig snömodd blir liggande intill träden, och på vilka till-

frusna snöhögar man understundom ytterligare saltar. Det förekommer, att man nära inpå träd placerat sandlådor, ur vilka salt tränger ut och sprider sig i jorden. Vid sandupplaget vid Olskroken har t. ex. samtliga träd i dess närhet dött eller svårt skadats.

Orsaken till att träden skadas av saltningen är den, att natriumsalterna förändrar markens näringstillstånd och fysikaliska egenskaper (8). Natriumsaltet verkar dispergerande, varigenom jorden blir viskös och minskar genomsläppligheten för vatten och gaser, bl. a. syre, så att växtrötterna kvävs. Vidare förorsakar saltet ett jonbyte i markskiktet, varvid växternas näringssalter bortdrivas och ersättas med ett överskott av natrium, som är otjänligt för växterna. Tillförsel av kalk kan i någon mån återge marken dess kolloidala struktur, så att den kan hålla kvar på nytt tillförda växtnäringsämnen, men egentligen först efter det att natriumsaltet lakats ur, vilket tar flera år i anspråk.

Schaktningsskador

Det förekommer ganska ofta, att i samband med schakter för ledningar av skilda slag dessa läggas så nära träden, att större delen av rotmassan avhugges på någon sida. Vanligen torkar till följd därav motsvarande del av kronan, då det som bekant råder ett intimt samband mellan rotens vatten- och näringsupptagande och kronans livsfunktioner. Påfyllning av jord över rötterna och intill trädstammarna har oftast lika ödesdigra verkningar. Ett visst träds eller en trädrads estetiska värde i stadsbilden kan vara så stort, att det motiverar mycken hänsyn och relativt stora ekonomiska uppoffringar.

Ytbeläggningsskador

Vid asfaltering av vägar och planer är det av vikt, att endast bitumenasfalt användes, där träd står nära vägbanan. Starkt tjärhaltiga preparat, som avger fenolhaltiga eller andra för växterna skadliga gaser är helt dödsbringande för växterna, särskilt om arbetet utföres under sommaren vid solig och varm väderlek, då gasutvecklingen är störst och gasernas skadliga verkan aktiveras. Beläggning ända intill stammarna orsakar dels brännskador, dels kvävningsskador. Under alla förhållanden hindrar en tät asfaltbeläggning den nödvändiga luftväxlingen till rötterna (9). På lerhaltiga jordar är kvävningsrisken särskilt stor. Likaså hindrar asfaltbeläggning regnvattnet att nå ned till trädens rotsystem.

Skadeverkningar genom att de ekologiska och fysiologiska sammanhangen rubbas

Väsentligt för trädens trivsel är, att deras miljö är sådan, att ett gott jämviktstillstånd mellan jordmån och vegetation eller med andra ord mellan växtens fysiologiska krav och ståndortsfaktorerna råder. I skogarna — där parkträden har sin naturliga miljö — sköter naturen detta själv. Det må i detta sammanhang framhållas, att de träd, som vi till övervägande del använder i våra parker, är särskilt fordringsfulla, då det gäller jordmån och läge, och i naturen etablerar de sig endast på för dem gynnsamma lokaler. Deras naturliga utbredningsområden ligger också oftast i sydligare och klimatiskt bättre gynnade trakter.

I gatu- och parkplanteringarna är förhållandena helt annorlunda. I naturen förser träden den viktiga markfloran och markfaunan med näring genom sin förna (bladfall m. m.) och därigenom indirekt även sig själva. Det är övervägande mikroskopiska djur (protozoer) och växter (mikrofyter) men även en del insekter, maskar, mollusker och kvalster m. fl. (metazoer), som utför omvandlingen av förnan till för växterna upptagbara ämnen. Genom dessa organismers kemiska nedbrytning uppstår också till icke ringa del sådana ämnen, som växterna kan tillgodogöra sig. Betydelsen av förnan och markorganismernas verksamhet förstås bättre genom följande sifferuppgifter (10). Viktsmängden av den förna, som parkträden producerar, brukar variera mellan 700 och 3 000 kg per ha och år. Antalet mikroorganismer utgjorde i ett undersökt fall:

	Per gram jord	Vikt i kg per ha
Bakterier	600 000 000	10 000
Svampar	400 000	10 000
Alger	100 000	140
	Per liter jord	
Urdjur av skilda slag	1 500 000 000	370
Insekter, maskar m.fl.	50 417	4 183
Beräknad totalvikt i kg per ha		24 694

Siffrorna avser det översta 15 cm tjocka lagret av en för odling använd medelgod jord. I olika slag av mark varierar dessa siffror högst väsentligt, men de belyser dock det allmänna förhållandet. Det må tilläggas, att exempelvis bakterierna dagligen omsätter en substratmängd, inklusive atmosfärens gasformiga ämnen, som motsvarar 10 ggr deras

Fig. 2 och 3. Lundalm och pyramidalm i Kungsparken nära Hagakyrkan. — Foto Magnus Johnson jan. 1963. — *Ulmus carpinifolia* and *Ulmus glabra* f. *exoniensis* in Kungsparken in central Gothenburg near the church of Haga.

vikt. Förnans nedbrytning sker relativt snabbt och är vanligen genomförd under ett år. Hos en del lövträd går det t. o. m. snabbare, så exempelvis hos almen, där vissa svampar börjar nedbrytningen redan vid eller före bladfallet. Daggmaskarna drar ned de flesta almlöven före vintern, och nedbrytningen är genomförd redan under våren.

I parkplanteringar berövas marken vanligen trädens förna, då man av estetiska skäl krattar bort löven — naturligtvis främst för att de blåser omkring och skräpar ned närliggande gator. Marklivet utarmas, och träden lider av näringsbrist. Då träden ej är i ett normalt växttillstånd, angripes de av parasiter och växtsjukdomar. Att de överhuvudtaget kan leva beror på att de flesta mineraliska näringsämnena (utom fosfat) finns i atmosfären (11) och tillförs marken med regnvattnet eller eventuellt i viss mån upptagas direkt genom trädens blad. Detta är dock icke tillräckligt för en optimal utveckling. Konkurrensen om markens mineralförråd blir sålunda större i parkmiljön än i skogsmiljön, vilket motiverar en gallring av trädbestånden med hänsyn härtill. Inom skogsbruket låter man träden stå tätt, för att man skall erhålla långa, raka och kvistfria stammar genom att kronorna tvingas att söka sig

Fig. 4. Borttagning av skadade träd med maskin. I bakgrunden skogsalmar. — Foto Magnus Johnson jan. 1963. — Removal of damaged trees. In the background *Ulmus glabra* ssp. *scabra*.

upp mot ljuset. Åldern hos ett skogsträd avsett för avverkning är också mera begränsad. Parkvårdaren önskar att träden i regel skall kunna utveckla sin naturliga form och nå sin maximala ålder. Härtill fordras emellertid att träden har ljus och luft samt plats att utveckla sina kronor liksom även sina rotsystem.

Inom lantbruket har man sedan årtusenden tillbaka varit på det klara med att skördar inte kan uttagas ur samma jord under längre tid, utan att man gödslar den, att man tillför motsvarande mängd näringsämnen. Denna gödsling har inom lantbruk och trädgårdsodling sedan ungefär 50 år bedrivits på vetenskaplig basis. Man har undersökt näringstillståndet hos de olika jordarna och tillfört just vad marken behöver för att producera en speciell gröda. Överskott har nämligen lika menlig effekt som underskott. Parkvårdens problem är fullt analoga med såväl lantbrukets som trädgårdsodlingens i övrigt. Parkvårdarna bortför dock genom sin renhållning så gott som all förna utan att ge marken någon ersättning för denna bortförda "gröda" — ett missförhållande som är allmänt och ingalunda hänför sig endast till Göteborg.

Vattenförsörjningen är även en viktig faktor om träden skall nå en optimal utveckling. I Allén och Kungsparken är denna enligt vad tidigare undersökningar gett vid handen ganska ojämn och på vissa håll t. o. m. otillräcklig (12). Det är högst sannolikt att den under sista åren ovanligt starka grentorkan berott av torkskador från de torra somrarna år 1955 och 1959, liksom grentorkan i början av 1950-talet härrörde från torråret 1947. Även uppträdandet av parasitära sjukdomar på trä-

den upptäckta först år 1957 kan delvis ha orsakats av att konditionen nedsatts på grund av tidigare torka. Ställen med stagnerande vatten har påträffats i Alléns nordöstra del. Där har rötterna angripits av röta. Dränering har där utförts före nyplantering.

Skador genom parasitära sjukdomar

Såsom redan i förbigående nämnts angripes träden lättare — detsamma gäller ju alla levande organismer — av parasitära sjukdomar, om näringstillståndet är dåligt och konditionen därigenom nedsatt.

Hos en del av almarna i Nya Allén har man konstaterat angrepp av en speciell svampsjukdom, den s. k. almsjukan (*Ceratostomella ulmi*) (13). Konstaterandet skedde först i september år 1957 (14). Vid undersökning i december år 1953 kunde den ännu ej iakttagas. Denna svamp, som i varmare klimat än vårt haft en snabb spridning, har på sina håll förorsakat förödande skador på almbestånden i parkerna. Den sprides där huvudsakligen genom insekter (almsplintborrar tillhörande släktet *Scolytus*). Detta insektsläkte tycks inte trivas i vårt klimat, i varje fall är ingen art funnen på almarna i Allén. Spridningen sker här långsammare och på andra sätt. Det kan vara andra insekter eller sporöverföring till sårade partier på träden eller eventuellt genom verktyg. Sjukdomsförloppet är följande.

Svampen lever i trädets ledningsvävnad (saftförande vävnad) och utsöndrar där ett toxin, som stimulerar bildandet av ett brunt gummiartat ämne, som förs omkring av saftströmmen och efterhand täpper till alla ledningsbanor, så att trädet dör på grund av näringsbrist och kvävning. Symptomen är först gulfärgning och för tidigt vissnande av bladen under sommaren, senare att grenarna torkar in och rotsystemet dör. Även en annan svamp (*Cytospora* sp.), som uppträder tillsamman med almsjukan, eventuellt sekundärt, har påträffats under senaste året (15).

Åtgärder att hindra sjukdomens spridning är bl. a. att borttaga sjuka träd och att efter jordbyte ersätta dem med nya. Man rekommenderas även att gödsla ej infekterade träd, så att de få god växtkondition. Ej för starkt angripna träd anses kunna övervinna sjukdomen efter lämplig gödsling. Att låta halvdöda träd stå kvar innebär stor risk för svampens spridning, särskilt om de stå så tätt, att grenarna på ett sjukt och ett friskt träd kan skava mot varandra. De svårast angripna träden utgör även en stor fara för trafiken i Allén, vilken fara blir större allt eftersom rotsystemen försvagas genom förruttnelse.

Fig. 5. Vindfälld alm i Nya Allén. Observera rotsystemets försvagning mot gångvägen. — Foto HT-bild aug. 1963. — A windfallen elm in Nya Allén, central Gothenburg. Note the weakening of the root system towards the footpath.

Sammanfattning — positiva åtgärder

Trädplanteringarna i Göteborg är i vissa fall av sådan ålder, att de kan anses äga ett stort kulturhistoriskt värde. Sålunda planterades lindarna vid Stampgatan år 1772, almarna i Gamla Allén år 1788 och i Nya Allén åren 1823–24. Det är även ett förhållande, som förpliktar till pietetsfull omvårdnad. Trädens "praktisk-ekologiska" betydelse bör ej heller underskattas. Trädplanteringarnas bullerdämpande effekt är påtaglig och bekräftad genom undersökningar (16). Parkstråken bromsar upp vinden, och gatuträden minskar vindsvepet. Deras luftrenande verkan är tidigare nämnd. Ur brandskyddssynpunkt äger parkstråk och gatuplanteringar fortfarande viss betydelse. Förr ansågs de vara av största vikt.

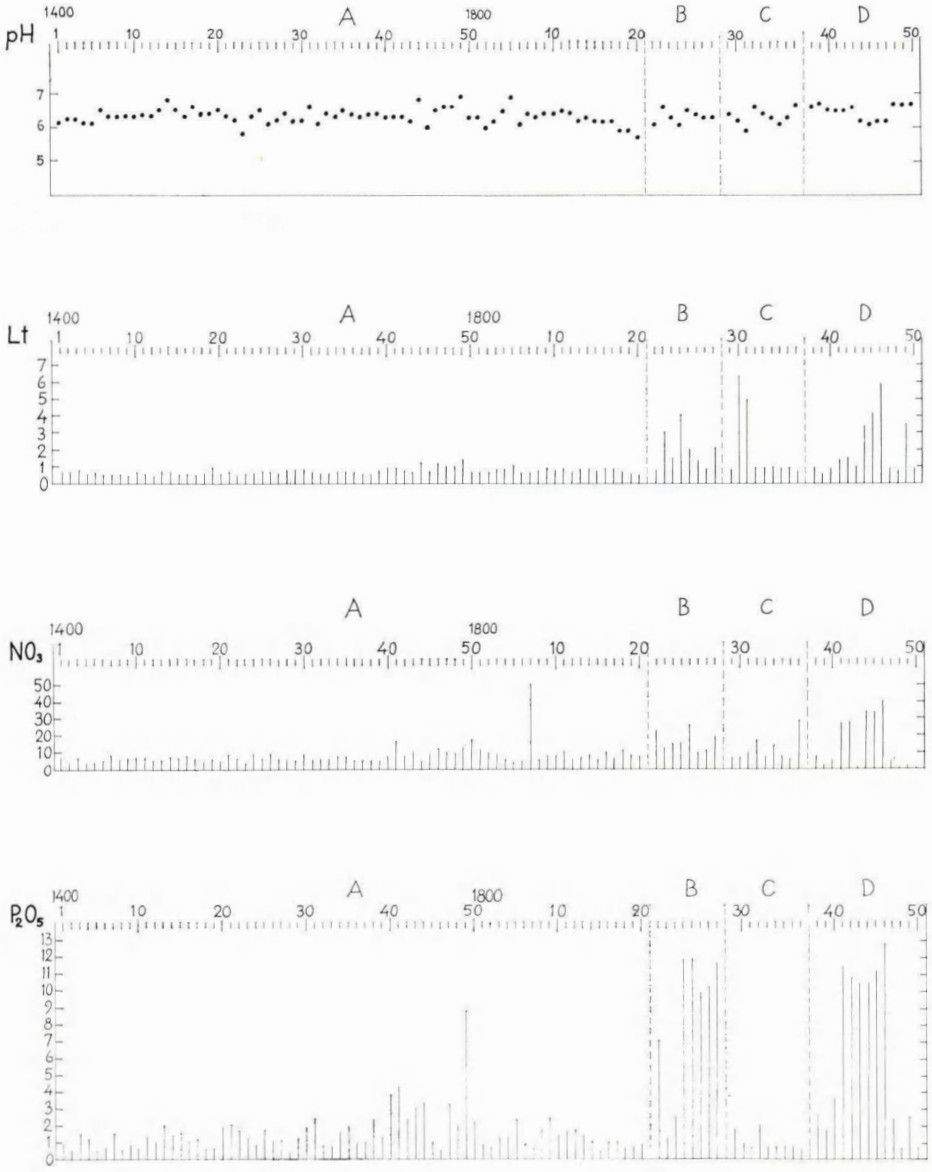

A. 1400–1450, 1800–1820 Nya Allén och Kungsparken. B. 1821–1828 Västra Hamngatan. C. 1829–1837 Gamla Allén. D. 1838–1850 Vasagatan.

Fig. 6. Grafisk framställning av analysvärden erhållna vid markundersökning våren 1962. De olika analysplatserna är markerade på utvikningskartan. Analyserna redovisas i serie med början på nr 1400 längst till vänster t. o. m. nr

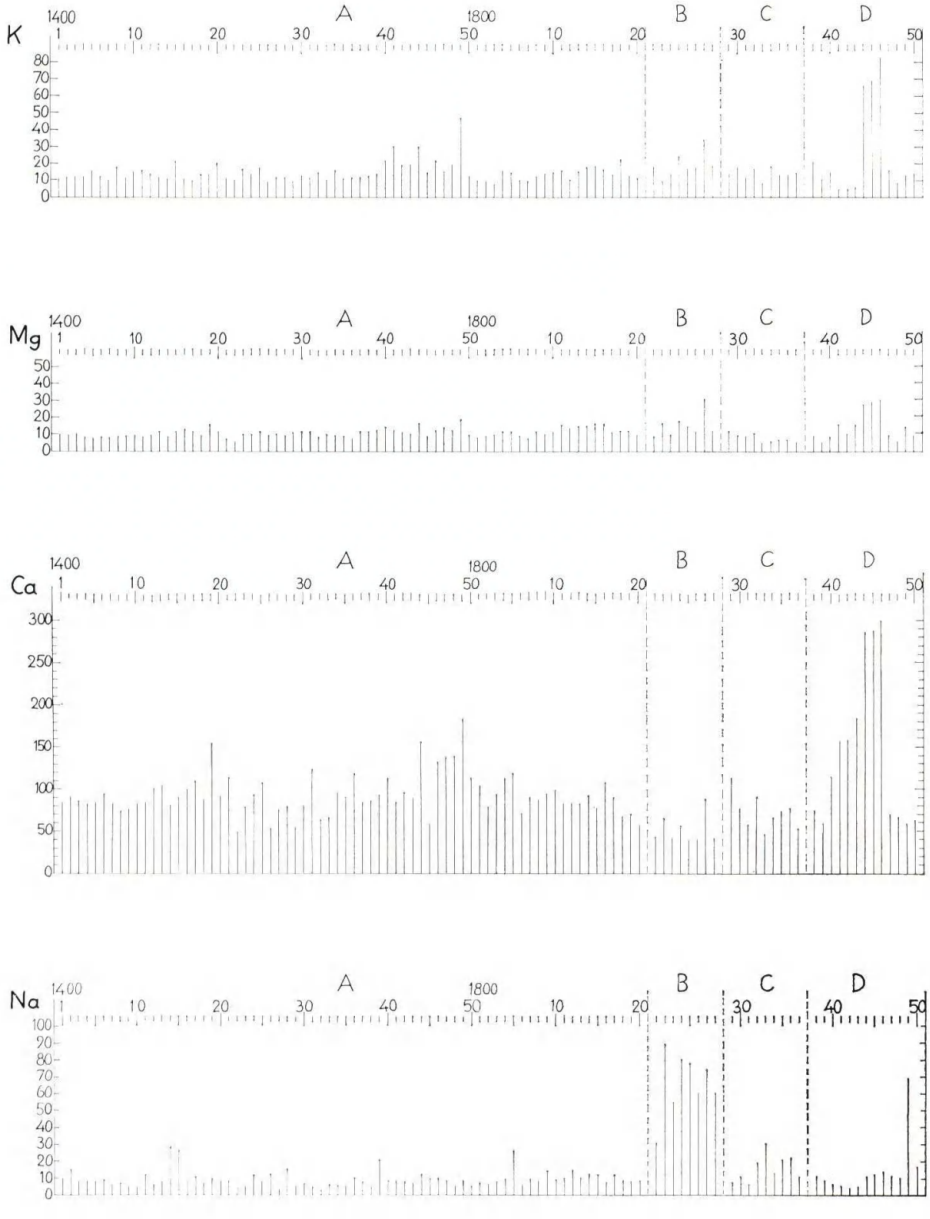

1850 längst till höger. På "skalan" upptill i varje diagramdel kan analysnumren avläsas. — Result of soil analyses from parks in central Gothenburg, spring 1962. The various sample places are indicated on the map. In the diagram the analyses are arranged serially from the left (no. 1400) to the right (no. 1850).

Nya Allén och Kungsparken liksom vissa äldre planteringar är i brådskande behov av radikala åtgärder, för att deras fortbestånd skall kunna säkras. Sålunda behöver vissa sjuka träd i Allén och Kungsparken avlägsnas och ersättas med nya, detta givetvis även för att säkra återväxten, då de ursprungliga träden nått sin åldersgräns.

Näringstillståndet i marken måste undersökas, dels genom jordanalys, dels genom bladanalys och ges en allsidig och kontinuerlig förbättring i anslutning härtill. Även vattenförsörjningen under torrår bör upphjälpas medelst konstbevattning. För att dessa relativt omfattande arbeten skall kunna utföras och även lyckas, fordras stöd från stadens beslutande myndigheter, berörda verk, pressen och allmänheten i form av välvilligt intresse och full förståelse för parkavdelningens åtgärder.

Under våren 1962 har en markkartering företagits, dels i Nya Allén och Kungsparken, dels i Gamla Allén, Vasagatan och Västra Hamngatan. Resultatet av denna markundersökning redovisas i här publicerade diagram. Siffrorna på kartan betecknar läget för analysplatserna; dessa siffror återfinnes i diagrammen. Jordanalysen har utförts av Trädgårdstekniska Analyser, Göteborg, i enlighet med Spurway's metod (17).

Kommentar till diagrammen

pH har uppmätts i 15 ml jord + 30 ml vatten. — Ledningstalet (Lt), den specifika elektriska ledningsförmågan multiplicerad med 10^4, utgör ett mått på den totala mängden salter i jorden. Lt 0–1,5 kan innebära otillräckligt med näring. — Värdena för nitrat (NO_3), fosfat (P_2O_5), kalium (K), magnesium (Mg), kalcium (Ca) och natrium (Na) är angivna i ppm i Spurway-extraktet (10 ml jord + 60 ml 0,018 M ättiksyra).

Kartan har godkänts för spridning i rikets allmänna kartverk den 3 febr. 1964.

Summary

Damages on park trees in central Gothenburg and their causes

In the parks and streets of the central parts of Gothenburg, particularly in the Nya Allén (New Alley) and Kungsparken (King's Park), in the last decennaries the trees have shown increased symptoms of ailment or deficiency. The top branches have got dry and the leaves have miscoloured and dropped early. The presence of Dutch Elm disease has also been verified, though not as being very frequent. The reason for damage on the trees cannot be regarded as due to the presence of Dutch Elm disease, but here is probably a complex

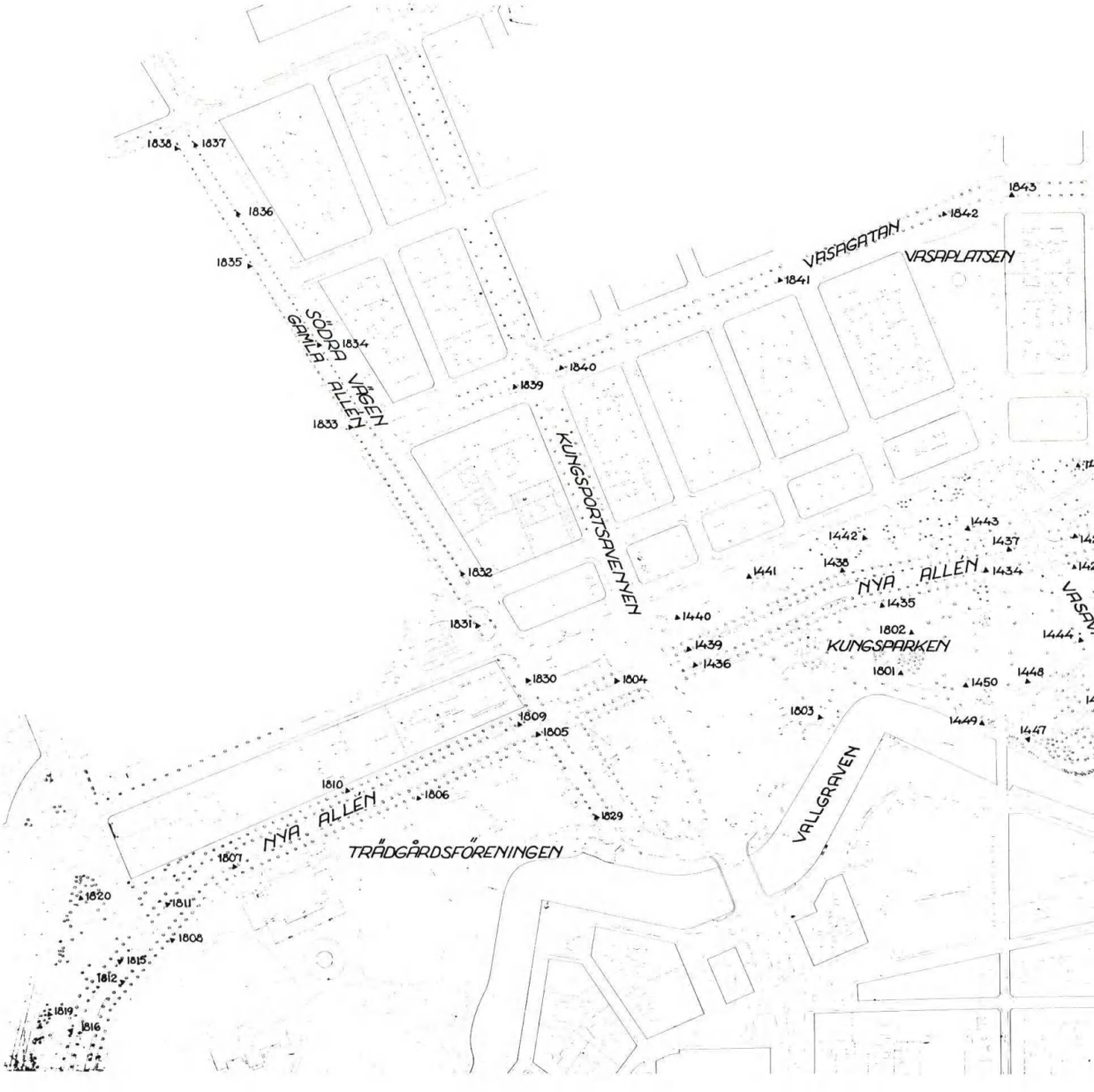
VASAGATAN
VASAPLATSEN
SÖDRA VÄGEN
GAMLA ALLÉN
KUNGSPORTSAVENYEN
NYA ALLÉN
KUNGSPARKEN
VALLGRAVEN
TRÄDGÅRDSFÖRENINGEN
1838
1837
1836
1835
1834
1833
1832
1831
1830
1829
1828
1827
1826
1825
1824
1823
1822
1821
1820
1819
1818
1817
1816
1815
1814
1813
1812
1811
1810
1809
1808
1807
1806
1805
1804
1803
1802
1801
1800
1799
1798
1797
1796
1795
1794
1793
1792
1791
1790
1789
1788
1787
1786
1785
1784
1783
1782
1781
1780
1779
1778
1777
1776
1775
1774
1773
1772
1771
1770
1769
1768
1767
1766
1765
1764
1763
1762
1761
1760
1759
1758
1757
1756
1755
1754
1753
1752
1751
1750
1749
1748
1747
1746
1745
1744
1743
1742
1741
1740
1739
1738
1737
1736
1735
1734
1733
1732
1731
1730
1729
1728
1727
1726
1725
1724
1723
1722
1721
1720
1719
1718
1717
1716
1715
1714
1713
1712
1711
1710
1709
1708
1707
1706
1705
1704
1703
1702
1701
1700
1699
1698
1697
1696
1695
1694
1693
1692
1691
1690
1689
1688
1687
1686
1685
1684
1683
1682
1681
1680
1679
1678
1677
1676
1675
1674
1673
1672
1671
1670
1669
1668
1667
1666
1665
1664
1663
1662
1661
1660
1659
1658
1657
1656
1655
1654
1653
1652
1651
1650
1649
1648
1647
1646
1645
1644
1643
1642
1641
1640
1639
1638
1637
1636
1635
1634
1633
1632
1631
1630
1629
1628
1627
1626
1625
1624
1623
1622
1621
1620
1619
1618
1617
1616
1615
1614
1613
1612
1611
1610
1609
1608
1607
1606
1605
1604
1603
1602
1601
1600
1599
1598
1597
1596
1595
1594
1593
1592
1591
1590
1589
1588
1587
1586
1585
1584
1583
1582
1581
1580
1579
1578
1577
1576
1575
1574
1573
1572
1571
1570
1569
1568
1567
1566
1565
1564
1563
1562
1561
1560
1559
1558
1557
1556
1555
1554
1553
1552
1551
1550
1549
1548
1547
1546
1545
1544
1543
1542
1541
1540
1539
1538
1537
1536
1535
1534
1533
1532
1531
1530
1529
1528
1527
1526
1525
1524
1523
1522
1521
1520
1519
1518
1517
1516
1515
1514
1513
1512
1511
1510
1509
1508
1507
1506
1505
1504
1503
1502
1501
1500
1499
1498
1497
1496
1495
1494
1493
1492
1491
1490
1489
1488
1487
1486
1485
1484
1483
1482
1481
1480
1479
1478
1477
1476
1475
1474
1473
1472
1471
1470
1469
1468
1467
1466
1465
1464
1463
1462
1461
1460
1459
1458
1457
1456
1455
1454
1453
1452
1451
1450
1449
1448
1447
1446
1445
1444
1443
1442
1441
1440
1439
1438
1437
1436
1435
1434
1433
1432
1431
1430
1429
1428
1427
1426
1425
1424
1423
1422
1421
1420
1419
1418
1417
1416
1415
1414
1413
1412
1411
1410
1409
1408
1407
1406
1405
1404
1403
1402
1401
1400
1399
1398
1397
1396
1395
1394
1393
1392
1391
1390
1389
1388
1387
1386
1385
1384
1383
1382
1381
1380
1379
1378
1377
1376
1375
1374
1373
1372
1371
1370
1369
1368
1367
1366
1365
1364
1363
1362
1361
1360
1359
1358
1357
1356
1355
1354
1353
1352
1351
1350
1349
1348
1347
1346
1345
1344
1343
1342
1341
1340
1339
1338
1337
1336
1335
1334
1333
1332
1331
1330
1329
1328
1327
1326
1325
1324
1323
1322
1321
1320
1319
1318
1317
1316
1315
1314
1313
1312
1311
1310
1309
1308
1307
1306
1305
1304
1303
1302
1301
1300
1299
1298
1297
1296
1295
1294
1293
1292
1291
1290
1289
1288
1287
1286
1285
1284
1283
1282
1281
1280
1279
1278
1277
1276
1275
1274
1273
1272
1271
1270
1269
1268
1267
1266
1265
1264
1263
1262
1261
1260
1259
1258
1257
1256
1255
1254
1253
1252
1251
1250
1249
1248
1247
1246
1245
1244
1243
1242
1241
1240
1239
1238
1237
1236
1235
1234
1233
1232
1231
1230
1229
1228
1227
1226
1225
1224
1223
1222
1221
1220
1219
1218
1217
1216
1215
1214
1213
1212
1211
1210
1209
1208
1207
1206
1205
1204
1203
1202
1201
1200
1199
1198
1197
1196
1195
1194
1193
1192
1191
1190
1189
1188
1187
1186
1185
1184
1183
1182
1181
1180
1179
1178
1177
1176
1175
1174
1173
1172
1171
1170
1169
1168
1167
1166
1165
1164
1163
1162
1161
1160
1159
1158
1157
1156
1155
1154
1153
1152
1151
1150
1149
1148
1147
1146
1145
1144
1143
1142
1141
1140
1139
1138
1137
1136
1135
1134
1133
1132
1131
1130
1129
1128
1127
1126
1125
1124
1123
1122
1121
1120
1119
1118
1117
1116
1115
1114
1113
1112
1111
1110
1109
1108
1107
1106
1105
1104
1103
1102
1101
1100
1099
1098
1097
1096
1095
1094
1093
1092
1091
1090
1089
1088
1087
1086
1085
1084
1083
1082
1081
1080
1079
1078
1077
1076
1075
1074
1073
1072
1071
1070
1069
1068
1067
1066
1065
1064
1063
1062
1061
1060
1059
1058
1057
1056
1055
1054
1053
1052
1051
1050
1049
1048
1047
1046
1045
1044
1043
1042
1041
1040
1039
1038
1037
1036
1035
1034
1033
1032
1031
1030
1029
1028
1027
1026
1025
1024
1023
1022
1021
1020
1019
1018
1017
1016
1015
1014
1013
1012
1011
1010
1009
1008
1007
1006
1005
1004
1003
1002
1001
1000
999
998
997
996
995
994
993
992
991
990
989
988
987
986
985
984
983
982
981
980
979
978
977
976
975
974
973
972
971
970
969
968
967
966
965
964
963
962
961
960
959
958
957
956
955
954
953
952
951
950
949
948
947
946
945
944
943
942
941
940
939
938
937
936
935
934
933
932
931
930
929
928
927
926
925
924
923
922
921
920
919
918
917
916
915
914
913
912
911
910
909
908
907
906
905
904
903
902
901
900
899
898
897
896
895
894
893
892
891
890
889
888
887
886
885
884
883
882
881
880
879
878
877
876
875
874
873
872
871
870
869
868
867
866
865
864
863
862
861
860
859
858
857
856
855
854
853
852
851
850
849
848
847
846
845
844
843
842
841
840
839
838
837
836
835
834
833
832
831
830
829
828
827
826
825
824
823
822
821
820
819
818
817
816
815
814
813
812
811
810
809
808
807
806
805
804
803
802
801
800
799
798
797
796
795
794
793
792
791
790
789
788
787
786
785
784
783
782
781
780
779
778
777
776
775
774
773
772
771
770
769
768
767
766
765
764
763
762
761
760
759
758
757
756
755
754
753
752
751
750
749
748
747
746
745
744
743
742
741
740
739
738
737
736
735
734
733
732
731
730
729
728
727
726
725
724
723
722
721
720
719
718
717
716
715
714
713
712
711
710
709
708
707
706
705
704
703
702
701
700
699
698
697
696
695
694
693
692
691
690
689
688
687
686
685
684
683
682
681
680
679
678
677
676
675
674
673
672
671
670
669
668
667
666
665
664
663
662
661
660
659
658
657
656
655
654
653
652
651
650
649
648
647
646
645
644
643
642
641
640
639
638
637
636
635
634
633
632
631
630
629
628
627
626
625
624
623
622
621
620
619
618
617
616
615
614
613
612
611
610
609
608
607
606
605
604
603
602
601
600
599
598
597
596
595
594
593
592
591
590
589
588
587
586
585
584
583
582
581
580
579
578
577
576
575
574
573
572
571
570
569
568
567
566
565
564
563
562
561
560
559
558
557
556
555
554
553
552
551
550
549
548
547
546
545
544
543
542
541
540
539
538
537
536
535
534
533
532
531
530
529
528
527
526
525
524
523
522
521
520
519
518
517
516
515
514
513
512
511
510
509
508
507
506
505
504
503
502
501
500
499
498
497
496
495
494
493
492
491
490
489
488
487
486
485
484
483
482
481
480
479
478
477
476
475
474
473
472
471
470
469
468
467
466
465
464
463
462
461
460
459
458
457
456
455
454
453
452
451
450
449
448
447
446
445
444
443
442
441
440
439
438
437
436
435
434
433
432
431
430
429
428
427
426
425
424
423
422
421
420
419
418
417
416
415
414
413
412
411
410
409
408
407
406
405
404
403
402
401
400
399
398
397
396
395
394
393
392
391
390
389
388
387
386
385
384
383
382
381
380
379
378
377
376
375
374
373
372
371
370
369
368
367
366
365
364
363
362
361
360
359
358
357
356
355
354
353
352
351
350
349
348
347
346
345
344
343
342
341
340
339
338
337
336
335
334
333
332
331
330
329
328
327
326
325
324
323
322
321
320
319
318
317
316
315
314
313
312
311
310
309
308
307
306
305
304
303
302
301
300
299
298
297
296
295
294
293
292
291
290
289
288
287
286
285
284
283
282
281
280
279
278
277
276
275
274
273
272
271
270
269
268
267
266
265
264
263
262
261
260
259
258
257
256
255
254
253
252
251
250
249
248
247
246
245
244
243
242
241
240
239
238
237
236
235
234
233
232
231
230
229
228
227
226
225
224
223
222
221
220
219
218
217
216
215
214
213
212
211
210
209
208
207
206
205
204
203
202
201
200
199
198
197
196
195
194
193
192
191
190
189
188
187
186
185
184
183
182
181
180
179
178
177
176
175
174
173
172
171
170
169
168
167
166
165
164
163
162
161
160
159
158
157
156
155
154
153
152
151
150
149
148
147
146
145
144
143
142
141
140
139
138
137
136
135
134
133
132
131
130
129
128
127
126
125
124
123
122
121
120
119
118
117
116
115
114
113
112
111
110
109
108
107
106
105
104
103
102
101
100
99
98
97
96
95
94
93
92
91
90
89
88
87
86
85
84
83
82
81
80
79
78
77
76
75
74
73
72
71
70
69
68
67
66
65
64
63
62
61
60
59
58
57
56
55
54
53
52
51
50
49
48
47
46
45
44
43
42
41
40
39
38
37
36
35
34
33
32
31
30
29
28
27
26
25
24
23
22
21
20
19
18
17
16
15
14
13
12
11
10
9
8
7
6
5
4
3
2
1

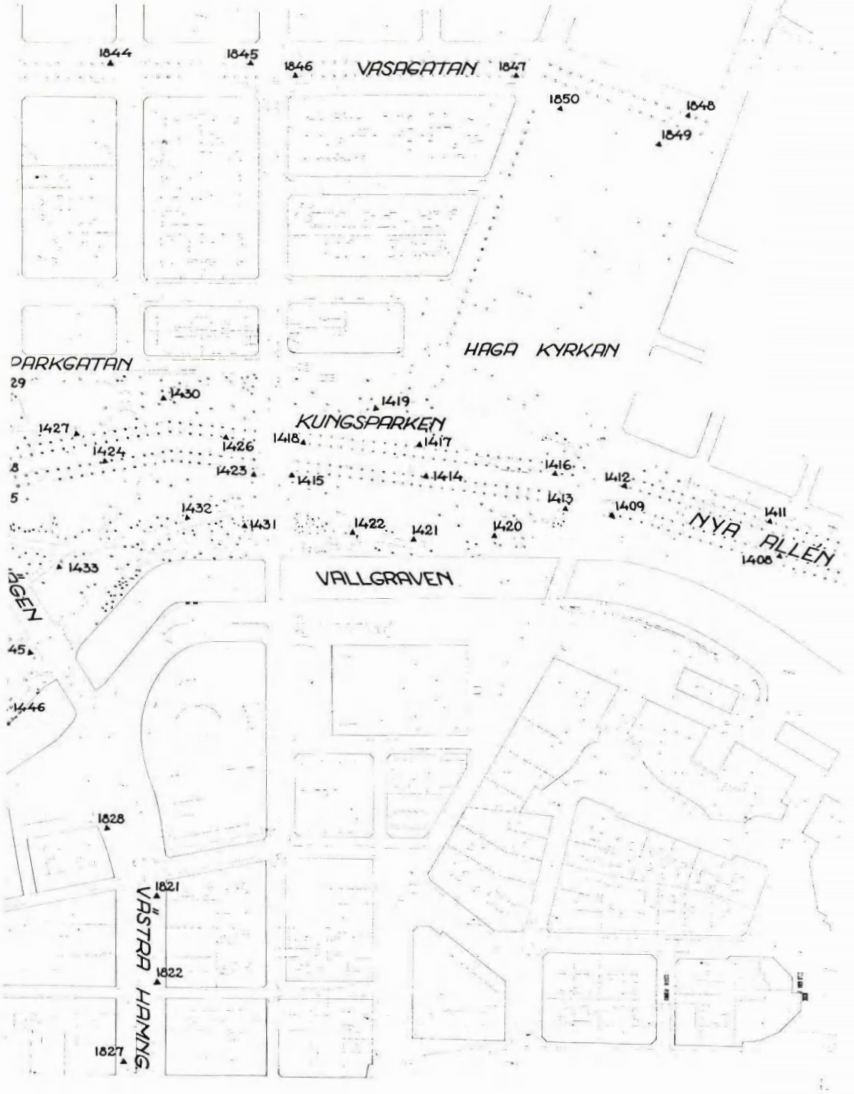
VASAGATAN
HAGA KYRKAN
PARKGATAN
KUNGSPARKEN
NYA ALLÉN
VALLGRAVEN
VÄSTRA HAMNING
1844
1845
1846
1847
1850
1848
1849
1430
1419
1427
1424
1426
1418
1417
1423
1415
1414
1416
1412
1413
1409
1411
1408
1432
1431
1422
1421
1420
1433
1446
1828
1821
1822
1827

PLAN ÖVER ANALYSPLATSER
VID MARKUNDERSÖKNING
UTFÖRD VÅREN 1962
I GÖTEBORG

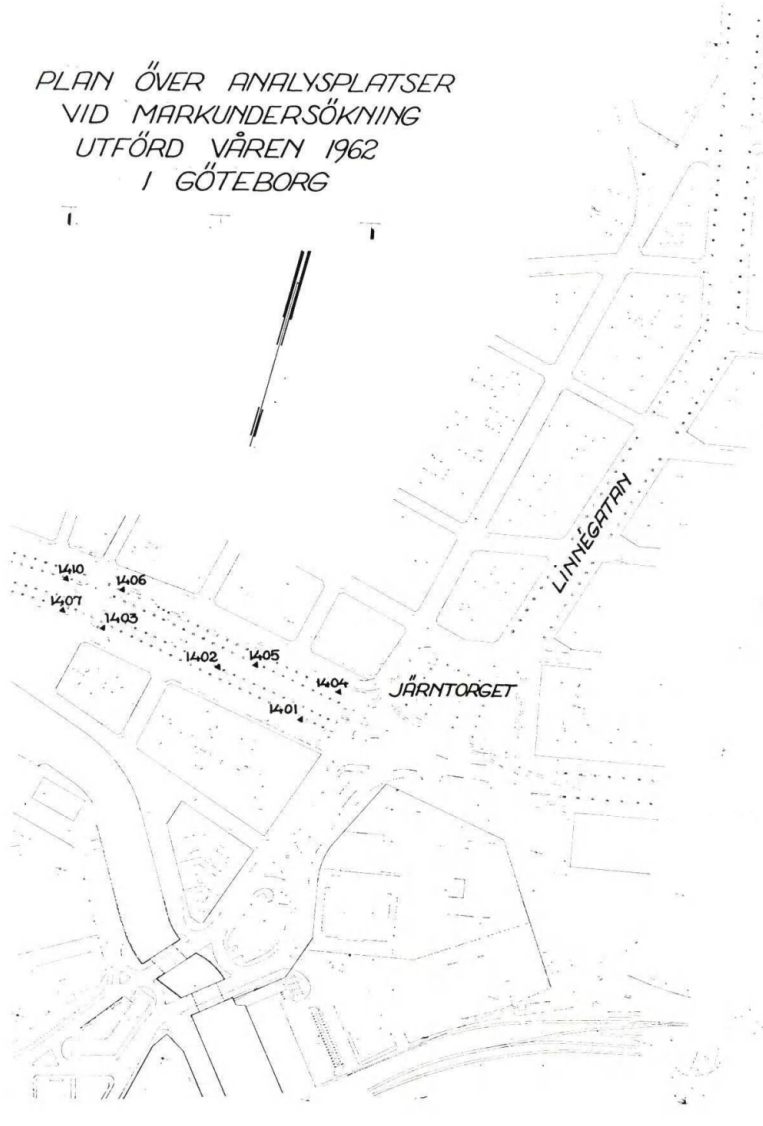

of primary reasons, and the Dutch Elm disease is a secondary phenomenon. Where streets cross the Nya Allén, the roots of the trees are in a very bad state, possibly due to aggregation of salt, caused by salting to melt the snow in winter. At many places in the Nya Allén there are good reasons to suspect that earlier weed-killing on the gravel paths with calcium chloride have damaged the roots of the trees. At certain places excavation damages are evident. At a few places there has been stagnating water, at others the drainage has been too strong. Often the trees have had too little room for developing their roots, due to the fact that the Nya Allén and Kungsparken are situated on demolished fortifications.

An analysis of the state of nutriment has been performed in the spring of 1962, and the result is reported on the map and graphical diagrams published here. This analysis of the soil has shown that there is a nutriment deficiency at most of the parts investigated and concerning most of the nutrients necessary for the plants. Through top-dressing with various fertilizers and also through chopping the litter a better state of nutriment will be achieved. The dressing is planned as follows: in spring 400 kg of the granulated complete fertilizer GB 28 per hectare and year will be applied; in summer from May to August 3 × 300 kg of nitro-chalk per hectare and year; in late autumn 800 kg of Superkali 15/25 (superphosphate and sulphate of potash) per hectare and year.

No traces of any of the European bark beetles (*Scolytus* spec.) or its larvae have been found in the parks of Gothenburg, and so the spread of the Dutch Elm disease has occurred in other ways.

Litteratur

1. Skye, E.: Luftföroreningarnas inverkan på busk- och bladlavfloran kring skifferoljeverket i Närkes Kvarntorp. — Svensk Botanisk Tidskrift 52 (s. 133–190). Uppsala 1958.
2. Grümmer, G.: Die gegenseitige Beeinflussung höherer Pflanzen. — Jena 1955 (S. 4–5).
3. Guttenberg, H. von & Steinmetz, E.: Der Einfluss des Äthylens auf Wuchsstoff und Wachstum. — Die Pharmazie 1947: 2 (S. 17–21). Berlin 1947.
4. Taft, R. A.: Air pollution effects on vegetation. — Sanitary Engineering Center, Air pollution training course manual. Cincinnati 1958.
5. Degelius, G.: The lichen flora of the Botanic garden in Gothenburg (Sweden). — Acta Horti Gothoburgensis XXIV (p. 48). Göteborg 1962.
6. Sernander, R.: Stockholms natur. — Uppsala 1926.
7. Hennebo, D.: Staubfilterung durch Grünanlagen. (Diss.) — Berlin 1955.
8. Stålfelt, M. G.: Växtekologi. — Stockholm 1960 (s. 185 ff., s. 286).
9. Hoffman, A.: Zur Ökologie des Strassenbaumes in den Städten. — Das Gartenamt 1956: I (S. 14–17). Berlin 1956.
10. Stöckli, S.: Die Ernährung der Pflanze in ihrer Abhängigkeit von Kleinlebewelt des Bodens. — Berlin 1950 (S. 278).
11. Eriksson, E.: Atmosfärisk kemi. — Svensk naturvetenskap 14 (s. 201–224). Stockholm 1961.
12. Romell, L.-G., Käärik, A. & Johnson, N. J.: Utlåtande om alléträdens fram-

tidsutsikter i Nya Allén i Göteborg etc., dat. 25.1.1954. (Parkavdelningens arkiv.)
13. WESTCOTT, C.: Plant Disease Handbook. — New York 1950 (p. 393–397).
14. KÄÄRIK, A.: Tjänsteskrivelse från Statens Skogsforskningsinstitut, dat. 11.9. 1957. (Parkavdelningens arkiv.)
15. KÄÄRIK, A.: D:o, dat. 28.8.1961. (D:o.)
16. DITTMAN, R.: Öffentliche Grünanlagen, ein Faktor zur Lärmbekämpfung. — Das Gartenamt 1958: VIII (S. 175). Berlin 1958.
17. WIKESJÖ, K.: Växtnäringsproblem under glas och på friland. Förklaringar beträffande jordanalys enligt Spurway-Lawton-metoden (Simplex-metoden). — Växtnäringsnytt 1962: 4 (s. 24). Stockholm 1962.

EMIL WALLSÉN

Parker och planteringar i Gävle

En beskrivning av stadens samtliga anläggningar och parkområden torde kräva alltför stort utrymme och dessutom troligen bli en alltför enformig läsning. Redogörelsen begränsas därför till de parker, som kan ha ett visst historiskt värde samt till några större anläggningar av senare datum.

En av Gävle stads äldsta planteringar är anläggningen omkring Heliga Trefaldighets Kyrka. I räkenskaper från 1600-talet nämnes utgifter till en trädgårdsmästare, som "avklippt träden på kyrkogården" dessutom hade en del träd tagits bort och nya planterats i deras ställe. Kyrkoområdet, som enligt kartor från 1640 och 1700-talet var ganska begränsat och omgivet av bogårdsmur, tillät inga nämnvärda planteringar. Å en karta från 1837 är bogårdsmuren icke angiven. I samband med kyrkoområdets utvidgning i början av 1800-talet hade denna tagits bort. Vid mitten av 1700-talet var den förnämsta (södra) delen av kyrkogården så tätt belagd, att kyrkorådet 1778 fann sig nödsakat att föreställa församlingen även begrava norr om kyrkan, "i förhoppning om att ingen af en så skamlig fördom vore intagen att det ena wederstrecket mer än det andra är neseliget och till hwiloämne för en död kropp wanhederligt". Detta gick församlingen med på under förutsättning att ingen "mannamohn eller synnerlig skildnad mellan bättre och sämre lik göres". — Dessutom löstes frågan denna gång genom en breddning av kyrkogården norr om kyrkan samt genom att man förenade öster om kyrkan angränsande kålgårdar med kyrkogården.

Redan i början av 1800-talet återkom behovet av ökat utrymme. På grund av det 1808 pågående finsk-ryska kriget var staden fylld av trupper, som dels voro inkvarterade och dels tågade igenom. Bland dessa utbröto elakartade sjukdomar (bl. a. kolera) med stort antal dödsfall. På den s. k. Västerlöten ordnades då en interimskyrkogård, den invigdes den 26 oktober 1808 av vice pastor P. Hultén, som underligt nog blev den förste, som efter invigningen fick sitt vilorum på den nya kyrkogården. Trots att begravningar nu upphört vid kyrkan, utökades områ-

det av estetiska skäl i samband med en gatureglering med en sydöst om kyrkan angränsande gammal skolgård. År 1845 fingo kyrkoområdets gångar sin nuvarande sträckning. Samma år inköptes från Bergianska trädgården ett större antal lindar, vilka planterades längs de nya gränserna. Å det inre av området finnes träd (alm och ask) från tidigare planteringar. I samband med kyrkans grundförstärkning och inre renovering 1936–38 utfördes en gallring av trädbeståndet, justering av gångar samt omläggning av gräsytorna. Åren 1953–54 utfördes en yttre restaurering av kyrkans väggar och tak. Då borttogos ytterligare några träd samt en gammal häck, som inramat kyrkoplanteringen men fört en tynande tillvaro under de stora träden. Även nu fingo gångar och gräsytor en översyn. Numera är det inget som minner om att det runt kyrkan varit en synnerligen tätt belagd begravningsplats.

Gävle slott av i dag påminner icke mycket om Johan den III:s praktbyggnad med sina torn och takryttare och sin slottskyrka, som till det yttre stod färdig 1593. Byggnaden ödelades genom brand den 6 april 1727. Ombyggnaden 1750 gav slottet sitt nuvarande utseende.

Beträffande planteringar vid slottet före denna tid finnas inga andra uppgifter än vad som framgår av kartor från 1640 till 1747. Enligt dessa var en stor del av terrängen väster om slottet kultiverad som park och trädgård, benämnd slottsträdgård. Området begränsades av Norra och Södra Trädgårdsgatorna och i väster av Södra Tullgränd. Inom detta område uppfördes 1840 det nuvarande Länscellfängelset. Mellan detta och slottet utlades några år senare Södra Skeppargatan, den återstående delen av slottsträdgården togs då även i anspråk för fängelset. Då det nya Landstatshuset uppfördes 1954–55 togs den västligaste delen av f. d. slottsträdgården i anspråk för detta ändamål.

År 1738 uppfördes den östra slottsflygeln som ämbetslokal; den västra tillkom 1753 som stall och ekonomibyggnad. Slottsområdet fick då även en bättre och prydligare inhägnad bestående av järnstaket mellan murade pelare. "Terrängen ned mot ån mellan de båda flygelbyggnaderna kunde nu icke förbli som en ödemark med starrtuvor och malört, varför Herr Baronen och Överståthållaren Fredrik Sparre lät med mycken kostnad anlägga en parterr i två avdelningar med en avsättningsmur 4 alnar hög samt 30 famnar lång med 7 små stenpelare ovanpå muren samt en trappa till nedre parterren, som utom många ritningar hade 2 bärande apleträn och en allé av pileträn mellan parterr och ån."

Med "ritningar" menas troligen den tidens s. k. broderiparterrer. Sparre hade dessutom låtit i trädgården, på andra sidan slottet, upp-

Fig. 1. Parker och planteringar i Gävle. — Parks and plantations in Gävle.

1. Stadens Växthus o. Plantskola 2. Stadsträdgården 3. Boulognerskogen 4. Silvanum 5. Kvarnparken 6. Hel. Trefaldighets Kyrka 7. Strandparken 8. Rådhusesplanaden 9. Järnvägsesplanaden 10. Holmparken 11. Slottet o. Slottstorget 12. Klockgjutarplatsen 13. Brunnsparken 14. Seminarieparken 15. Fritidsomr. Fjärran Höjder 16. Nobelparken 17. Södra Planteringen 18. Islandsplan 19. Stenebergsparken 20. Staffans Kyrka.

föra ett orangeri och bostadshus för trädgårdsmästaren. Som dotterson till den store Tessin hade Sparre fått tillfälle att se hur man i orangerier kunde driva fram vad ett nordligt och kargt klimat nekade av Floras och Pomonas skatter.

För framdragande av en gata mellan slottet och ån erhöll staden 1856 Kgl. Maj:ts bifall å en ansökan om en del av till Länsresidenset hörande norra parterren och därmed följande ombyggnad av norra och västra trädgårdsmuren vartill Kgl. Maj:t utfäste sig att bidraga med 2.500 riksdaler banko. 1860 förmäler en skrivelse av dåvarande landshövding Prytz "att då några av de träd som planterats vid parterrens norra sida ej synes hava slagit rot skola de med andra ersättas".

Slottsparterrens "ritningar" äro sedan länge borta, troligen i samband med den ovannämnda regleringen av nedre parterrens areal. 1920 utfördes en renovering av denna del av slottsparken, därvid borttogos å den nedre några omkring 70-åriga fruktträd. En mycket gammal, hårt beskuren almhäck emot terassmuren skonades; likaså trädplanteringen vid den norra muren. Denna bestod av lind, lönn och alm; av dessa ha nu almarna tagits bort. Den ursprungliga stilen har återställts i en något modifierad form. Orangeriet och trädgårdsmästarbostaden äro även borta för länge sedan. Vid en renovering av slottsområdet 1950 lades en i sydöstra delen belägen kökträdgård ut till en sammanhängande gräsyta.

Stadsparken eller Stadsträdgården, som den även benämnes, kan räkna sin tillblivelse från början av 1840-talet, då en badarmästare Tingstedt utfärdade en inbjudan till teckning av aktier i ett bolag för anläggande av ett badhus i den s. k. Tegelhagen. Aktierna skulle vara 400 lydande å 10 riksdaler banko. Staden tecknade 150 aktier och en skilda återstoden. Av dessa senare väcktes då förslag att i samband med byggandet av badhuset skulle Tegelhagen planeras och iordningställas som promenadplats. Även detta förslag godkändes, och år 1845 var badhuset färdigt och ävenså promenaden. Denna utformades i den s. k. tyska stilen. Badhuset är nu borta och har ersatts med en större blomsteranläggning med viloplatser. Området har för övrigt moderniserats så långt det varit möjligt.

Benämningen Tegelhagen hade detta område erhållit av att det år 1779, på grund av kyrkoreparation och tornbygge, här anlagts ett tegelbruk. När byggnationerna avslutades år 1781 nedlades icke tegelbruket utan detta fortfor att drivas och förekom i räkenskaperna som en stadens inkomstkälla till och med 1830.

Fig. 2. Stenpartiet i Stadsträdgården vid början av 1940-talet. — The rock garden in the City Park in the early 1940's.

Strax väster om Tegelhagen hade dåvarande pastor Lundström en trädgård med lusthus. Efter dennes död 1848 kom man överens med efterträdaren om att få övertaga denna trädgård och det väster därom belägna området av pastorsbostället, benämnt Riänget efter en därstående ria. Dessa båda områden förenades med Tegelhagen, iordningställdes och uppläts till allmänheten. Erforderliga arbeten företogos i början av 1850-talet och voro i huvudsak avslutade 1854. Parkanläggningen sträckte sig då så långt västerut som till kyrkogården och därifrån ned till Gavleån. Väster härom låg längs ån, mellan denna och kyrkogården, en vacker tallskog kallad Kroknäs hage; även denna tillhörde pastorsbostället. Många kastade helt säkert begärliga blickar på detta område som en värdefull tillökning av stadsparken. År 1865, när lönekonventionen med stadens prästerskap ingicks, blev detta område avsöndrat och under namn av Boulognerskogen lagt till Stadsparken, som nu fick den ansenliga ytan av hela 28 ha. I Boulognerskogen finnes serveringar, miniatyrgolf och musikpaviljong. Under sommarmånaderna anordnas här konserter, uppträdanden, allsång och friluftsgudstjänster.

Arbetet med Stadsparkens iordningställande tog egentligen sin början

1842 då den stora allén planterades och utfördes i samband med vidgningen av den då rätt nyanlagda begravningsplatsen och tillkomsten av Elfbrinkska gravkoret, vilket placerades som en fondbyggnad i den in över kyrkogården förlängda alléns slutpunkt. Inom parkområdet består allén av fyra rader lindar med fortsättning av två rader lönnar å kyrkogården. Lindplanteringen hade ursprungligen en längd av 500 meter, men i och med Västra Vägens (riksväg 80) ombyggnad och breddning har den kortats av. Parkdelen mellan allén och Västra Vägen har även minskat med åtskilliga kvm.

Som förut nämnts utfördes det slutgiltiga anläggningsarbetet i början av 1850-talet. Detta inskränkte sig i första hand till vissa nivelleringsarbeten samt anläggning av vägar och trädplanteringar. Parkens läge vid Gavleån med ett flertal holmar vid åns norra strand är ovärderligt. Byggandet av stenkajer omkring dessa holmar har delvis utförts senare. Frånsett en del ändringar i fråga om vägar och dylikt är Stadsparkens karaktär oförändrad. Trädbeståndet består till större delen av våra vanliga lövträd, men även kastanj och bok samt flera arter barrträd ingår.

Tre månader efter den stora branden den 1 juli 1869 fastställdes en stadsplan, som utarbetats av den berömde kanal- och järnvägsbyggaren, översten Nils Ericsson. Denna stadsplan byggde på den Tessinska stadsplanen med Kungsgatan som huvudaxel och med en utökning av det rätvinkliga gatusystemet. Med hänsyn till de svåra katastrofbränder, som härjat staden flera gånger och då i synnerhet till den sista, ingick i denna stadsplan för den norra stadsdelen två breda esplanader, Rådhus- och Järnvägsesplanaderna i nord–sydlig riktning samt två breda trädplanterade gator i öst–västlig riktning, Nygatan och Staketgatan. Därtill kom senare trädplanteringar på norra och södra Strandgatorna samt på Valbogatan.

Rådhusesplanaden, som på sätt och vis är en av de förnämsta av stadens planteringar, anlades 1873 till 1875 i enlighet med av stadsträdgårdsmästare Magnus Eriksson uppgjorda förslag, och har en längd av 400 m. Frånsett ersättandet av ett flertal buskage med pyramidträd (alm och ek) och borttagande av några överåriga *Salix alba* samt fyra st. *Fraxinus excelsior* f. *pendula* som stängde sikten i mittperspektivet, är esplanadens ursprungliga utformning oförändrad. Blomsterplanteringarnas form har ändrats från runda grupper till långa rabatter, vilka sedan 1946 äro försedda med belysning. I Rådhusesplanaden finnes tvenne fontäner vilka skänkts till staden av en fabrikör K. A. Hedberg. Fontänerna äro utförda av C. J. Dyfverman. Den södra fontänen prydes

Fig. 3. En äldre parkbild från Stadsträdgården. Den breda grusgången är numera omändrad till gång- och cykelbana för Västra Vägen. I trädbeståndet ingår bl. a. parklind och europeisk lärk. — Vykort. — An older view from the City Park.

av en bild av Karl IX:s andra gemål Kristina av Holstein-Gottorp, som hade Gävle slott som änkesäte. Musikpaviljongen i esplanadens mitt är en gåva till staden av konsul Carl Magnus Andersson.

1945–46 renoverades Rådhustorget och försågs med låga granitmurar emot angränsande gator, gräsytor och diverse planteringar. Tio år senare tillkom den s. k. Gävle-Dala-fontänen med "Gudinna vid hyperboreiskt hav" av Eric Grate. Norr om teatern fortsätter Rådhusesplanaden med en lekplats som upptar ett kvarter och därefter en plantering fram till Bergslagsbanan.

Den lilla planteringen söder om Rådhuset var tidigare ett torg och där stod till 1767 den s. k. straff- eller skampålen jämte trähästen, även den ett av den tidens bestraffningsredskap. Dessa flyttades då till Ny- eller Oxtorget, en liten öppen plats vid Nygatan. Söder om Rådhuset ersattes torget 1882 med nuvarande plantering, till vilken konsul John Rettig skänkt en fontän med skulptur.

På andra sidan ån, mellan Kungsbron och slottet, finns en plantering, som även den en gång varit ett torg med en större pump, där borgarna hämtade drickbart vatten. Även denna plats fick ett annat utseende under 1880-talet för att 1951 få sin nuvarande utformning.

Ett stycke längre upp på åns norra sida finnes ännu en 80-talsplantering, Strandparken, med ett trädbestånd av lind, alm, lönn och björk. En del av dessa träd äro ursprungliga på platsen. Denna anläggning har renoverats ett par gånger. Här låg på 1500-talet stadens enda bro på nuvarande Gammelbrons plats.

Stenebergsparken och Stenebergsgården i stadsdelen Brynässtaden har en yta av 4,7 ha. Parkanläggningen har delvis tillkommit genom en donation av skeppsredare Erik Brodin i början av 1920-talet. Denne hade ett förbehåll att förslag skulle utarbetas av professor Wahlman, Stockholm. Anläggningen är i stort sett utförd enligt dennes förslag. Senare har å parkområdet tillkommit bollplan, plaskdamm, miniatyrgolf, serveringsbyggnad och en stor överbyggd musikestrad.

I parkområdet finnes en unik och dominerande träbyggnad i fyra våningar, den s. k. sockerbruksladan. Den uppfördes 1739 och är enligt uppgift Sveriges äldsta sockerbruksbyggnad. Tillhörande kokhus och mindre byggnader äro nedrivna. Däremot har en dåtida tjänstemannabostad bevarats, renoverats och tillbyggts till barndaghem, som här har fått ett skyddat och bra läge i parkmiljö. Då sockertillverkningen upphörde, togs byggnaden i anspråk för skeppsvarvens segelsömmeri. Nu förvaras där en del av Gävle Museums kulturhistoriska samlingar, bl. a. en förnämlig samling varvsredskap. I Brynässtadens ytterområden, där saneringar och nybyggnad pågår, har under de senare åren ordnats flera lekparker, Eriksbergsparken, Östra Eriksberg och Högberget, tillsammans 4,6 ha. Tack vare den kuperade terrängen äro dessa områden även uppskattade vintertid.

Ett par värdefulla tillskott till parkerna i innerstaden erhölls i samband med saneringen av centrala Söder. Ur ruinerna efter den bristfälliga kåkstaden reste sig ganska snabbt inte blott modern bebyggelse utan växte också en del gröna oaser fram. I regel går grönskan från tomt till parkmark samman, varigenom större och helare grönyta skapades.

Vid Timmermansgatan anlades åren 1957–58 en park på ca 7 500 kvm. Området heter numera Klockgjutareplatsen efter en gata som försvunnit. Intill de resliga 11-våningshusen utbreder sig en fri gräsyta

Fig. 4. Rådhusesplanaden mot Rådhuset. — Foto Ingemar Karlsson 1959. — The City Hall Esplanade with the city hall in the background.

med sandlådsplatser insprängda. Längre bort har en större lekplats och bollplan ordnats. Ett mindre rosarium med sittplatser ger även äldre tillfälle att koppla av i parken. Några större befintliga träd fick bilda stomme i den nyplanterade vegetationen. Lekplatserna inramas med riklig buskplantering, företrädesvis parkrosor. I övrigt har bl. a. träd av *Salix* och rödblommande *Cratægus* planterats. Mot Timmermansgatan avgränsas parken av en rad oxlar.

Nobelparken, som ligger längre söderut på ett senare saneringsområde, färdigställdes 1961. Den har en längd av 250 m och sträcker sig i ett 30 m brett bälte över fyra kvarter. Två tvärgående gator, Åkargatan och Sockerbruksgatan, har krympts in till smala parkvägar med passage för endast gång- och cykeltrafik. Tack vare att ett 20-tal större träd kunde bevaras, har man en känsla av att parken är av betydligt äldre datum. Övervägande antalet träd är lönnar men även alm, bok, ek och aplar finnes. En del träd har under många decennier stått som vårdträd

på gårdarna vid den dåvarande bebyggelsen. Nu är de det enda som minner om den gamla stadsplanen — om en byggnads- och tidsepok, som försvunnit. Även i Nobelparken har ett flertal lekplatser, omgärdade med buskplanteringar, anlagts. Lekplatserna har dock spaltats upp i mindre enheter för att inte bli så framträdande. Längs hela parken löper en bred plattbelagd gång. I anslutning till denna har ordnats sittplatser och blomsterplanteringar.

Den sydvästra delen av staden är synnerligen välförsedd med grönytor. Förutom de tidigare nämnda finnes här Brunnsparken, Seminarieparken och Folke Bernadottes park. Därtill kommer fritidsområdet Fjärran Höjder med sina 21,5 ha, en kuperad naturpark ca 30 minuters väg från centrum. Det är till $^2/_3$ bevuxet med vacker tallskog.

Inom området anlades 1954 bollplaner och löparbana, dessutom är mark upplåten för miniatyrgolf. Fjärran Höjder, som tidigare låg i bebyggelsens utkant, är nu omgivet av vidsträckta egnahemsområden. I närheten finnes även Bergsgatans 1,5 km långa parkstråk. Staden är för övrigt välförsedd med trädplanterade gator, vilka föra in en välgörande grönska i stadsbilden. Antalet gatu- och alléträd är något över 3 000 och bland ingående arter märkas lind, lönn, alm, björk och hagtorn. Den sanering av äldre bebyggelse, som fortfarande pågår, möjliggör grönska och lekparker även i de stadsdelar, vilka tidigare varit misslottade i detta avseende.

Kartan har godkänts för spridning i rikets allmänna kartverk den 3 febr. 1964.

ARTUR GUSTAVSSON

Dendrologiska anteckningar från Gävle

Gävle kan inte uppvisa några större dendrologiska rariteter. Det man träffar på i "staden på tröskeln till Norrland" är i allmänhet endast de vanliga träd- och buskslagen. Som ett medel att luckra upp och förbättra stadsmiljön räcker dock det som växer och grönskar här mer än väl till. På Pomologiska föreningens zonkarta finner man, att staden ligger väl förankrad i zon IV, men läget är relativt gynnsamt och vintrarna tämligen skonsamma för växtligheten. Jordmånen i närheten av Gavleån är också förhållandevis god. Detta gör, att resande, som sommartid färdats genom ett i stora områden kargt Gästrikland, plötsligt vid ankomsten till staden befinner sig i en grönskande oas. Man möts av en lummig grönska, som välgörande skiljer sig från omgivningarna.

I förhållande till stadens storlek torde grönskans omfattning göra den till en av de ledande i landet i detta avseende. Myndigheterna har inte minst i gången tid haft en vänlig inställning till parker och grönområden. Givetvis är de äldre parkerna också de mest iögonfallande. De omfattande planteringar, som utförts särskilt under det senaste årtiondet, har i regel ännu inte fått tillräcklig resning för att göra sig riktigt gällande. I slutet av 1800-talet och vid tiden omkring sekelskiftet har en omfattande nyplantering ägt rum. Stora belopp har säkerligen efter dåtida förhållanden investerats. Troligen har resultatet av de då ställda förväntningarna överträffats till glädje och trevnad för dem, som nu lever och verkar i staden vid Gavleåns mynning.

Allmänheten har också i regel visat stort intresse för sin stads grönområden. Med inlevelse följer man utvecklingen i parkerna under årstidernas skiftningar. I en stad med så gammal parkkultur blir det givetvis ibland vemodsfyllda ögonblick, särskilt för äldre medborgare, när träd, som man sett utvecklas under många år, måste falla. Är det på grund av naturlig avtyning kanske man trots allt accepterar förlusten. Den som ger besked om exekutionen har dock en bestämd känsla av, att han inte är ensam sörjande. Tyvärr har det på grund av den expanderande bilismen också skett ingrepp, där många livskraftiga träd fått

en för tidig död. Vid ombyggnaden av Västra Vägern 1961–1962 fälldes t. ex. ett hundratal träd. Detta skedde utan större protester från allmänhetens sida, vilket vittnar om, att man härvidlag ser realistiskt på situationen. Också för parkeringsplatser har en hel del träd offrats på senare år.

En glädjande tendens med tanke på stadens planteringar är den diskussion, som nu förs om att undvika onödig bilanhopning i centrum. Blir inte detta realiserat, torde man befara, att grönskan i Gävle ytterligare decimeras för bilarnas utrymmesbehov. Man hoppas och tror, att en sådan utveckling inte blir verklighet. Den rikliga grönskan har som miljöförbättrare och rogivare satt sin prägel på stadsbilden hittills. Den behövs i alla avseenden också framdeles.

Den sammanställning, som här gjorts, bör bedömas enligt rubriken, alltså som dendrologiska anteckningar från Gävle. Någon fullständig inventering har ej varit möjlig och inte heller eftersträvats. Härtill fordras betydligt vidlyftigare studium av materialet än vad som presterats. Det väsentligaste i dendrologiskt avseende hoppas vi dock har fått ett omnämnande.

Stadens kraftiga expansion under senare år har gjort, att stora parkarealer tillkommit i periferin allt eftersom bebyggelsen fortskridit. Ofta rör det sig här om mark av skogs- och lövängskaraktär, som på detta sätt bevarats åt eftervärlden. I följande rapsodiska beskrivning har därför en del av denna växtlighet också fått ett omnämnande.

Picea. Vår vanliga svenska gran, *P. abies,* är inte i nämnvärd grad representerad i de anlagda parkerna. I Stadsträdgården finns dock några exemplar, som troligen planterats vid parkens anläggning. I naturparkerna i stadens ytterområden är större eller mindre granbestånd vanliga. Tyvärr är de äldre träden ofta i dålig kondition med murkna, ihåliga stammar och ett svartgrönt spretigt grenverk. Då de merendels står tillsammans med tallar, blir det givetvis granen, som får försvinna eller i varje fall decimeras bestånden. I närheten av bebyggelse är granarna inte heller så önskvärda med tanke på den dystra skuggverkan, som de åstadkommer.

En del vackra exemplar av blågran, *P. pungens,* finns i Stadsträdgården. De flesta av dessa planterades år 1940. I övrigt förekommer blågranen endast sporadiskt i de offentliga parkerna. Förutom i en del anstaltsparker, som t. ex. vid Lasarettet och Epidemisjukhuset, påträffas den i flertalet privatträdgårdar, där den dock många gånger bereder sin

ägare bekymmer, eftersom man i regel missräknar sig på det utrymme den behöver som vuxen.

Nyplanterade exemplar av *P. Engelmanni, omorika* och *mariana* finns i Stadsträdgården i ett arboretum, som ordnats i samarbete med Stiftelsen Silvanum.

Abies. Några exemplar av *A. alba* står i Stadsträdgårdens nedre del. Den tyska ädelgranen är ju inte känd för större härdighet. Träden här tycks dock klara vintrarna, men någon överdriven växtlighet kan inte framhållas. Balsamgranen, *A. balsamea*, har funnits i Stadsträdgården i stor utsträckning tidigare, men träden skadades svårt av barrlöss och de flesta togs bort på 1930-talet. Den vackert lummiga kaliforniska ädelgranen, *A. concolor*, är troligen det vanligaste av de utländska barrträden i Gävle. Ett flertal träd finns på olika ställen i Stadsträdgården. I villakvarteren är den planterad i stor utsträckning. Vad som tidigare skrivits om blågran, att man vid planteringen felbedömmer det utrymme trädet behöver som vuxet, gäller kanske i ännu högre grad för den kaliforniska ädelgranen. Man planterar den vackra plantan någon meter från stugknuten eller som ett blickfång framför ett fönster och gläds åt den så länge den håller sig som en ordinär julgran i storlek. När den sen blir större, märker man för sent misstaget.

Väster om allén i Stadsträdgården upp emot Gamla Kyrkogården står två träd av den kaukasiska ädelgranen, *A. nordmanniana*. Träden har hittills visat sig fullt härdiga, men barren angrips ofta av barrlöss, vilket gör, att dessa granar i regel inte utstrålar någon livligare grönska. Ett annat, särskilt i Stadsträdgården flitigt förekommande barrträd, är den härdiga och odlingsvärda *A. Veitchii*. De vackert gröna barren med den silverglänsande undersidan gör träden attraktiva. Växtsättet är också fullt tillfredsställande. Man träffar dessutom ofta på fujigranen, som är dess svenska namn, på olika platser och anläggningar i staden. Åtminstone i de äldre villaområdena är den vanlig.

I Stadsträdgården hittas också några enstaka exemplar av *A. nephrolepis*. I det förut omnämnda arboretet har *A. lasiocarpa* och *A. sibirica* nyligen planterats.

Pinus. Cembratallen *P. cembra* är ganska allmänt planterad såväl i de allmänna parkerna som i villakvarteren. I parkerna är det i likhet med tidigare nämnda barrträd framförallt i Stadsträdgården, som man träffar på den, men trädet finns också i t. ex. Brunnsparken och i planteringen framför Nynässkolan vid Valbogatan. Cembratallen tycks trivas

bra i Gävletrakten. De mjuka barren bildar en frisk ljusgrön kupol och det täta grenverket gör att träden, särskilt vintertid, blir en skyddad tillflyktsort för småfåglar.

Även bergtallen *P. mugo* har planterats rätt flitigt i olika prydnadsanläggningar. I Stadsträdgården finns några äldre exemplar, bl. a. i stenpartiet, men den mest framträdande planteringen härav i Gävle torde finnas på Nya Kyrkogården, där den med gott resultat planterats i en över 150 m lång slänt.

Den svenska skogstallen, *P. silvestris,* behöver givetvis ingen närmare presentation. I Gävle bildar den stomme för en i sitt slag enastående naturpark, nämligen den berömda Boulognerskogen. Uppskattningsvis torde träden här till övervägande del vara ca 200 år gamla. I parkens centrum står träden tätt. I regel har därför kronorna blivit högt ansatta. Ofta är grenverket minimalt. Följaktligen har här en stampark i ordets rätta bemärkelse bildats. Ett anslående färgspel uppstår, när solens strålar sporadiskt lyser ner på de brunröda stammarna. I det svaga ljusskenet på marken klarar sig en mager gräsvegetation nödtorftigt.

En annan park, som till stor del består av vacker tallskog, är fritidsområdet Fjärran Höjder. Området är ännu inte ordnat i full utsträckning, men vissa röjnings- och planeringsarbeten har utförts de senare åren. Träden har här i regel haft bättre livsrum, varför tallarnas kronor vuxit ut på sitt karakteristiska sätt. Så småningom får Gävle här en naturpark, som blir en utomordentlig pendang till Boulognerskogen.

Även på andra håll finns vackra naturparker med tallar. I den nya stadsdelen Stigslund har parker utlagts i ett par fina skogspartier. Vidare kan framhållas Kristinaplansområdet, där ett område med gamla tallar avsatts till park och där även bebyggelsen på ett föredömligt sätt placerats in i den befintliga vegetationen.

Ett antal tallar, som står på Sätraåsen, dels i närheten av Travbanan och dels på de gamla gravfälten, bör också nämnas i denna redogörelse, trots att platsen inte direkt kan anses som park. Tallarna har en höjd av 6–7 m med ett egendomligt kompakt växtsätt. De har ett friskt och vackert utseende, trots att årsväxten är minimal. Äldre gävlebor, som sett dessa tallar under hela sin livstid, kan inte erinra sig att träden skjutit nämnvärt i höjden på åtskilliga decennier.

Pseudotsuga. Ett stort och vackert träd av *P. Menziesii,* som planterats för ca 100 år sedan, finns i Stadsträdgården i närheten av lindalléns anslutning till Västra Vägen. Tyvärr har det blivit något trängt av ett när-

Fig. 1. Musikestrad och servering i Boulognerskogen vackert inramade av vanlig tall. — Foto Emil Wallsén 1963. — Part of the Wood of Boulogne with bandstand and refreshments framed by Scotch pines.

stående lärkträd. Tre nyplanterade träd står i det arboretum, som tidigare omtalats.

Tsuga. Hemlocken, *T. canadensis,* finns representerad med ett exemplar i närheten av stenpartiet i Stadsträdgården. Som bekant vill denna barrväxt från Kanada ha en skuggig växtplats, vilket den också fått här. Trädet har en glänsande vacker grönska. Höjden på ca 3 m är kanske inte så imponerande med tanke på, att exemplaret är omkring 30 år gammalt.

Larix. Jämsides med popplarna är lärkträden Stadsträdgårdens jättar. Särskilt i närheten av gamla kyrkogården finns några bjässar, som har en omkrets på över 3 m i brösthöjd. De flesta träden har också en imponerande längd. Frågan är om de inte börjar att bli alltför dominerande. De har redan i vissa fall svårighet att »hålla sig på rätt köl», genom att rötter och markyta ger vika för påfrestningarna. Givetvis blir träden också hårt ansatta av vinden. Vid den hårda storm, som rasade

över Gävletrakten i januari 1954, bröts ett flertal träd ner. Egendomligt nog åstadkoms inga större skador på angränsande vegetation.

Till övervägande del är det den europeiska lärken, *L. decidua*, som påträffas, men även av *L. sibirica* finns några individer. I arboretet har dessa två arter jämte den japanska lärken, *L. leptolepis*, nyplanterats.

Thuja. Thujan spelar en liten roll i parkerna, men är däremot planterad i stor utsträckning på kyrkogårdarna. I en nyanlagd park, där området tidigare varit handelsträdgård, står några större exemplar av *T. occidentalis*. Också vid stadens växthus står en grupp äldre träd.

Juniperus. Några enstaka buskar av *J. chinensis* och *J. sabina* finns i stenpartiet i Stadsträdgården. I övrigt är inte släktet nämnvärt representerat i parkerna.

Taxus. Idegranen, *T. baccata*, som är fridlyst i Gästrikland, finns i Stadsträdgårdens stenparti. I närheten står också den härdiga, upprättväxande *T. cuspicata*.

Populus. Som tidigare nämnts svarar poppeln för en del jättelika inslag i parkerna. Vad som finns härav utgörs också till övervägande del av äldre träd. Nyplantering av poppel har inte skett i nämnvärd utsträckning under senare år.

Ett större träd, så vitt vi kan minnas en gråpoppel, stod vid den s. k. första kullen i Stadsträdgården. Trädet blev med åren ihåligt och ganska murket. Åtskilliga gånger orsakades eldsvåda i detta genom att parkbesökare stoppade in papper, som sedan antändes. För 7–8 år sedan lade det sig slutligen tillrätta i Gavleån, varur det med mycken möda fiskades upp. I samband med att Västra Vägens cykel- och gångbana anlades i Stadsträdgården togs en större poppel bort 1961. Vid dess fall konstaterades, att varken stam eller grenar hade någon större hållbarhet. Egendomligt nog har dock träden i allmänhet hittills stått bra emot stormarna, men givetvis kan det tänkas, att man av säkerhetsskäl måste ta bort ytterligare något eller några träd inom en snar framtid.

Ett flertal silverpopplar, *P. alba*, står i Stadsträdgården. I likhet med de flesta andra popplarna i parken har de till stor del planterats vid anläggningens ordnande. Några yngre träd, som uppkommit genom rotskott, har lämnats kvar utmed Gavleåns stränder och är sålunda på väg att skapa en ny generation. En större, frisk och välväxt silverpoppel står utmed Kungsbäcksvägen framför Strömvallens entré.

Fig. 2. Strandbild från Stadsträdgården, där Gavleån kantas av olika *Salix*-arter samt självförökande alar. Såväl klibbal som gråal ingår i bestånden. — Foto Emil Wallsén 1963. — View from the City Park, where the small river Gavleån is bordered by *Alnus glutinosa* and *A. incana*.

Av balsampoppel, *P. balsamifera*, påträffas ett träd vid Timmermansgatan. Vidare står ett bestånd härav vid Gävle Museum. *P.* × *canescens*, gråpoppel, och *P. trichocarpa*, jättepoppel, finns båda bl. a. i Stadsträdgården. Av den förstnämnda tronar, i jämnhöjd med stenpartiet, ett träd, som har en omkrets av nära 5 m i brösthöjd. Den vanliga svartpoppeln, *P. nigra*, är föga representerad. Ett större träd står dock i Kvarnparken. Däremot är pyramidpoppeln, *P. nigra* v. *italica*, flitigare planterad. Den finns bl. a. vid Hagaplan och Slottstorget. Vid fastigheten Skomakargatan 22–24 står några större träd. Tyvärr blir inte pyramidpoppeln alltid så vacker som äldre. Ofta torkar vissa partier in. En nackdel är också, att "det unga släktet" ofta frestas till att använda träden som klätterkuber. Detta gör att de blir mer eller mindre förstörda — en företeelse som gäller alla pyramidträd, åtminstone i närheten av större hyresfastigheter. Vid Hagtornsgatan har ungdomarnas leklust åstadkommit en uppstamning av popplarna därstädes, som på ett lyckat sätt lett till att stamträd med pyramidformad krona bildats. Den kinesiska pyramidpoppeln, *P. Simonii* f. *fastigiata*, har också planterats i viss utsträckning. Den växer bl. a. i Folkparkens trädgårdsanläggning.

Salix. Både som vildväxande och planterade spelar *Salix*-arterna en betydande roll i Gävle. Beträffande de vildväxande är hanexemplaren av *S. caprea* här som annorstädes ett eftertraktat byte för söndagsflanörer.

Förutom sälgen, som är vanlig i naturparkerna, är även jolstern, *S. pentandra*, allmän. Som bekant trivs denna bra i mindre kärrmarker, och eftersom ytterområdena runt Gävle varit rika på sådana, har busken haft lämpliga växtplatser. I Olsbackaområdet och Fjärran Höjder är inslaget av jolster särskilt markant.

Träd av *S. alba* har funnits och finns i flera olika former och åldrar i Gävle. Det troligen mest kända pilträdet i Gävles historia var just av *alba*-typ. Detta stod i hörnet av Drottninggatan–Rådmansgatan på Rådhusesplanaden. Det kallades vanligen för Rådhuspilen och betecknades som stadens vårdträd. I likhet med övriga träd på Esplanaden hade det planterats vid parkens anläggning i början av 1870-talet. Troligen hade pilen varit i buskform från början. Fyra jättelika stammar bar upp den ansenliga kronan. Trädet blev med åren allt mer murket, och trots lovvärda försök med förstärkning och stagning gick det inte att rädda. En blåsig augustidag 1959 mäktade det inte längre. Ett par stammar bröts av och blockerade Drottninggatan, dock utan att någon skadegörelse uppkom. Sticklingar, som togs till vara, håller nu på att växa till sig i stadens plantskola, varför Gävleborna, om allt går väl, så småningom kanske får se avkomlingar av sin kära Rådhuspil i parkerna. Ett pilträd av samma sort står fortfarande kvar på Rådhusesplanadens andra kvarter mellan Nygatan och Ruddammsgatan. Trädet är dock inte av samma storleksordning som det föregående.

Av övriga *alba*-former finns såväl i Stadsträdgården som i ett flertal yngre parker varieteterna *vitellina* och *chermesina*. Båda uppskattade trädinslag i parkerna. Inte minst som avlövade drar de uppmärksamheten till sig genom sina gula respektive gulröda kvistar och grenar.

Silverpilen, *S. alba v. sericea* finns i Stenebergsparken. Fyra kraftiga träd står i parkens centrum. Äldre träd av silverpil finns bl. a. i Stadsträdgården. I parken vid Tekniska Gymnasiet står ett par träd av senare datum.

Kommer man Parkvägen söderifrån imponeras man av några vackra hängpilar strax innan man passerar Drottningbron. Det är den graciöst växande fontänpilen, *S. elegantissima*, som sträcker sina långa grenar ner mot Gavleåns vatten. Genom att träden står lågt, ser man över deras luftiga silhuetter fram emot Heliga Trefaldighets Kyrka. Vid denna ståtliga entré till den centrala delen av staden är det faktiskt värt att stanna till en stund. Fontänpilen är också i övrigt väl företrädd. Vid Gävle

Museum står ett vackert träd, som planterats 1940. Vidare träffar man på fontänpilen bl. a. i Folke Bernadottes park, i lekparken framför Nynässkolan samt vid Tekniska Gymnasiet.

Av andra *Salix*-arter finns några enstaka individer av *S. acutifolia* och *S. dahpnoides*, alltså daggpilarna. Blomningen hos dessa är ju i likhet med sälgens iögonenfallande, vilket tyvärr gör, att också daggpilarna faller offer för skövling. Plantering i större utsträckning har därför inte skett. *S. viminalis*, korgvidet, bör ocksa nämnas. Några enstaka buskar finns i nedre delen av Stadsträdgården samt i Boulognerskogen.

Carpinus. En enda buske av *C. betulus* står i Stadsträdgården. Denna har vid olika tillfällen fått frostskador. Särskilt efter sistlidna vinter är den illa åtgången, men tycks dock spira upp på nytt. Ett större och kraftigare exemplar av avenbok står på privatmark i Sörbyområdet. Här tycks den klara övervintringen utan svårighet. Några andra avenbokar finns veterligen inte i Gävle.

Corylus. Hasseln, *C. avellana*, finns sporadiskt på några platser, men kan närmast betecknas som sällsynt i parkerna. En hasseldunge har nyligen planterats i Stadsträdgården i närheten av Strömdalens Kraftverk. Utmed Testeboån i Åbyggeby norr om Gävle samt i Skutskärstrakten påträffas hasseln vildväxande.

Betula. Givetvis är björken väl företrädd i Gävle. I naturparkerna är den dock inte så vanlig, som önskvärt vore. Inslaget i de anlagda parkerna är däremot betydande av såväl glasbjörken, *B. pubescens*, som vårtbjörken, *B. verrucosa*. Den kanske allra vackraste gatan i staden, Valbogatan, kantas av vårtbjörk. Träden, som troligen planterats omkring sekelskiftet, är en sevärdhet på våren och sommaren. Av gatans 140 träd observeras ett par utpräglade särlingar. Dessa har ett knotigare, mera dvärgbetonat växtsätt och lövar betydligt senare på våren. I gengäld har de kvar sin gröna färg, när gatans övriga träd står i sprakande höstglans. Förutom nämnda plantering finns inslag av björk i bl. a. Stadsträdgården, Stenebergsparken, Södra Planteringen, Strandparken och Kvarnparken.

Alnus. Utmed Gavleåns stränder och på dess holmar i Stadsträdgården växer villigt både klibbal, *A. glutinosa*, och gråal, *A. incana*. Något mera bekymmersfritt inslag i parkvegetationen kan knappast tänkas. Säkerligen har inte ett enda av de hundratals träd, som finns, planterats. Vad

parkpersonalen har att göra, är att ta bort de överåriga exemplaren och gallra litet, när återväxten blir för stark. En rimlig åtgärd med tanke på att träden väl fyller sin plats i parken. Dessutom är ju trädens rotsystem ett värdefullt skydd mot vattenerosionen. — En anmärkningsvärt stor klibbal med tredelad stam står i främre delen av Stadsträdgården. Vidare kan nämnas några alar, som sträcker sig långt över vattnet vid Strömdalsdammen och bildar ett grönt tak över vattnet. Här kan man tala om att vatten och grönska förenas.

Fagus. I Stadsträdgården står ett tjugotal bokar, *F. silvatica,* vilka planterades på 1880-talet. Träden är friska och utgör ett välgörande sydländskt inslag i parken. Tillväxten är dock dålig. Tydligt är att boken aldrig kan hävda sig vare sig som park- eller skogsträd på dessa breddgrader. I den nyanlagda Nobelparken på söder står ett bokträd kvar från en gårdsplantering. Dessutom står en väl utvecklad bok i Seminarieparken.

Quercus. Vår vanliga svenska ek, *Q. robur,* har planterats in på ett flertal ställen i Stadsträdgården. En del av dessa träd är av rätt ordentlig storlek. Även i andra parker finns inslag av ek, men i regel rör det sig då om enstaka exemplar. I naturområdena påträffas självförökade ekar endast i mindre utsträckning.

På Rådhusesplanadens mittre del mellan Nygatan och Ruddammsgatan står fyra ståtliga pyramidekar, *Q. robur* f. *fastigiata.* Dessa träd planterades år 1935.

Ulmus. Skogsalmen, *U. glabra,* är det trädslag, som troligen kan inregistrera stadens absoluta åldringar inom sina led. I Stadsträdgården finns naturligtvis åtskilliga almar. Troligen är de flesta planterade vid parkens anläggning och sålunda 100–120 år gamla. Tyvärr är ett flertal av dessa träd inte i bästa kondition. Många har ett mer eller mindre förtorkat grenverk, som framträder starkt, när träden är avlövade.

Vid Heliga Trefaldighets Kyrka står några almar, som förmodligen planterats redan i slutet på 1700-talet. Ett flertal har i brösthöjd en stamomkrets på ca 3,5 m. I den närbelägna Strandparken växer på sluttningen ner mot Gavleån några almar, som är av samma storleksordning. Parkanläggningen är av senare datum, varför träden tydligen stått här när området anlades. Eventuellt kan det tänkas att de uppkommit genom självförökning.

Fig. 3. Bestånd av bok i Stadsträdgården. Träden planterades på 1880-talet. — Foto Emil Wallsén 1942. — Part of the City Park with sixty-year-old *Fagus silvatica*.

En stor och ståtlig alm står i Brunnsparkens nordvästra hörn. Ett par andra prydliga träd finns i reservatet på Gamla Söder. Det ena står i hörnet V. Islandsgatan–Källgränd, det andra på Vandrarhemmets tomt. Sistnämnda alm växer ganska högt. Den resliga kronan höjer sig manhaftigt på gränsen mellan den gamla och nya bebyggelsen, precis som om den skulle säga: "hit — men inte längre". Också i Slottsparken tronar ett flertal äldre almar.

I Slottsparken finns också en almhäck intill muren, som avgränsar parkens övre plan från norra parterren. Häcken är säkerligen över 100 år. De grova stammarna står kala nertill, men övre delen ger kraftiga skott, som kräver årlig beskärning för att hållas i nivå med den 2 m höga muren. På marken under häcken frodas körveln, *Myrrhis odorata*.

För gatuplantering har inte almen använts i större utsträckning. Ett undantag utgör därvidlag bl. a. Kaserngatan, som planterats med almar från järnvägen till Sjätte Tvärgatan samt Hillmansgatans västra del i anslutning till Kaserngatan.

Pyramidformen, f. *exoniensis*, är vanlig. På Rådhusesplanadens 1:a kvarter finns åtta pyramildalmar, som inramar fontänen. Samma är förhållandet på 3:e kvarteret. Dessa träd torde vara ca 90 år gamla. I parken finns dessutom några pyramidalmar, som planterats 1935.

En del större pyramidalmar står på Järnvägsesplanaden. Troligen har även dessa planterats för omkring 90 år sedan. Också i ett flertal andra parker träffar man på pyramidalmar, delvis planterade under senare år. Här kan exempelvis nämnas Stenebergsparken, Museet, Slottstorget och Seminarieparken. Framför Strömvallens entréer står en rad

stamträd med pyramidformad krona. Träden planterades 1937. I privat- och anstaltsträdgårdar är pyramidalmen också ofta förekommande.

Berberis. Den inte minst för sina vackra höstfärger välkända häckberberisen, *B. Thunbergii,* är flitigt planterad. För sluttbeklädnad, inramning av lekplatser och som friväxande häck har den fått stor användning i såväl allmänna parker som vid hyresfastigheter och i privatträdgårdar. Planterad på murkrön kommer den dock kanske allra bäst till sin rätt. Vid ett par fastigheter i Västra Villastaden har den planterats just på detta sätt med lyckat resultat.

Ribes. Måbäret, *R. alpinum,* påträffas vildväxande i naturområdena. Dessutom är busken populär i prydnadsplanteringarna både som tuktad och friväxande häck. Givetvis är den också flitigt planterad i buskage. Måbärets skuggfördragande förmåga gör den synnerligen lämplig som undervegetation. I Stadsträdgården står några större buskar intill stenpartiet. Under lindarna vid entrén till Gamla Kyrkogården finns en häck, som säkert är åtskilliga år. Visserligen är den inte av förnämligare slag, men att en buske överhuvudtaget kan leva och grönska under så ogynnsamma betingelser visar, att den inte har stora anspråk.

Gullripsen, *R. aureum,* är också en ofta förekommande prydnadsbuske i parkerna. Däremot är den rödblommande rosenripsen, *R. sanguineum,* sällsynt. Någon enstaka buske finns, men arten har svårt att övervintra.

Philadelphus. Schersminen är inte så rikligt företrädd, men givetvis finns den i ett flertal parker. Att den inte planterats i större utsträckning på senare år har sin förklaring i att parkväxterna numera bör vara bättre "beväpnade". De spröda schersminkvistarna bryts lätt vid närgången behandling av barn. De former, som finns, är vanligen *P. coronarius, P. grandiflorus* samt *P.* × *Lemoinei.* Av den senare finns sorterna 'Avalanche' och 'Mont Blanc'. I parken utanför Seminariet samt vid Skolträdgårdens odlingar intill Epidemisjukhuset finns här nämnda sorter planterade.

Hydrangea. Av *Hydrangea*-arterna är det endast syrenhortensian, *H. paniculata* v. *grandiflora,* som är nämnvärt planterad i staden. Den spelar en liten roll i parkerna, men är mycket populär och vanlig i villaträdgårdarna, där den i regel också erbjuds ett lämpligare och mera skyddat läge.

Spiraea. Släktet ger ett väsentligt tillskott till buskfloran. Givetvis är spireabuskarna rikligt planterade vid villa- och hyresfastigheter, användbara som de är till solitärer, i buskage och friväxande häckar. I parkerna konstateras, att spireaarter planterats sedan lång tid tillbaka. I Stadsträdgården, liksom i en del andra äldre parker, träffar man ofta på spireor av *chamaedryfolia*-typ. Den gamla välkända häckspirean, *S. salicifolia,* är också sporadiskt förekommande. Vid gamla boplatser påträffas den ofta i större förvildade bestånd. I en nyanlagd park i Lillhagen, Bomhus, har planterats ett buskage. Av de numera mest använda spireorna är brudspirean, *S.* × *arguta,* och bukettspirean, *S.* × *Vanhouttei,* de ledande. Andra vitblommande arter som *S. Henryi, S. trilobata* och *S. trichocarpa* bör också nämnas. Den förstnämnda växer i Stadsträdgården samt vid Seminariet och Nynäsplan. De båda sistnämnda finns bl. a. i Nobelparken. Dessa buskar var ganska stora, när de flyttades dit i full blom på försommaren för några år sedan. De visade trots den olämpliga planteringstiden inga nämnda tecken på att sloka. Den rödblommande praktspirean, *S. japonica,* och den likaledes rödblommande rosenspirean, *S.* × *bumalda* 'Anthony Waterer', har båda fått en mångsidig användning i förgrunden av buskage, i slänter, stenpartier o. dyl.

Physocarpus. Smällspirean, *P. opulifolius,* tas med här eftersom den är besläktad med de andra spireorna. Ett buskage av denna är bl. a. planterat vid Solängsskolan.

Prunus. Det mest betydande inslaget av *Prunus* utgöres av den vildväxande häggen, *P. padus.* I naturparkerna har den efter kraftiga utgallringar fått stå kvar i busk- eller trädform. Den förekommer också talrikt såväl i Stadsträdgården som Boulognerskogen. Otvivelaktigt är häggen ett värdefullt inhemskt tillskott i parker och grönområden. Nog skulle den svenska försommaren bli en attraktion fattigare om inte häggens blomningstid fanns. Tyvärr har häggarna tre år å rad blivit svårt angripna av häggspinnmalen i Gävletrakten. Särskilt 1960 och 1961 var de flesta träd under angreppstiden en enda krälande massa utan blad. De silvervita slöjorna på stammar och grenverk gav träden ett spöklikt utseende. Även föregående sommar var träden hårt angripna, dock inte i den utsträckning som åren dessförinnan. De upprepade angreppen har gjort att häggarna för närvarande har en mängd torra grenar och kvistar i sina kronor.

Slånet, *P. spinosa,* är inte så vanligt, men det finns dock på en del platser. På Slottstorget och i Seminarieparken står buskar av glanshäggen, *P. serotina.*

Rosa. Så särdeles stora naturliga förutsättningar för rosodling finns väl inte i Gävletrakten, men det odlas rosor i mångfald ändå. Det är väl egentligen endast de storblommiga rabattrosorna, som man i vissa fall bör reservera sig för. I rossläktet finns ju dock en hel del annat att välja, rabattrosor av polyantha-gruppen, busk- och klängrosor samt robusta, kraftigväxande parkrosor.

Av rabattrosor planteras, som nämnts mest polyantharosor. De gamla hederliga rosorna av "Rödhättetyp" ses fortfarande, men gruppen har ju under senare år tillförts sorter med mer eller minde ädelrosliknande blommor. Beträffande växt och härdighet hävdar dessa sig mycket bra. Nyare sorter, som odlas i parkerna, är exempelvis 'Schweizer Gruss', 'King Boreas' och 'Queen Elisabeth'.

Bland de s. k. buskrosorna har den röda, omkring 1 m höga 'Elmshorn' visat sig vara bäst. Även den välkända klängrosen 'New Dawn' planteras ofta i buskage. Det dominerande inslaget av rosor i buskage och skyddsplanteringar svarar dock parkrosorna för. Här kan endast summariskt nämnas några. Den gamla välkända *R.* × *alba* av såväl 'Maidensblush' som 'Mme Plantier' ses fortfarande. Nyponrosen, *R. canina,* planteras visserligen inte nämnvärt, men finns vildväxande i naturområdena och omhuldas väl där. Den starkväxande, grovtaggiga 'General Jacqueminot' ingår däremot ofta i buskplanteringar. Av *R. foetida* bör särskilt den gulblommande 'Persian Yellow' nämnas. En annan parkros, som visserligen inte är planterad i större utsträckning, men som ändock uppmärksammas, är mandarinrosen, *R. Moyesii.* Däremot är äppelrosen, *R. rubiginosa,* flitigt använd tillsammans med sorterna 'Magnifica' och 'Refulgence'. De mest planterade parkrosorna torde dock vara *rugosa*-typerna. Den vanliga vresrosen, *R. rugosa,* dess v. *alba* samt 'Hansa' är de ledande. Särskilt 'Hansa' har genom sin friskhet och sitt utbredda kraftiga växtsätt blivit en värdefull tillgång för slänter och skyddsplanteringar. Den på senare år prövade 'Dagmar Hastrup' har också visat sig vara bra. Slutligen bör pimpinellrosen, *R. spinosissima,* också nämnas. Busken är otroligt slitstark och har observerats bl. a. på ett par platser där den faktiskt manglas ned vid snöplogning vintertid. När våren kommer reser sig ändock grenarna, som om ingenting hänt. Rötternas utlöparbildande förmåga är ytterligare en fördel, när busken utsätts för slitage. Även den mera kraftigväxande v. *altaica* är planterad på några platser.

Amelanchier. Häggmispeln, som ifråga om blomning starkt påminner om körsbärsträden, representeras av åtminstone två arter, *A. laevis* och

A. spicata. Den senare finns bl. a. på flera ställen i Stadsträdgården, företrädesvis som friplanterad buske. Några andra 4–5 m höga exemplar står vid elverkets transformatorstation, Kaserngatan 77.

Sorbus. Vid Sofiaplan och Silvanum står ett antal nyplanterade träd av *S. americana.* Några äldre exemplar av den amerikanska rönnen, som avviker något från vår svenska, finns veterligen inte. *S. aucuparia,* vår vanliga svenska rönn, tillhör naturparksvegetationen i Gävle, där den i likhet med häggen växer som ogräs. Här bör dock inskjutas, att det i så fall är ett värdefullt ogräs. Som träd och buske är sålunda rönnen ett uppmärksammat inslag i naturområdena, men den är också ofta använd i de anlagda parkerna. Särskilt som parkträd har den planterats i stort antal senare år, men också i en del fall som prydnadsbuske.

I Stenebergsparken står fyra hängrönnar, f. *pendula,* som planterats 1923. Vidare står en i Holmparken. Den senare är troligen planterad betydligt tidigare än Stenebergsparkens.

Oxeln, *S. intermedia,* har mest planterats som parkträd, men den förekommer även i buskageplanteringar och som häck. Ett flertal träd i Stadsträdgården, som planterats vid parkens anläggning, har dock redan sett sina bästa dagar. Visserligen är de tämligen gröna på sommaren, men grenar och stammar är murkna inuti och hålls faktiskt endast ihop av ett friskt ytterhölje. Oxeln förekommer dessutom i ett flertal parker av senare datum, där träden är i full växtkraft. Som gatuplantering finner man oxeln på exempelvis Hillmansgatan, Luthergatan, Strömsbrovägen, V. Ringvägen och Parkvägen. Vid N. Skeppsbron står några äldre oxlar, som förresten är moderträd till oxlarna på Hillmansgatan. Dessa planterades där 1940. Oxlarna vid N. Skeppsbron var ursprungligen planterade vid stadens växthus 1905. De flyttades till sin nuvarande plats 1923. De övriga gatuplanteringar, som nämnts, har tillkommit under senare år. Oxel inramar också Brynässkolans område. Öster om skolan planterades träden 1950. Väster därom är planteringen äldre. Staffans Kyrka omgärdas av en oxelplantering, som sträcker sig vidare ner till Stenebergsparken utmed 2:a Tvärgatan.

Som slutomdöme bör framhållas att oxeln är ett utomordentligt träd för park- och gatuplantering. Dess moderata växt, motståndskraft mot blåst och tålighet för bilgaser gör det väl lämpat i stadsplanteringar. En gatuplantering med blommande oxelträd är också en skönhetsupplevelse av stora mått. När frukterna mognar utgör de ytterligare en prydnadsdetalj. Träden blir sedan ett kärt tillhåll för småfåglar, som hämtar sin

föda från bären, ända tills sidensvansarna på förvintern kommer i stora flockar och gör rent hus i skafferiet.

Malus. När gamla tomter vid saneringar utläggs som parkmark, tycker man, att det vore naturligt, om de gamla äppelträden finge stå kvar som prydnadsträd. De försök, som gjorts hittills, har dock inte utfallit till belåtenhet. Så snart några små surkart visar sig, börjar jakten på dessa och trädens grenar tål inte påfrestningarna. I Nobelparken står dock ett par knotiga träd av vildapelkaraktär kvar. Dessa har åtminstone hittills klarat strapatserna.

För prydnadsplantering används en del olika *Malus*-arter i parker och trädgårdar. Bland allmänheten kallas de vanligen "paradisäpplen". De mest odlade är bärapeln, *M. baccata*, och rosenapeln, *M. floribunda*. Genom sina vackra blommor och frukter är de synnerligen odlingsvärda.

Crataegus. Hagtorn är ett inte oväsentligt inslag i grönskan. Som skydds- och prydnadsplantering har den dock inte kommit till användning så mycket. Tyvärr, måste man säga, eftersom hagtorn på ställen där den planterats för detta ändamål visat sig lämplig. Som häckväxt är den emellertid flitigt planterad. Vanligast och i särklass bäst är den amerikanska hagtornen. *C. "coccinea"*, sannolikt *submollis*. Bl. a. finns häckar härav i Brunnsparken, Seminarieparken och Folke Bernadottes Park.

De mest uppmärksammade hagtornen i staden är träden av rosenhagtorn, *C. oxyacantha* v. *Pauli*. De dubbla röda eller rosa blommorna är ju också prydliga under blomningstiden. Eriksbergsgatan kantas i sin västra del av dessa träd. Vid Luthergatan, såväl utmed själva gatan som i den närbelägna Brunnsparken, står ett flertal rosenhagtorn. Dessutom finns träd vid Nynäsplan samt i en hel del andra parker, där de planterats i grupp eller som solitärer. Rosenhagtorn övervintrar bra. Träden vid Eriksbergsgatan planterades i slutet av 1930-talet, men klarade de stränga vintrarna 1939–42 utan skador.

En del formträd av amerikansk hagtorn finns företrädesvis på Rådhusesplanaden. Söder om Rådhuset står de vackraste. Två närmast Rådhuset är klippta i cylinderform. Åtta runt den lilla fontänen i områdets mitt är pyramidformade. På tredje kvarteret står några mindre pyramider i närheten av fontänen och norr om Teatern påträffas ett par cylinderklippta.

Cotoneaster. Mest planterat är häckoxbäret, *C. lucidus*. I parkerna använt som klippt häck, i buskage och som solitärbuske. Några vackra

buskar i den lilla planteringen vid Lasarettsvägen drar uppmärksamheten till sig, i synnerhet när höstfärgerna flödar. — I villaområdena börjar häckoxbäret planteras i allt större utsträckning som friväxande häck.

C. multiflorus, flockoxbäret kommer därefter i fråga om förekomst. Dess varitet *calocarpus* står på en av stadens mest centrala platser, nämligen Rådhustorget. Fyra exemplar sprider där sin fägring såväl i blomningstid, som när de stora röda frukterna lyser.

Av *C. horizontalis* står några plantor i stenpartiet i Stadsträdgården.

Övriga buskar av oxbär, som påträffas i parkerna är *C. bullatus, C. dielsianus, C. divaricatus* och *C. integerrinus.* Dessutom har *C. Franchetii* prövats på senare år och befunnits härdig och användbar. Den har bl. a. nyligen planterats i den förut omnämnda parken i Lillhagen, Bomhus.

Caragana. Den som häck planterade *C. arborescens* används inte så ofta numera. Några äldre häckar och buskagerester påträffas vid ett par skolområden samt i en del villakvarter. Den är sällsynt i parkerna.

Laburnum. Guldregnet har på grund av sina giftiga frön utrotats ur parkerna. På en och annan villatomt och gårdsplantering kan man dock se träd och buskar av rätt ansenliga mått.

Euvonymus. De buskar, som finns av den vanliga benveden, *E. europaeus,* är onekligen en attraktion på hösten, när fruktsättningen är god. Tyvärr har dock busken en del nackdelar också. De hårda, spröda grenarna bryts lätt och har en viss svårighet att bryta om. Dessutom angrips växten ofta av bladlöss. Ett par närmare 40 år gamla buskar, som är 5–6 m höga står i Södra Planteringen. Även i många andra äldre parker träffar man på benveden.

Acer. Av lönnsläktet är förstås skogslönnen, *A. platanoides,* mest planterad. Om den inte leder så intar den dock en säker andraplacering efter linden i fråga om antalet träd i parker och gatuplanteringar. Genom naturens förmedling har den också spridit sig till naturparker, där den som buske eller träd acklimatiserat sig. I Stadsträdgården är inslaget betydande. Här finns också ett par träd av den rödbladiga formen *Schwedléri.* Slottsparken inrymmer ett flertal gamla skogslönnar. En grupp, som står öster om Slottet, har säkerligen varit med om att sprida sin glans åtskilliga höstar. Vid västra och östra flygelbyggnaderna står

ett par vackra träd. Trädet vid västra byggnaden är storvuxet och är ev. den största lönnen i Gävle. Stammen är tredelad halvannan meter upp. Omkretsen nedanför förgreningen är 4,5 m. På Staketgatans grönremsor har ursprungligen ca 280 lönnar planterats. En del har nu fått ge vika för parkeringsplatser och några har fallit för åldersstrecket. De senare har dock merendels ersatts. Trots att träden inte torde vara mer än ca 85 år är många i dålig kondition. Den hårda beskärning, som de utsatts för vid upprepade tillfällen, har gjort, att röta gått ner i stammarna.

Andra större gatuplanteringar med lönn finns på Nygatan, Sörbygatan, Waldenströmsgatan och Brynäsgatan. På sistnämnda ställe är de ursprungliga träden 50–60 år. Här har emellertid nästan hela norra sidan tagits bort på grund av ledningsarbeten för 15 år sedan. Nyplantering av större träd skedde strax efter. På södra sidan har vartannat träd tagits bort på en lång sträcka. Även här har nya inplanterats. Utmed Södra Skeppsbron från Fältskärsgatan och österut står en rad lönnar, som planterats 1917. Tegnérvägens lönnplantering bör också nämnas. Den smala gatubredden och de gamla träden påminner om en herrgårdsallé. Omgiven, som planteringen är av "diplomatvillor", är den en idyll i sitt slag. Även på tomter av olika slag är lönnen vanlig som gårdsplantering. Vid Stenebergsgårdens daghem står t. ex. några stora, ålderdomliga träd. Välsignande reser de sina kupoler runt de låga byggnaderna.

I en gatuplantering med *A. platanoides* på Östra Strålgatan i Bomhus står två träd, som har pyramidformade kronor. Planteringen har utförts av Korsnäs AB 1924. Träden har enligt uppgift inköpts från Tyskland. De två, som det här gäller, har normal stamhöjd liksom de övriga, men är utpräglat pyramidväxande. Ytterligare några i samma plantering har tendens till pyramidväxt, men formen är inte så markant. Vid ett pensionärshem i Bomhus står också en pyramidlönn. Vid Kjessmansbo ett par mil utanför Gävle växer dessutom en lönn, som är vackert pyramidformad ända från markytan. Troligen härstammar samtliga träd från samma leverans, eftersom även de sistnämnda står på mark, som tillhör Korsnäsbolaget.

Naverlönnen, *A. campestre*, har inte planterats i större antal. Vid den lilla lekplatsen intill Jungfrugatan står dock några kraftiga buskar. Av *A. ginnala* påträffas exempelvis några buskar på en holme i Stadsträdgården samt i en gatuplantering vid Parkvägen. Sykomorlönnen, *A. psedoplatanus*, finns i rätt stort antal i Stadsträdgården. Ett par större träd står i närheten av Grapes Sjukhem. Båda går upp med flera stam-

Fig. 4. Den nyanlagda Nobelparken på Söder. De större träden är lönnar, som tidigare stått som vårdträd vid nu försvunna fastigheter. — Foto Artur Gustavsson 1963. — The newly laid out Nobel Park in the southern part of Gävle. The older trees are *Acer platanoides*, which earlier have been court trees.

mar från markytan. Sykomorlönnarna är annars inte i större växtkraft. Det knotiga grenverket och de från den vanliga lönnen avvikande bladen gör dock, att träden är ett utmärkt komplement till den andra parkvegetationen. Ett äldre buskliknande träd av *A. tataricum* står i närheten av de stora blomgrupperna i Stadsträdgården. Några andra exemplar av den ryska lönnen finns veterligen inte i parkerna.

Aesculus. Kastanjen spelar en förhållandevis liten roll i Gävle. De träd, som finns, är förstås den vanliga hästkastanjen, *A. hippocastanum*. I Stadsträdgården påträffas ca tjugotalet träd, de äldsta är planterade 1910 och de yngre 1935. I Seminarieparken växer också några kastanjer. I övrigt förekommer den mer eller mindre sporadiskt i parkerna. En äldre ganska stor och tätvuxen kastanj växer vid fastigheten Norra Kopparslagaregatan 37. Ett annat större träd står vid Rettigsgatan 2 på söder.

Parthenocissus. Vildvinet växer i allmänhet bra i Gävle, men i de allmänna parkerna har det inte nämnvärt funnit sin hemvist. Det skulle

kanske inte heller tagits med här om det inte varit för sin användning vid ett flertal offentliga och privata byggnader. Som beklädnad vid staket, spaljéer och pergolor planteras det vanliga vildvinet, *P. vitacea*, allmänt. I en större spaljé på Slottets västra fasad har ett gammalt bestånd frodats. Huruvida det överlever misshandeln under pågående renovering återstår att se.

De självklättrande arterna *P. quinquefolia*, klättervildvinet, samt *P. tricuspidata*, rådhusvinet, ses ofta lysa upp fasaderna.

Tyvärr planteras ibland vildvin av självklättrande typ på för små väggytor, där det lätt blir till förfång. Dessutom kan konstateras, att vildvinet ofta lämnas helt åt sitt öde utan urgallring eller beskärning. En följd härav blir att stora rankor flängs loss och ger det hela ett trasigt utseende.

Tilia. Som förut framhållits är linden med all säkerhet det mest planterade parkträdet i staden. Nästan uteslutande är det parklinden *T.* × *vulgaris*, som därvid kommit till användning. Stamarterna *T. cordata*, skogslinden, och *T. platyphylla*, bohuslinden, är sällsynta. Gränsen mellan dessa och den hybrida parklinden är ju många gånger svår att draga, varför det dock är svårt att avgöra i hur stor utsträckning skogslind och bohuslind finns. Två träd, som med stor sannolikhet är skogslind, står utmed strandgången i Stadsträdgården.

Inslaget av parklind i Stadsträdgården är betydande. Mest uppmärksammad är lindallén från Västra Vägen upp till Gamla Kyrkogården. En ståtlig plantering i fyra rader utförd 1842. Antalet träd är omkring 200. Tyvärr har gasläckage på två ställen förorsakat att ett tjugotal träd dött de senaste åren. Nya träd har dock inplanterats.

Rådhusesplanaden kantas från Drottninggatan till Norra Gatan av två rader lindar såväl mot Rådmansgatan som mot Kungsgatan. På den äldre delen av parken från Drottninggatan till Teatern är lindarna mycket olika i storlek och utseende. Träden, som planterades på 1870-talet, är säkerligen fröförökade.

En gasskada gjorde, att en rad mot Rådmansgatan på 1:a kvarteret dog ut och ersattes med nya träd 1960. Söder om Rådhuset fanns ursprungligen också två rader på vardera sidan, men en rad har offrats på bilismens altare. Återstående enkelrader beskars hårt för ett par år sedan. I likhet med lindarna på sträckan Teatern–Valbogatan är dessa träd planterade ett par årtionden senare än de först nämnda. På Esplanadens norra del är lindarna ännu yngre. De planterades 1946. I Stene-

Fig. 5. En gammal skogslind vid Engesberg på Norrlandet utanför Gävle. Linden, som troligen är från 1600-talet, fridlystes 1923. — Foto Artur Gustavsson 1963. — An old *Tilia cordata* at Engesberg, northeast of Gävle. The tree is placed under protection since 1923.

bergsparken finns omfattande lindplanteringar utförda i början av 1920-talet.

Att i övrigt redogöra för de olika parker där linden förekommer i större utsträckning skulle bli för långdraget. Här skall endast nämnas planteringarna på Slottstorget, i Holmparken samt därifrån vidare österut utmed Lillåns stränder, gatuplanteringarna på Gustafsgatan, Nygatan närmast Stortorget samt i anslutning därtill inramningen av torget. Södra och Norra Strandgatorna utmed Gavleån från Rådmansbron till Centralbron kantas också av lindar.

Naturligtvis är linden också väl företrädd vid såväl större som mindre fastigheter där den förekommer i både äldre och yngre exemplar.

En lindplantering med formklippta, klotrunda kronor står på gångbanan utmed N. Fältskärsgatan framför Hotell Baltic.

En märklig lind växer vid Engesbergs herrgård på Norrlandet utanför Gävle. Marken tillhör numera Gävle stad. Förutom restaurangrörelse i huvudbyggnaden finns ett bad-, camping- och fritidsområde därstädes. Strax utanför herrgårdsparken, som förresten också inrymmer ett fler-

tal stora parklindar, står en mycket gammal lind. Otroligt är inte, att den daterar sig från 1600-talet. På framställning från Vetenskapsakademien blev trädet fridlyst av Länsstyrelsen i Gävleborgs län 1923. Stormvindarna har sett till, att kronan inte blivit så hög. Tydligen har den förlorat en del stora grenar under tidernas lopp. Den har emellertid villigt läkt igen såren och vegeterat om. Den knotiga, håliga stammen, som mäter över 7 m i omkrets, är för närvarande försedd med grenar nästan ända ner till marken.

En del sägner går om trädet. Bl. a berättas, att det skulle ha planterats av en engelsk sjökapten. Han hade på en sjöresa sin familj med sig. I Gävlebukten insjuknade deras lilla dotter och dog plötsligt. Att ta henne med på den långa färd, som de hade framför sig gick inte. Man var tvungen att gå i land och begrava flickan. Detta skulle alltså ha skett vid Engesberg och innan man lämnade platsen planterades en lindplanta på graven.

Daphne. Någon större attraktion för parkerna har väl aldrig tibasten, *D. mezereum,* varit och kommer troligen aldrig att bli så heller. Inte blott de röda bären utan hela växten är ju giftig och därför olämplig att plantera med tanke på barnen. I stenpartiet i Stadsträdgården finns något exemplar. I skogsområden runt Gävle påträffas den ofta vildväxande.

Hippophaë. Havtornen, *H. rhamnoides,* är också sparsamt planterad. Den förekommer dock i buskage på några platser. Kanske är den underskattad och borde användas mer i t. ex. skyddsplanteringar.

Cornus. Av kornellbuskar torde *C. alba* samt *C. alba* v. *sibirica* vara vanligast men också körsbärskornellen *C. mas* påträffas. Såväl i parker som privatträdgårdar försvarar kornellbuskarna väl sin plats och har med all rätt planterats en hel del.

Fraxinus. I Stadsträdgården påträffas ett flertal askar, *F. excelsior,* men något anmärkningsvärt är det inte med dessa med undantag av, att de i ett flertal fall stått trångt och fått en högt ansatt krona. I Stenebergsparken däremot finns några äldre, väl utvecklade träd. En större ask står i parken på centrala Söder vid Timmermansgatan. Ett minne från en gammal gårdsplantering. Ett annat ännu större träd står i närheten av gravkoret vid Heliga Trefaldighets Kyrka. Detta träd har en omkrets

Fig. 6. Lekfält i Stadsträdgården. Till höger på bilden en allé av parklind; i bakgrunden en bokdunge. Vidare syns en vacker, dubbelstammig vårtbjörk. — Foto Emil Wallsén 1963. — Playing-field in the City Park. To the right an avenue of *Tilia × vulgaris*; in the background *Fagus silvatica*. To the left a beautiful *Betula verrucosa*.

i brösthöjd på 3,5 m, men börjar tyvärr bli litet skröpligt. En annan ask alldeles i närheten spelade en viss roll som "det gamla trädet" vid inspelningen av en film 1953 om kyrkolivet i Gävle i gamla tider. Asken var redan då svårt söndervittrad och måste strax efteråt tas bort. Vid de östra grindarna på Slottet stod, omedelbart söder om entrén, en jätteask som skattade åt förgängelsen i början på 1950-talet. Beklagligt nog blev stammen aldrig uppmätt, men säkerligen hade den en omkrets på 5–6 m. Kronan var, när trädet togs bort, illa medfaren. Trädet torde ha haft en ansenlig ålder och otroligt är inte, att detta då var det äldsta i staden.

På Rådhusesplanaden stod tills några år in på 1950-talet fyra hängaskar, *F. excelsior* f. *pendula*, två på vardera första och tredje kvarteret intill fontänerna. Efter åtskilligt grubbel togs de bort, vilket inte på något sätt väckte någon saknad. Hängasken är numera sällsynt, men det förtjänar nämnas, att en större sådan står i fastighetsträdgården vid Norra Kopparslagargatan 37.

Forsythia. I parkerna förekommer av detta släkte den med något hängande växtsätt bekanta *F. suspensa.* Variteten härav *Fortunei* är också planterad i viss mån. Hybridforsythian, *F.* × *intermedia,* är mycket vanlig, medan däremot nm. *spectabilis* är sällsyntare. I parken vid Seminariet finns ett sortiment, där ovanstående sorter ingår. Intill muren vid Strömvallen står tre forsythior uppspaljerade. I sitt soliga läge ge de genom sin tidiga blomning en föraning om våren, även om det inte då kommit så långt i parkerna.

I villaträdgårdar är gullbusken, som dess svenska namn är, så populär, att det faktiskt hör till undantagen om inte någon eller några buskar finns på tomten.

Syringa. Gävle kan ingalunda göra anspråk på att kallas syrenernas stad, men nog kan allmänheten ändå fröjdas tillräckligt åt den skiftande blomfägringen. Framförallt är det *S. vulgaris,* som man möter. I äldre parker står de ofta i förvildade bestånd. Samma är förhållandet i naturparker, där gamla boplatser funnits. Av övriga *vulgaris*-typer odlas företrädesvis 'Andenken an Ludwig Späth', 'Mme Lemoine' och 'Marie Legraye'. Dessa är också vanliga som stamträd, framförallt i villaträdgårdar. Den förnämliga parksyrenen *S.* × *chinensis* har med all rätt inplanteras på olika håll. De förhållandevis mjuka grenarna gör den tåligare än vanlig syren mot slitage. Buskens graciösa växtsätt och blomning gör att den utomordentligt väl smälter in i parkmiljön såväl solitär som i buskageplantering.

S. josikaea och *S. reflexa* är inte heller okända i parkerna, även om de inte förekommer i större antal. Båda arterna står bl. a. intill Epidemisjukhusets staket vid skolträdgårdens odlingsområde.

Ligustrum. L. vulgare har i viss utsträckning planterats i buskform, men sin huvudsakliga användning har den som häckväxt. Vid Gävle Museum är t. ex. en ligusterhäck planterad mot entrésidan. I Slottsträdgården står också en häck. Här är den planterad på krönet av muren, som avgränsar övre och nedre parterren. I åtminstone äldre privatträdgårdar ser man den ofta, men de friväxande buskhäckarna planteras allt mer bl. a. på ligusterns bekostnad. Vinterskador på ligusterhäckarna är inte ovanliga. Bl. a. konstaterades omfattande skador efter förliden vinter. De moderna snöröjningsmaskinerna går också hårt åt häckar intill trottoarer. De klippta häckarna i allmänhet och ligustern i synnerhet är därvidlag mycket sårbara.

Sambucus. Underligt nog är inte flädern särdeles vanlig. Särskilt gäller detta *S. racemosa. S. nigra* däremot är litet mera företrädd särskilt vid äldre bebyggelse, uthus och dyl. Den påträffas också intill norra fasaden vid Solängsskolan.

Viburnum. I Stadsträdgårdens stenparti finns något enstaka exemplar av luktolvon, *V. Carlesii.* Av olvonsläktet är det annars *V. lantana* och *V. opulus,* parkolvon resp. skogsolvon, som är vanligast. I båda fallen finner man ett flertal äldre väl utväxta buskar i parkerna. Runt om i Gävletrakten växer skogsolvonet vilt i hagar och skogsmark. Snöbollsbusken, *V. opulus* f. *roseum,* är inte planterad i större antal i parkerna. I villaträdgårdar har den blivit populär för sina stora bollformade, hållbara blommor. Parkolvonet angrips i regel inte av ohyra utan bladen håller sig friska och gröna. Detta kan tyvärr inte sägas om vare sig skogsolvon eller snöbollsbusken. I båda fallen måste i regel buskarna besprutas för att bladen skall hållas kvar över sommaren.

Symphoricarpos. Snöbärsbusken, *S. rivularis,* tillhör också de växter, som förvildats, och som sådan växer fullt naturaliserad på olika platser. Dess förmåga att växa i djupaste skugga, men också på solexponerade platser, har gjort, att den kommit till mångsidig användning. De starkt utlöparbildande rötterna gör den tålig mot förslitning.

Vid Solängsskolan finns en hel del buskar. Som släntbeklädnad vid en lekplats utmed Batterigatan har den också bl. a. kommit till användning.

Lonicera. Av slingerväxterna som tillhör släktet är den äkta kaprifolen *L. caprifolium* och svensk kaprifol *L. periclymenum* flitigt planterade. Dessa har dock ingen betydelse i parkerna. De buskartade kaprifolrepresentanterna, som med ett gemensamt namn kallas try på svenska, har dock fått så mycket större användning. Framförallt gäller detta rosentry, *L. tatarica,* som inte blott har en vacker blomning utan också är härdig och anspråkslös. I mindre utsträckning påträffas den vitblommiga variteten *alba.* I parken vid Seminariet är rosentry planterat i busksortimentet. Här står också någon buske av *L. coerulea* eller blåtry.

INGVAR NORDIN

Om käppgranen och andra extrema ormgranstyper

I denna tidskrift liksom annorstädes är sedan länge granens rika variation omvittnad. Bäst känd och vanligast bland de avvikande typer, som brukar uppmärksammas, är ormgranen, *Picea abies* (L.) H. Karst. f. *virgata* (Jacques) Rehd., vilken förekommer inom granens hela europeiska utbredningsområde. *Virgata*-former finns ej endast av vanlig gran, utan även hos vanlig tall, *Pinus silvestris* (5 svenska lokaler enligt Holmberg 1922), dessutom inom släktena *Abies, Larix, Pseudotsuga* etc.

Den ormgransinventering som redovisats i Lustgården (Nordmark, 1948), och vars material bygger på en enkät bland landets skogsfolk, visar, att minst ett par tusen ormgranar är kända, och att antalet på sju platser är så stort, att man kan tala om bestånd. Det först kända bland dessa, vid Hornberga by i Orsa socken, har beskrivits av Hesselman (1908). Han upptar cirka 400 mer eller mindre ormgranslika typer från ett 0,3 hektar stort område.

Bland granar med reducerat grental (oligoklada former), urskiljer Sylvén (1916) trenne typer, slok- och ormgranar samt grenlösa granar. Av dessa visar den förstnämnda den svagaste reduktionen, medan den sista, som namnet utsäger, är en verklig extrem med en enda toppställd knopp och en helt ogrenad stam — knoppreduktionen kan ej bli fullständigare. Dess assimilativa organ är sämre utvecklade än huvudtypens, men liksom ormgranen kompenseras den något av större barrstorlek. Formen anges som ytterst sällsynt.

Picea abies (L.) H. Karst. f. *monstrosa* (Loud.) Sylvén beskrevs i "Arboretum et Fruticetum Britannicum" (Loudon, 1838) på material i England, Chiswich (cult.). I sitt arbete om variationen hos *Picea excelsa* behandlar Schröter (1898, p. 170–173) den grenlösa granen; han lämnar dels en översikt över den nämnda granformen hos äldre auktorer, dels en lokallista över dittills gjorda fynd i Syd- och Mellaneuropa. Ett av dessa är av speciellt intresse och meddelas här: Italien, Euganeiska kullarna nära Padua, 1842 (första kända vilda förekomsten, belägen i yttersta kanten av granens utbredningsområde i denna del av Europa).

Två av de ursprungligen fyra exemplaren flyttades till Isola Bella i Lago Maggiore, där de i kultur nådde imponerande höjd (5 respektive 5,8 m, stamomkrets 5 cm, årsskottslängd upp till 35 cm, barrlängd 22–34 mm). Exemplaren blommade aldrig. Det ena är avbildat hos Schröter (op. cit., p. 172) och Sylvén (1911, p. 209 och 1916, p. 132).

Grenlösa granen, eller som den även kallas käppgranen, blev i Sverige först känd från Dalarna, Ore socken. Angående fynd nummer två och tre, se nedanstående lokallista! En fjärde fyndort, även denna från Dalarna, kan nu meddelas. Lokalen har redan omnämnts i tillägget till Dalarnas flora (Almquist & Björkman, 1960) samt i en artikel i Mora Tidning (Färje, 1961).

1. Dalarna, Ore socken, 1 km Ö. om sjön Snotten. — "... växte å mager, starkt ljungbeväxt mark i glest tallbestånd med någon insprängd gran. Åldern var omkring 35 år och höjden vid pass 0,8 mtr. Å densamma fanns ej ringaste tecken till förgrening, men var hela stammen tätt besatt med barr af vanlig längd" (Landgraff, 1908, p. 527).

2. Hälsingland, Ljusdals socken, 1925. Exemplarets höjd 1,62 m (Lagerberg, 1950).

3. Småland, Lekeryds socken, Eskilstorps gård, "ett par käppgranar" i ett ormgransbestånd, 1957. — Största individet 5 dm, barr endast på de senaste tio årsskotten, ålder ungefär 25 år, årsskottslängd 2–3 cm, stamdiameter knappt 1 cm. Även flera grenlösa småstammar kända. Växtplatsen är en stor tuva i ett mindre, försumpat område (Hallander, 1957). Enligt Nordmark (op. cit.) räknar Eskilstorpsbeståndet ett hundratal ormgranar av delvis mycket varierande förgreningsform.

4. Dalarna, Älvdalens socken, Karlsarvet. — Exemplaret 11 dm, nedtill tjockt som ett lillfinger, uppåt något grövre, årsskottslängd ungefär 2,5 cm (se foto!), ålder omkring tjugo år (byborna känner till det sedan tio år). Växtplatsen är en hedartad nordsluttning med dominerande tall och björk, i fältskiktet ljung och andra ris, belägen 15 m från allmänna vägen. Enligt den flera gånger anförda ormgransinventeringen, finns ett bestånd — det nordligaste — vid Månsta by i Älvdalens socken på Österdalälvens västsida endast 1 km från den nyrapporterade lokalen för käppgran.

Även följande uppgifter ur litteraturen kan påräkna intresse, då de behandlar extrema ormgranstyper. Vid Hornberga, omnämnt inledningsvis, känner man en gran som är av *monstrosa*-typ i toppen, utan grenar på de tio senaste årsskotten (Hesselman och Nordmark, opera cit.). En gran som närmar sig *monstrosa*-typ är avbildad hos Hesselman (op. cit.,

Fig. 1. Käppgran (*Picea abies* f. *monstrosa*), Dalarna, Älvdalens s:n, Karlsarvet, sept. 1961. — Personen på bilden är kännaren av floran i Älvdalen och Transtrand, Carl-Gustav Färje. — Foto Holger Ehrner, Älvdalen. — *Picea abies* f. *monstrosa* from its new locality: Sweden, Dalecarlia, Älvdalen par., Karlsarvet.

p. 204: Ångermanland, Anundsjö socken, Kubbe bys ägor) och en annan hos Geete (1944: Gästrikland, Axmars Bruk). En ormgran i odling vid Beckershof hade på femton årsskott endast en sidogren (Fries, 1890). Från Finland, Sarrijärvi, omnämns ett exemplar med en enda sidogren (eller rättare tvenne toppar). Denna gran utgör tydligen det näst sista steget mot fullständig grenlöshet; förgreningen börjar 66,5 cm ovan markytan, topparna nästan liklånga (135 cm) och mycket käppgranslika, ålder ungefär 25 år, barrlängd 18 mm (Nyholm, 1908). Liknande övergångsformer mellan orm- och käppgran anförs av Schröter (op. cit.) från Mellaneuropa. Enligt Lagerberg (op. cit.) har i Danmark vid sådd av ormgransfrö utom ormgranar även erhållits några få grenlösa granar.

Käppgranen är till sin natur slutet på en rik formserie, som leder från vanlig gran över ormgran. Av speciellt intresse är de större bestånden av ormgran, ty just här kan man studera hela variationen. Vad de svenska lokalerna för käppgran beträffar, ligger samtliga inom eller nära

ormgransbestånd (angående Ljusdalslokalen känner jag dock inga andra data än de i lokallistan anförda). Detta förstärker ytterligare intrycket, att den grenlösa granen (käppgranen) är den mest extremt utbildade ormgransformen.

Käppgranen äger, som det heter, ett visst vetenskapligt värde. Floristiskt är den av stort intresse som en av de sällsyntaste och mest frappanta avvikelserna hos vanlig gran. Måhända kan tillåtas, att man siar om dess praktiska nytta: rak och kvistfri är den kanske framtidens skogliga melodi; ändamålsenligare och mer arbetsbesparande kan inte en trädstam bli! Med fasa frammanar jag bilden av de täta planteringarna med granar likt rottingar på kant — och det sorgsna suset i käppgranskogen!

Herr Carl-Gustav Färje, Älvdalen, har varit vänlig att sända mig det här reproducerade fotografiet. Han har även på begäran lämnat alla upplysningar om den nyfunna käppgranen, för vilket jag framför ett varmt tack.

Summary

About the "stick" spruce and other extreme types of the "snake" spruce

Picea abies (L.) H. Karst. has a wide range of variation in different aspects. Among oligocladous forms (those with reduced number of branches), Sylvén (1916) mentions the "snake" spruce, f. *variegata* (Jacques) Rehd. and the non-branched or "stick" spruce, f. *monstrosa* (Loud.) Sylvén. This last was originally described from England, Chiswick, cult. (Loudon, 1838). Some Italian specimens (two of them kept in culture in Isola Bella, Lago Maggiore) are the tallest ones hitherto known (Schröter, 1898). This paper gives a list of the known Swedish localities, the fourth locality is new (see photo). The non-branched spruce is in Sweden often found together with the "snake" spruce; f. *monstrosa* may be regarded as the most extreme type of f. *variegata*.

Litteratur

Almquist, E. & Björkman, G., 1960: Tillägg till Dalarnas flora. — Svensk Botanisk Tidskrift 54. Uppsala.

Fries, Th. M., 1890: Strödda bidrag till kännedomen om Skandinaviens barrträd. — Botaniska Notiser 1890. Lund.

Färje, C.-G., 18 sept. 1961: Floristisk rapport från Ovansiljan. (Med fotografi.) — Mora Tidning, Mora.

Geete, E., 1944: Ormgranar och deras förekomst. — Skogen 31. Stockholm.

HALLANDER, Å., 1958: Käppgranar och bordsgranar. 1. Käppgran i Jönköpingstrakten. (Med fotografier.) — Fauna och Flora 1958. Uppsala.

HESSELMAN, H., 1908: Material för studiet af skogsträdens raser. 9. Beståndsbildande ormgran. — Skogsvårdsföreningens Tidskrift 6. Stockholm.

HOLMBERG, O. R., 1922: Hartmans handbok i Skandinaviens flora. I. — Stockholm.

LAGERBERG, T., 1950: Trädkännedom. I. Ed. 4. — Utgiven av Skogshögskolans kompendiekommitté, Stockholm.

LANDGRAFF, K., 1908: Grenlös ormgran. — Skogsvårdsföreningens Tidskrift 6. Stockholm.

LOUDON, J. C., 1838: Arboretum et Fruticetum Britannicum. Vol. IV. — London.

NORDMARK, O., 1948: Ormgranar — en inventering. — Lustgården 28–29. Stockholm.

NYHOLM, E. T., 1908: *Picea excelsa* Link., lusus *monstrosa* Loudon 1838. Grenlös gran. (Med fotografi.) — Finska Forstföreningens meddelanden 15: 1. Helsingfors.

SCHRÖTER, C., 1898: Ueber die Vielgestaltigkeit der Fichte (*Picea excelsa* Link.). (Med fotografi.) — Vierteljahrschrift der Naturforschenden Gesellschaft in Zürich, Zürich.

SYLVÉN, N., 1911: Om de svenska skogsträdens raser. (Med fotografi.) — Populär Naturvetenskaplig Revy 1911: 5. Stockholm.

—— 1916: De svenska skogsträden. I. Barrträden. (Med fotografi.) — Stockholm.

TORE ARNBORG

Den gröna kretsen — ett intressant initiativ

Intryck från en konferens i Hamburg den 25 och 26 april 1963

I samband med invigningen av den internationella trädgårdsutställningen i Hamburg inbjöd presidenten för Deutsche Gartenbau-Gesellschaft, greve Lennart Bernadotte, representanter för andra länders trädgårdsföreningar och närstående till en konferens den 25 och 26 april 1963. Såsom representant för Föreningen för dendrologi och parkvård hade jag det stora nöjet närvara vid denna konferens liksom vid öppnandet av nämnda utställning och festligheter i samband härmed.

Överläggningarna, på ett utomordentligt sätt ledda av greve Bernadotte, och diskussionerna under gemytlig samvaro i anslutning därtill — med grevinnan Karin Bernadotte som förtjusande värdinna — berörde problem, som angår oss alla. Greve Bernadotte redogjorde för hur man arbetade i det tyska trädgårdssällskapet och hur man samlades för viktiga överläggningar varje år på Mainau. Så hade en "grundlag" antagits: "die Grüne Charta von der Mainau".

Ur denna parkvårdens "Magna Charta", som antogs den 20 april 1961, citeras här in extenso:

"Zu den unverletzlichen und unveräusserlichen Menschenrechten gehört auch das Recht auf ein gesundes und menschenwürdiges Leben in Stadt und Land.

Voraussetzung für unser Leben ist, neben gesunder Nahrung, die gesunde Landschaft mit Boden, Luft, Wasser und ihrer Pflanzen- und Tierwelt. Diese lebenswichtigen Elemente werden übermässig und naturwidrig beansprucht. — Immer häufiger werden lebendiger Boden vernichtet, Oberflächen- und Grundwasser verdorben, Luft verunreinigt, Pflanzen und Tierwelt gestört und offene Landschaft verunstaltet. — *Die gesunde Landschaft wird in alarmierenden Ausmass verbraucht.*

Wir wissen: Auch Technik und Wirtschaft sind unerlässliche Voraussetzungen unseres heutigen Lebens. Die natürlichen Grundlagen von Technik und Wirtschaft können weder willkürlich ersetzt noch beliebig vermehrt werden.

Deshalb ist es notwendig, gemeinsam die Lage zu überprüfen, zu planen, zu

Hiermit lege ich die Grüne Charta von der Mainau vor. Sie soll allen Verantwortlichen in Stadt und Land eindringlich und deutlich aufzeigen, daß individuelle und letztlich auch politische Freiheit nur in einem Lebensraum mit gesunder Daseinsordnung gedeihen kann.

Die Grüne Charta wurde gestaltet nach Überlegungen eines Kreises unabhängiger und verantwortungsbewußter Männer und Frauen, die sich seit fünf Jahren auf der Mainau zu Rundgesprächen zusammenfinden. Berufene Sachkenner haben diese Charta formuliert; die Interparlamentarische Arbeitsgemeinschaft, der Abgeordnete des Bundestages und der Länderparlamente aus allen Parteien angehören, hat wesentlich daran mitgearbeitet.

Möge die Grüne Charta von der Mainau dienen, fördern und helfen und vor allem: Taten auslösen. Dieser bedarf unsere Zeit am dringlichsten.

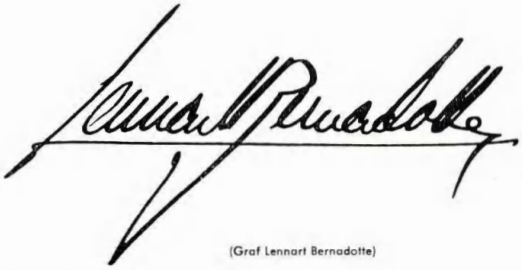

(Graf Lennart Bernadotte)

Fig. 1. "Die Grüne Charta von der Mainau." Uppropets första sida med greve Lennart Bernadottes namnteckning.

handeln, um den Ausgleich zwischen Technik, Wirtschaft und Natur herzustellen und zu sichern.

Um des Menschen willen ist der Aufbau und die Sicherung einer gesunden Wohn- und Erholungslandschaft, Agrar- und Industrielandschaft unerlässlich.

Deshalb ist zu fordern

1. eine rechtlich durchsetzbare Raumordnung für alle Planungsebenen unter Berücksichtigung der natürlichen Gegebenheiten;
2. die Aufstellung von Landschaftsplänen, von Grünordnungsplänen in allen Gemeinden für Siedlungs-, Industrie- und Verkehrsflächen;
3. ausreichender Erholungsraum durch Bereitstellung von Gartenland, freier Zugang zu Wäldern, Bergen, Seen und Flüssen und sonstigen landschaft-

Fig. 2. Från konferensen i Hamburg den 25 och 26 april 1963. På bilden syns (från vänster) greve Lennart Bernadotte, docent Tore Arnborg, mr Harold Epstein och mrs Helen S. Hull, USA. — Bei dem Gespräch der Präsidenten der europäischen und überseeischen Gartenbau-Gesellschaften in Hamburg, vom 25. bis 26. April 1963.

lichen Schönheiten, stadtinnerer Freiraum in Wohnungsnähe für die tägliche Erholung, stadtnaher Erholungsraum für das Wochenende und stadtferner Erholungsraum für die Ferien;

4. die Sicherung und der Ausbau eines nachhaltig fruchtbaren Landbaues und einer geordneten ländlichen Siedlung;
5. verstärkte Massnahmen zur Erhaltung und Wiederherstellung eines gesunden Naturhaushaltes, insbesondere durch Bodenschutz, Klima- und Wasserschutz;
6. die Schonung und nachhaltige Nutzung des vorhandenen natürlichen oder von Menschenhand geschaffenen Grüns;
7. die Verhinderung vermeidbarer, landschaftsschädigender Eingriffe, z. B. beim Siedlungs- und Industriebau, beim Bergbau, Wasserbau und Strassenbau;
8. die Wiedergutmachung unvermeidbarer Eingriffe, insbesondere die Wiederbegrünung von Unland;

9. eine Umstellung im Denken der gesamten Bevölkerung durch verstärkte Unterrichtung der Öffentlichkeit über die Bedeutung der Landschaft in Stadt und Land und die ihr drohenden Gefahren;
10. die stärkere Berücksichtigung der natur- und landschaftskundlichen Grundlagen im Erziehungs- und Bildungswesen;
11. der Ausbau der Forschung für alle, den natürlichen Lebensraum angehende Disziplinen;
12. ausreichende gesetzgeberische Massnahmen zur Förderung und Sicherung eines gesunden Lebensraumes."

Under anföranden och diskussioner i Hamburg gavs många exempel på det stora intresse, som nu finns för naturen, för att skapa en levande, livsbejakande miljö i hemmet, i trädgården och parken, i grönområden och fritidsområden. Greve Bernadotte berättade om de "gröna kretsar", som finns i alla tyska städer för att tillse, att parker och grönområden — gröna bälten — får sin givna plats i stadsplanen. En annan aktion kallas "Blumen und Grünpflanzen am Arbeitsplatz", en tredje "Unser Dorf soll schöner werden" och en fjärde "In jedes Heim ein Blumenfenster".

Staden Hamburg har med gröna strandremsor runt Alster, med ett grönt, obrutet bälte längs med Elbe och med många andra anläggningar föregått med goda exempel på stadsplanering med hänsynstagande till människan.

Mrs Beatrice Peschel (Transvaal Horticultural Society) omtalade att sällskapets månadstidskrift utgör dess viktigaste medel till kontakt med medlemmarna; i denna blandas nämligen personliga uppgifter med data av hortikulturell natur, vilket tydligen stimulerar till aktivitet. Intresset stimuleras även genom tävlingar av olika slag. — Olika sektioner arbetar med olika växtmaterial.

Greve J. de Kerchove de Denterghem (Société Royale d'Agriculture et de Botanique de Gand) framhöll betydelsen av de med jämna mellanrum återkommande trädgårdsutställningarna i Gent, till vilka blomsterälskare och trädgårdsentusiaster från hela världen samlas, numera vart femte år. Dessa trädgårdsmässor har gammal hävd. Den första anordnades redan 1809 och hittills har 124 utställningar anordnats.

Den belgiska föreningens franska motsvarighet (Société Nationale d'Horticulture de France) grundades 1827 och har huvuddelen av medlemmarna i Paris och dess närmaste omnejd. Ett 90-tal lokalföreningar är spridda över landet. Olika sektioner finns för exv. *Dahlia, Chrysanthemum, Rosa* osv. — Genom anordnandet av mindre utställningar, före-

drag med filmförevisningar m. m. hålles kontakten med medlemmarna levande.

National Council of State Garden Clubs (USA), som representerades av mrs Ellen S. Hull, omfattar en halv miljon medlemmar fördelade på 15 000 lokalklubbar; den årliga tillväxten uppgår till 20 000 medlemmar. — För att en lokalklubb skall kunna anslutas till National Council krävs att dess medlemmar aktivt deltagit i någon form av hortikulturellt arbete (vanligen anläggningsarbeten i större eller mindre skala).

Olika landskapsvårdande åtgärder står mycket högt på arbetsprogrammet; bl. a. motarbetas störande reklam utmed kommunikationsleder. I speciella skolor utbildas "landscape designers", vilka sedan utnyttjas i federalt och kommunalt planeringsarbete.

En speciell sektion samarbetar med socialvårdande instanser: sjukhus, mentalsjukhus och anstalter för vård av åldringar och handikappade. Olika former av "garden therapy" anses ha mycket stor betydelse.

I särskilda "junior clubs" försöker man intressera ungdomen för sina syften. Stor vikt läggs vid detta ungdomsarbete, som är uppdelat på olika åldersgrupper.

Mr Harold Epstein representerade den mera vetenskapligt inriktade American Horticultural Society, vars klimat- och härdighetskartor har den allra största betydelse för odlare i USA. Bedriver ett intimt samarbete med sin mera socialt inriktade systerorganisation.

Det holländska trädgårdssällskapet kunde i samband med den internationella trädgårdsmässan i Holland 1960 inregistrera en kraftig ökning av medlemsantalet från 5 000 till 15 600 tre år senare. Detta visar hur en föredömlig målsättning parad med en vettig PR-verksamhet kan ge bra resultat. Ju fler medlemmarna blir, desto bättre möjligheter får organisationen att realisera sitt arbetsprogram.

De två dagarnas överläggningar utmynnade i följande beslut:

Representanter för föreningar för trädgårdsanläggning och parkvård i hela världen skall bilda en "grön krets" (Grün Kreis — Green Circle) och träffas regelbundet.

"Die Grüne Charta von der Mainau", ett uttryck för skapandet och bevarandet av människovärdiga levnadsvillkor, antogs av deltagarna med övertygelse. — Med hänsynstagande till varje lands speciella krav skall manifestets principer tillämpas till fromma för alla medborgare.

NILS HYLANDER

Scilla Rosenii C. Koch, en odlingsvärd kaukasisk art

Föreliggande lilla notis är närmast föranledd av en passus i en diskussionsinledning, som jag höll vid ett sammanträde under den 16. internationella hortikulturkongressen i Bruxelles 1962 och som snart torde föreligga i tryck i kongressens förhandlingar. Jag nämnde nämligen där som exempel på den ofta mötande svårigheten att med säkerhet identifiera och namnge det växtmaterial, som förekommer i odling, särskilt för prydnadsändamål, såväl i botaniska trädgårdar som i plantskolor och privatträdgårdar, ett par *Scilla*-arter, som jag sett i kultur, den ena i Botaniska trädgården i Köpenhamn, den andra i Lunds botaniska trädgård. Sedan detta uttalande gjordes, tror jag mig emellertid ha vunnit klarhet om dessa, och eftersom ett tillägg härom inte lät sig infogas i korrekturet till min uppsats, må det nu göras här — det blir samtidigt en presentation i ord och bild av den köpenhamnska växten, som ur hortikultursynpunkt är den värdefullare och enligt min mening vore värd större uppmärksamhet. Kanske kan jag i en kommande årgång av Lustgården få tillfälle att också presentera några andra *Scilla*-arter, som finnas i kultur men ännu inte fått den popularitet hos oss, som de synas mig värda.

För att emellertid börja med Lunda-växten, så härstammar beståndet där från en insamling gjord av Otto R. Holmberg under dennes kaukasiska resa 1912, och antagligen har väl denne meddelat det namn, varunder den odlas, nämligen *Scilla Rosenii* C. Koch. Under samma namn hade också växten i Köpenhamns botaniska trädgård ursprungligen kommit, närmare bestämt som frö från botaniska trädgården i Tiflis. Denna bestämning hade emellertid senare frångåtts, och växten hade av någon anledning identifierats med *Chionoscilla Allenii*, en hybrid (enligt vad det uppges) mellan *Chionodoxa Luciliae* och *Scilla bifolia* och liksom dessa en växt med en blomrik klase av tämligen små, upprätta, mörkblå blommor, enligt den bild därav, som finns publicerad i Curtis' Botanical Magazine, N. S. pl. 207 (bd 169: 3, 1953). Med denna företer dock Köpenhamns-växten ingen nämnvärd likhet; denna har nämligen mycket stora, helt ljust blå blommor, som hänga ensamma eller två tillsammans på

Fig. 1. *Scilla Rosenii* C. Koch i Köpenhamns botaniska trädgård. 27.4.1960. — Foto Erik Hedström.

stängeln. Mot tolkningen som hybrid talar också, att arten, enligt vad Overgartner E. Floto meddelat, i Köpenhamn sätter rikligt med frö och självsår sig villigt med en avkomma, som är helt enhetlig och lik moderplantan. Möjligen kan identifieringen med *Chionoscilla* sammanhänga därmed, att växten i blommans byggnad faktiskt synes stå mellan *Scilla* och *Chionodoxa;* kalken synes nämligen allra längst ner vara sambladig, ej fullkomligt fribladig, som den skall vara hos *Scilla* — den nedtill sambladiga kalken är den enda karaktär, varigenom *Chionodoxa* skiljs från *Scilla*. Jag har dock inte haft tillfälle att tillräckligt ingående studera levande material av Köpenhamns-växten för att bli helt säker härutinnan.

I själva verket är den sistnämnda identisk med den äkta *Scilla Rosenii,* så som denna (i överensstämmelse med den ursprungliga fattningen) nu avgränsas i ryskspråkig litteratur, medan Lunda-växten, så vitt jag kan se, måste vara den närstående och tidigare bl. a. som en form av *S. Rosenii* tagna *S. Winogradowii.* Denna beskrevs som art av Sosnowsky 1914 och behandlades jämte Kaukasiens övriga *Scilla*-arter i ett rysk-

Fig. 2. *Scilla Rosenii* C. Koch. — Hort. Hafn. sub divo culta. Maj 1962. Leg. K. Rahn. — Foto Ralf Eriksson. $^1/_1$.

språkigt arbete av A. A. Grossheim 1927 i Moniteur du Jardin Bot. de Tiflis (N. S., livr. 3–4). Den liknar något *S. Rosenii* genom blommornas ljusa färg (som dock är mera koboltblå); genom dessas antal, storlek och form påminner den däremot mest om *S. sibirica* — faktiskt i mycket hög grad, trots att den av Grossheim ställs närmast *S. Rosenii,* kanske närmast på grund av likheten i blomstödbladen, som hos båda äro parvis

sammanvuxna. Fastän ej någon av de allra skönaste arterna av släktet vore även denna värd att ta upp som prydnadsväxt; att döma av vår erfarenhet av det material vi från Lund fått till odling i Uppsala botaniska trädgård och som visserligen ännu inte hunnit öka sig i så hög grad, är den även häruppe härdig och växtvillig. Så vitt jag kunnat finna, har arten emellertid, bortsett från den holmbergska insamlingen, aldrig införts till Europa.

Scilla Rosenii har däremot tydligen under de allra sista åren införts i trädgårdarnas prydnadsväxtssortiment, att döma av en notis i Journal of the R. Horticultural Society 87 (1962). Där upptas den nämligen i en "översikt över nyligen insamlade växter" från Europa och Mellersta Östern och anges som "introduced by E. Hodgkin in 1961, who says it promises to be an outstanding plant". Ungefär samtidigt presenterades också *Scilla Rosenii* för läsarna av det engelska Alpine Garden Societys Bulletin (vol. 30, 1962) i en artikel av Z. T. Artiuschenko: Early Spring in Causasus, med ett foto, som visar den i blom den 25 maj 1961 på dess naturliga växtplats i passet Tzhkra-Tzhkaroy i Kaukasus, 2 400 m ö. h., "där fläckar av snö ännu kunde ses". Det var i själva verket tack vare denna bild, som jag kom att identifiera Köpenhamns-växten med *S. Rosenii*, men en jämförelse med beskrivningarna av denna art synes mig endast bekräfta identifieringen — det gäller såväl originalbeskrivningen som den i Flora SSSR, där arten jämförs med övriga arter av *Scilla*, funna inom Sovjetunionen.

Bland alla dessa, ja, man kan nog säga i hela släktet, synes *S. Rosenii* inta en markerad särställning genom sina blommor, som i storleken närmast överensstämma med dem hos den likaledes fåblommiga *Chionodoxa gigantea* men till formen likna blommorna hos hundtandsliljorna, *Erythronium;* blommorna hänga nämligen och äro stjärnlikt vidöppna med något bakåtböjda kalkblad. Dessa nå den avsevärda längden av 2,5, stundom 3 cm. Till större delen äro de ljust porslinsblå (dock mörkare än hos porslinshyacinten, *Puschkinia scilloides*) men mot basen vita med mörk ryggstrimma; mot dem kontrastera de fritt exponerade långa, vita ståndarsträngarna och de mörkblå ståndarknapparna. *Scilla Rosenii* är alltså en både skön och apart växt, som enligt min mening odiskutabelt borde vara en ackvisition för svenska trädgårdar, desto mer som den synes mycket växtvillig. Den självsådd, som nyss nämndes, synes utmärka arten även i naturen, att döma av Artiuschenkos skildring av hur de just uppkommande groddplantorna "täckte marken runtom liksom borst". Trots att arten inte bildar några verkliga tuvor eller täta grupper (varje lök ger dock flera blommande stänglar) kan individantalet därför

bli ansenligt på en liten yta; Artiuschenko räknade intill 200 blommande exemplar på 1 m². Arten hör till de mest tidigblommande i släktet; av de i Uppsala odlade arterna är endast *S. tubergeniana* tidigare.

Sitt namn fick arten av Carl Koch, som först nämner den i en reseberättelse 1843 och 1849 beskrev den i tidskriften Linnaea (årg. 22); fyndplatsen anges som "Im Gebirgskessel Karaghadsch des Gaues Abotz auf Trachytboden, c. 6 000′ hoch". Den är nu känd från åtskilliga lokaler i Transkaukasien men har också visat sig ha en vidare utbredning, enligt Grossheim "mindreasiatisk-armenisk", enligt Flora SSSR sträckande sig från Balkanhalvön till Armenien-Kurdistan.

Summary

Scilla Rosenii C. Koch, a new ornamental plant from Caucasia.

The article deals with two closely related, mainly Caucasian *Scilla* species, *S. Rosenii* C. Koch and *S. Winogradowii* Sosn., the former grown in the Botanic Garden in Copenhagen, the latter in the Botanic Garden of Lund (from seed collected in Caucasia by O. R. Holmberg 1912). Both are quite hardy, the former sows itself willingly and should be a good ornamental plant for private gardens because of its nice, unusually large, light blue flowers.

RECENSIONER

BENGT SJÖGREN: *Träd i svenska marker.* Med teckningar av Kristian Holmqvist. — Zindermans förlag, Göteborg. (Tryckt i Uddevalla 1962.) 96 sid. Pris inb. kr. 12: —.

I våra bokhandlar bli populära böcker om växt- och djurvärld allt vanligare. De fylla för visso en stor uppgift, inte minst de mindre och förhållandevis billiga böckerna. Men i en del fall tycker man nog, att onödig upprepning föreligger. I den aktuella boken i händigt fickformat om träd i svenska marker rör sig Bengt Sjögren i stort sett på samma område, som författarna till "Våra träd" för tio år sedan gjorde. (Detta arbete under redaktion av T. Arnborg och I. Hustich borde införas i listan över orienterande litteratur i slutet av boken.) Framställningen är emellertid betydligt mera kortfattad och mera populärt hållen. Att utge en dendrologisk småskrift av det aktuella slaget är utan tvivel motiverat.

Boken avser att på ett lättfattligt sätt meddela en elementär kunskap om våra inhemska träd. Det är åtskilliga nyttiga och roliga uppgifter, som här presenteras i angenäm form. Man får, som sig bör, först lära känna barrträden, sedan björken, de ädla lövträden, *Sorbus*-arterna, asp, pil, sälg, al, hägg, hagtorn, vildapel, hassel och till slut de sista invandrarna från söder, bok och avenbok. Om dessa träd och deras morfologi, ståndortskrav och utbredning är nu så mycket känt och publicerat i in- och utländsk litteratur, att vad som meddelas i denna lilla bok kan väl inte vara annat än riktigt. Åtskilliga äldre iakttagelser över dessa ting citeras och ge framställningen en särskild krydda.

Det är intressant och värdefullt att förf. inför ett historiskt perspektiv på de olika trädens förekomst i vårt land. Han har emellertid måst följa spridda, mer eller mindre föråldrade specialarbeten eller översiktsartiklar i dessa stycken — en modern fyllig översikt över våra skogsträds historia sakna vi tyvärr. Därför har också framställningen i en del fall kommit att halta. Vissa data ligga inom ramen för vad vi för närvarande anse vara sannolikt eller rent av fastslaget. I andra fall ha äldre uppgifter råkat komma med, vilka vi nu finna vara osannolika eller felaktiga. Över huvud taget är denna historiska sida av framställningen väl kategoriskt hållen. Det finns ännu mycket rörande dessa frågor, som är ouppklarat, trots att det inte alltid verkar så i facklitteraturen. Det vore nyttigt för läsarna — det är väl närmast till skogs- och trädgårdsfolk och lärare som boken vänder sig — att få en mera försiktig och nyanserad syn på denna vetenskaps landvinningar.

En återblick på utvecklingen "från tropisk skog till vår tids" ger en nyttig bakgrund till den följande framställningen av de olika trädslagens uppträdande genom tiderna. Att den mesozoiska vegetation, som finns bevarad i Skånes stenkolslager, var tropisk (efter nutida förhållanden) må vara riktigt, men att

beteckna tertiärtidens tydligen ganska skiftande vegetationsförhållanden tropiska innebär en överdrift, i varje fall som genomsnittsetikett. Möjligen kan subtropisk passa in för något tidigtertiärt skede, varmtempererad eller kalltempererad (som nu) torde vara mera adekvata beteckningar. Efter ett långt kliv framåt i tiden, förbi de kvartära nedisningsperioderna med interglacialer, skildras det förlopp, som vi ännu inte sett slutet på, den postglaciala skogshistorien, som kanske är en interglacial historia även den. Dess centrala del, den postglaciala värmetiden, då t. ex. hasseln växte ett gott stycke in i södra och mellersta Norrland i gynnsamma lägen, varade snarare 6 000 än 7 000 år. De ädla lövträden, som då dominerade i Syd- och Mellansverige, trängdes på allvar undan av gran, bok och avenbok först under årtusendet närmast före Kristi födelse. Människans roll i ädellövskogens decimering fram genom järnålder, medeltid och nyare tid poängteras. Denna mänskliga faktor kan inte nog framhållas. Den kommer lätt i skymundan i en naturhistorisk skildring.

Ett intressant kapitel om träden och naturvården med flera tänkvärda exempel avslutar denna trevliga dendrologiska bok.

Magnus Fries

CARL JOHANSSON: *Örtagården.* — AB. Östgöta Correspondenten, Linköping. Andra upplagan. 1960. 174 sid.

Carl Johanssons Örtagård i Linköping är en relativt nyöppnad trädgård — invigd för sex år sedan — som låtit höra tala om sig även annorstädes i landet. Bakom anläggningen står dels Lions Club på orten, dels ock Vallastyrelsen, som förvaltar Gamla Linköping. Hit har sammanförts en större samling av gamla tiders läke- och kryddväxter, allt ifrån aklejan med dess elva dygder till ögontrösten, använd redan under medeltiden mot olika ögonåkommor.

Med sin bok "Örtagården" har Ebbe Johnson satt en liten vacker guide i händerna på besökare i Linköpings Örtagård. Men boken kan med god behållning studeras även av andra intresserade. Den upptar drygt 150 arter i bokstavsordning med avbildning och kort beskrivning (ofta i form av citat ur något gammalt aktstycke). Intresset för de gamla helande och smaksättande örterna är för närvarande mycket stort — om ock ofta på ett rätt ytligt plan. Bland författare som under senare år skrivit för den bredare publiken i detta ämne kan nämnas Nils Hewe och Matts Bergmark. Och ovedersägligen har denna genre ett stort mått av charm; kulturhistoria, gediget botaniskt kunnande och dyrköpta erfarenheter, parade med en god portion skrock och humor.

Illustrationerna är värda sitt eget kapitel; de är hämtade ur 1500- och 1600-talens örtaböcker med namnkunniga författare som Brunfels, Fuchs, Matthiolus och Tabernaemontanus. Det är ofta överraskande god kombination av konstverk — botaniskt exakt avbildning, mustigt, ej sällan med en grafisk styrka. En lista över i mitt tycke särskilt vackra eller lyckade avbildningar bleve lång, här ett litet urval: groblad, hasselört, smultron, åkerfräken. Man finner snart, att planscherna är utförda i olika manér. Det är att beklaga, att Ebbe Johnson ej anfört källan till varje enskild avbildning; utan att ansträngа mig över hövan har jag endast igenkänt gurkört (Fuchs 1543), krusmynta (Fuchs 1552), taklök (möjligen Matthiolus 1563). Odörten och vattenklövern är här identiskt de-

samma som hos Hewe ("Välsignade växter", Ed. 3, 1947; utan angiven källa). Med mer eller mindre god vilja identifierar man växterna sådana de reproduceras i "Örtagården", möjligen getapeln undantagen. Ett tjugotal teckningar, slutligen, är nyutförda med Lars Guth som mästare; de är tunna och utan kraft, och har ej alls ökat bokens värde (såpnejlikan är helt obegriplig, pepparrot och tårpil verkligt torftiga).

Örtagårdens sortiment är egentligen ej särskilt märkligt. Jag skulle vilja påpeka potatissläktingen alruna (*Mandragora officinarum*), en art som i en anläggning lik denna alltid förtjänar en hedersplats; dess krafter och historien kring anskaffandet av roten är verkligt fantastiska. Jag undrar, om inte många besökare blir förvirrade av namn som munklöss (*Cynoglossum officinale*), svart prustrot (*Helleborus niger*) etc. En uppgift om de vedertagna svenska namnen, hundtunga respektive julros, åtminstone i registret, skulle nog ha hälsats med glädje.

Om pyrethrum, det vill säga mattram (*Chrysanthemum parthenium*) berättar 1700-talets läkeböcker, att roten ensam eller avdragen på brännvin ger god bot mot tandvärk. Åtskilliga andra drastiska kurer eller fantastiska krafter är omvittnade. Man vill gärna dra på munnen åt all övertro och fantasi, men osvuret är bäst — gammal dyrköpt kunskap om växternas egenskaper har alltid något att lära oss. Vi ska inte glömma de gamla recepten och "de rätta greppen", de har ofta visat sig välgörande ännu i denna dag.

Ingvar Nordin

ARVID NILSSON: *Hven, vegetation och flora.* — Skrifter utgivna av Landskronatraktens Natur, IV. Malmö 1963. 159 sid. Pris häftad kr. 15:—.

De lokala naturskyddsföreningarna i Skåne har alltid visat en stor livaktighet och framåtanda. Detta gäller inte minst deras publiceringsverksamhet, som ligger på en hög vetenskaplig nivå. AB Kullabergs Natur intar i det fallet en särställning med sin skriftserie omfattande åtta hittills (1960–62) utkomna nummer. Som god tvåa kommer föreningen Landskronatraktens Natur, som nyligen kunde celebrera sin 10-åriga tillvaro med utgivandet av Arvid Nilssons beskrivning av Hvens vegetation och flora. Detta arbete utgör det fjärde numret i föreningens skriftserie, som för övrigt även innehåller en allsidig beskrivning av det s. k. Exercisfältet i Landskrona av samma författare.

På den 7,5 km² stora ön Hven har författaren kunnat inregistrera totalt 747 olika taxa, varav 110 är lignoser. Även under den relativt korta tid inventeringen pågått, har författaren kunnat spåra förändringar i arternas uppträdande och vegetationens sammansättning. Genom intervjuer med öbor och genom litteraturstudier har det blivit möjligt att klarlägga när och i vilken omfattning olika inplanteringar skett.

I våra dagar är ön nästan helt uppodlad — endast strandbranterna och smärre arealer i övrigt är mer eller mindre obrukade. Åtminstone strandområdena betades tidigare intensivt. Under slutet av 1800-talet hade öns huvudgård "tusentals" får, som effektivt höll tillbaka buskar och träd i backafallens öppna gräs- och örtängar. "I våra dagars betesfredade strandmarker skjuter däremot vedväxter av olika slag hastigt i höjden, en utveckling som i accelererad takt kommer att förvandla öns artrika och blomsterfagra backafall till

mer eller mindre tätt slutna snårmarker" (sid. 15–16). Denna utveckling kan som bekant iakttagas på många andra ställen i vårt land i dessa dagar.

Den på intressanta kommentarer rika artlistan utgör en fängslande läsning. Här måste vi tyvärr förbigå backafallens malvor, rikkärrens orkidéer och torrängarnas kontinentala örtflora för att i stället nämna några ord om öns lignoser, vilka i första hand bör intressera oss.

Öns enda (?) indigena barrväxt, enen, är kuriöst nog endast representerad med två små buskar, 1 m respektive 30 cm höga. Övriga koniferer är planterade liksom många av lignoserna i övrigt. Den märkliga Hven-almen, *Ulmus glabra* f. *insularis*, har tidigare ingående beskrivits i Lustgården (1949), liksom öns bestånd av belgisk alm, *U.* × *hollandica* nm. *belgica*, hybriden mellan lundalm och vanlig skogsalm. Arvid Nilsson har lovat att i ett kommande nummer av Lustgården närmare presentera denna almtyp i en monografisk översikt.

Vad *Crataegus*-floran anbelangar, har en tydlig förskjutning ägt rum i arternas frekvens under de gångna 50 åren; betesfreden har gynnat även hagtornens expansion. Öns hastigt uppväxande hagtornssnår härstammar av allt att döma från numera mestadels försvunna häckar, som sannolikt en gång planterats som vindskydd. Författaren har detaljstuderat 40 hagtornsbuskar ur morfologisk synpunkt: bladform och antal fruktstenar per frukt (figurer och tabell på sid. 98–99). Hans analys visar att en stor del av buskarna utgöres av svårplacerade mellanformer mellan ensteniga *monogyna–calycina–curvisepala*-typer och flersteniga *oxyacantha*-typer. Populationsstudier av denna typ — om ock i liten skala — lämnar värdefulla bidrag till utredandet av våra hagtornsarters systematik. — Utförliga redogörelser lämnas även för öns mångformiga viden och pilar. Lergravarna vid de nedlagda tegelbruken erbjuder dessa gynnsamma växtplatser.

Hven-floran innehåller liksom Arvid Nilssons övriga arbeten mängder av värdefulla iakttagelser över olika arters biologi. Författaren är emellertid inte bara en av våra mest skarpögda florister. Han har också en utomordentlig förmåga att servera sina iakttagelser på ett för läsaren trevligt sätt, vilket den nu föreliggande volymen än en gång visar.

Den smakfulla, lilla boken illustreras med ett antal svartvitfotografier. En litteraturlista utgör ett värdefullt komplement — några titlar tycks dock ha ramlat bort under arbetets gång (Ewald 1945 och Waldén 1955).

Bengt M. P. Larsson

NILS SYLVÉN & OLOF TEDIN: *Hjalmar Nilssons park.* — Utgiven av Sveriges Utsädesförening, Svalöf. — Hässleholm 1961. 63 sid.

I samband med sitt 75-årsjubileum utgav Svenska Utsädesföreningen en beskrivning över parken kring sin institution i Svalöf. Parken, som anlades under åren 1888–91 efter ritningar av länsträdgårdsmästaren B. Kjellson, beskrevs ingående i Lustgården 1921 av föreningens dåvarande föreståndare Hjalmar Nilsson, vars namn nu genom beslut i föreningens styrelse för all framtid knutits till parken — Hjalmar Nilssons park. — Nilssons mycket läsvärda och lärorika skildring av de första trettio årens erfarenheter rekommenderas bekymrade parkägare av idag till eftertänksam läsning.

Situationen efter ytterligare fyrtio år framgår av den nu föreliggande skriften av Sylvén och Tedin. Efter genomläsning av deras beskrivning är man benägen att instämma i Hjalmar Nilssons ord från 1921: "Det har varit oss en fullständig överraskning, att den vanskötta och till utseendet magra åkerlapp, som valdes till ny byggnadstomt, kunde framdriva en så yppig trädvegetation, som här snart nog inträdde" (sid. 69).

Till vägledning för besökare i parken finns två kartor medtagna, den ena för orientering i namnen på parkens olika kvarter, gångar m. m., den andra med siffermarkeringar för etiketterade exemplar av träd och buskar — siffrorna anknyter till numreringen i förteckningen.

Flertalet arter (eller former) har i förteckningen en mer eller mindre utförlig kommentar, som i vissa fall fått svälla ut till ganska ingående beskrivningar av ex.vis intressantare detaljer i artens historia eller morfologi, eller som i andra redovisar personligt färgade minnesbilder av något träds utveckling under författarnas verksamhetstid vid institutionen.

Några av parkens märkligare träd kan måhända förtjäna ett omnämnande. Pyramidbjörk, trädformig hassel, paraplybok och brokbladig (vitbrokig) lundalm förekommer i vackra, typiska exemplar. Ett på friland växande fikonträd gav den varma sommaren 1938 ett par fikon, vilka blev "så mjuka, att de ansågs mogna" (sid. 38). Exemplaret överlevde de hårda 40-talsvintrarna, vilket visar lokalens gynnsamma läge. Den sällsynta gaffelgrenade almen (*Ulmus pinnato-ramosa*) hör till "parkens mest omistliga klenoder", som författarna uttrycker det. Enligt Rehder är dess korrekta namn *U. pumila* v. *arborea* och som synonymer upptages *U. pumila* v. *pinnato-ramosa* och *U. turkestanica*.

Många av fotografierna är intressanta att jämföra med motsvarande bilder i Nilssons uppsats från 1921. Fotografisk dokumentering av bl. a. träds utveckling under lång tid är av stort dendrologiskt värde.

Bengt M. P. Larsson

Bertil Nordström: *De bästa rosorna.* — Trädgårdsnytt, Örebro 1962. 144 sid. Pris kr. 9: 40.

Avsikten med denna bok i behändigt format sägs i förordet vara att ge "kortfattade beskrivningar av olika rosensorters egenskaper, avsedda att på ett klart och tydligt sätt ge upplysning om vilka sorter som är odlingsvärda av det stora sortiment som finns". — Bäst erhålles sådana upplysningar enligt författarens åsikt genom olika poängsiffror, då "denna nya form av värdebedömning klarare än många ord och långa utläggningar åskådliggöra sorternas verkliga värde".

Författaren redovisar i föreliggande bok resultaten av sina egna, mångåriga försök och provodlingar i Örebro. Hans bedömning har tagit fasta på följande egenskaper (inom parentes anges skalans amplitud): "härdighet (0–10 poäng), blomhållbarhet (0–15), regntålighet m. m. (0–5), blommans utseende, form och färg (0–5) samt blomrikedom, bladv., sjukdomsfrihet, växtsätt m. m. (0–5)". En maximipoäng på 40 kan således uppnås.

I allt har mer än 400 sorter bedömts — av dessa medtages 273 i föreliggande bok, vilken till större delen upptages av en katalog med korta beskrivningar av varje sort och med poängangivelser för de olika bedömda egenskaperna. —

Poängsiffrorna ger tyvärr sken av större exakthet än vad som är möjligt att erhålla med den använda, delvis alltför subjektiva bedömningsmetoden. En mera objektiv bedömning är utan tvekan möjlig och också ur vetenskaplig synpunkt den enda acceptabla. De av norrmannen Arne Lundstad ledda och redovisade sortförsöken kan framhållas som goda och efterföljansvärda exempel.

Den med färgbilder från olika plantskolekataloger illustrerade boken är i själva verket inget annat än en något utökad och breddad katalog över det rossortiment, som tillhandahålles av firman Trädgårdsnytt i Örebro. Författaren framhåller inledningsvis vikten av "att sorterna bli föremål för en grundlig inbördes testning och prövning. Denna prövning bör handhavas av neutral person, som helt kan bortse från leverantörsintressen och bedöma rosorna opartiskt" (sid. 13). Detta konstaterande vill recensenten livligt instämma i. Frågan är bara om denna goda föresats förverkligats i "De bästa rosorna".

Bengt M. P. Larsson

Årsskrift for planteskoledrift og dendrologi 1961 og 1962. 8. og 9. årgang. — Utgiven av Norsk planteskolelag. Oslo 1963. 98 sid.

En landsväg måste breddas och rätas för att klara den växande biltrafiken — en vacker trädrad på privat mark måste bort. Då en kommunal avloppsledning framdrages genom ett villasamhälle åsamkas stora skador på ett antal tomter: häckar förstöres och såväl nytto- som prydnadsträd måste avverkas. En fastighet med centralt läge i en större stad får släppa till mark för utvidgning av en gata — några välvuxna ädelgranar med högt prydnadsvärde måste borttagas. — I samtliga dessa fall gäller det att på lämpligaste vis ersätta ägarna för uppkomna skador. Frågan är bara efter vilka grunder värdesättningen skall ske.

Oddvin Reisæter tar upp dessa aktuella problem i en intressant uppsats med titeln "Taksering av prydtre". Han diskuterar inledningsvis grunderna för en objektiv värdering av olika prydnadsträd och finner den bästa metoden vara att utgå från ett visst pris per cm^2 på stamtvärsnittet i brösthöjd. Han föreslår för Norge ett pris på 3 (norska) kronor per cm^2 (motsvarande pris ligger i USA på 6 dollar per tum^2). Reisæter inför sedan olika korrektionsfaktorer för att kunna ta hänsyn till trädslag, trädets placering och tillstånd samt växtplatsens läge inom landet. Korrektionsfaktorn varierar i samtliga fall mellan 0 och 1,0.

Några exempel hämtade ur Reisæters uppsats (sid. 67) visar bäst hur värderingen går till. Exemplet gäller för Oslo-trakten.

Faktorn för trädslag varierar i de flesta fall något efter växtplatsens läge inom landet. *Larix decidua* får sålunda i inlandet "sunnanfjells" poängen 0,8, i vårt exempel ovan (Oslo-trakten) 0,6 och på västlandet 0,4. Reisæter har indelat Norge i sex distrikt med olika klimatiska förutsättningar. I en intressant tabell (sid. 62–65) presenteras korrektionsvärden för sammanlagt 105 olika lignoser.

Utan tvekan skulle Reisæters tabell efter viss bearbetning kunna tillämpas på svenska förhållanden. Pomologiska föreningens zonindelning skulle ju kunna användas som stomme för en trädslagsvärdering. Vidare borde nog grundpriset på 3 norska kronor justeras uppåt.

	Diam. cm	Utg.-värde n. kr.	Korrektionsfaktor a	b	c	Slut-värde n. kr.
Larix decidua	18	750	0,6	0,8	0,8	288
Alnus incana	25	1 470	0,2	0,4	0,4	71
Betula verrucosa	25	1 470	0,8	0,4	0,4	564
Quercus robur	45	4 770	0,8	0,6	0,6	1 374

Korrektionsfaktorerna avser a) trädslag, b) tillstånd, c) placering på växtplatsen.

Arne Lundstad har studerat tjugu större norska plantskolors sortiment av prydnadslignoser (exklusive barrväxter och rosor) under åren 1958–1961. Sammanlagt utbjuder dessa inte mindre än 654 arter, varieteter eller sorter fördelade på 121 släkten. Kuriöst nog är endast 10 typer gemensamma för samtliga tjugo plantskolor, medan över 200 är inskränkta till en enda plantskola och 110 till två. Det största sortimentet omfattar 297 enheter och det minsta 51, genomsnittet för de tjugo plantskolorna ligger på 173. Störst valmöjligheter erbjuder släktena *Rhododendron, Syringa, Spiraea, Lonicera, Cotoneaster, Prunus* och *Salix* med vardera mer än tjugo arter, varieteter eller sorter.

En närmare granskning av det redovisade siffermaterialet visar, att *Populus berolinensis* är det enda träd, som saluföres av samtliga plantskolor, medan *Crataegus oxyacantha* 'Paul's Scarlet' och *Sorbus intermedia* finns med i 19, *Acer platanoides* och *Aesculus hippocastanum* i 17, *Ulmus glabra* f. *exoniensis* i 13 och *Populus nigra* v. *italica* i 11 för att ta några exempel. — Följande buskar finns med i samtliga plantskolors sortiment: *Berberis thunbergii* och dess f. *atropurpurea, Cornus alba* v. *sibirica, Cotoneaster lucidus, Kolkwitzia amabilis, Spiraea* × *arguta, S.* × *vanhouttei, Symphoricarpos rivularis* samt *Syringa reflexa.*

I övrigt innehåller årsskriften bl. a. en fyllig redogörelse för sortförsök med *Potentilla fruticosa* under åren 1959–1962 (May Sandved), rapporter över förädlingsarbetet med rosor vid den berömda tyska firman Wilhelm Kordes i Sparrieshoop (Arne Lundstad) och över aktuella arbeten vid försöksstationen i Boskoop i Holland (Egil Hansen). En förteckning över periodica med huvudsakligen dendrologiskt innehåll bör också påpekas.

Bengt M. P. Larsson

GERGELY MÁRK: *Die Rose.* — Verlag der Ungarischen Akademie der Wissenschaften, Budapest 1962. [Vertrieb: "Kultura", Budapest 62, Postfach 149.] 366 sid. Pris inb. $4.00.

Knappast någon annan prydnadsväxt har blivit så omskriven som rosen, vår genom tiderna kanske mest omhuldade blomma. På så gott som alla kulturspråk finns en rik och ständigt växande speciallitteratur om rosor. Men Márks arbete, som har tillkommit i Ungern, är i minst ett avseende så anmärkningsvärt, att det förtjänar en presentation även här i landet. Det är främst sort-

bedömningarna, som skall framhållas. Dessa är för 130 téhybrider, 50 polyantha- och 60 buskrosor genomförda som en poängvärdering från 1 till 10 och omfattar blomningsintensitet, sjukdomsmottaglighet, bladverkets kvalitet och totalvärde, varvid de båda förstnämnda egenskaperna noterats med 10 dagars mellanrum från och med blomningens början. Detta förtydligas bäst genom två citerade exempel:

	Juni	Juli	Aug.	Sept.	Okt.
'Peace'					
Blomningsintensitet	6 2 3	4 3 1	2 4 3	3 3 4	3 4 3
Mjöldagg	. . .	. . .	. . .	. . .	. . .
Svartfläcksjuka	. . .	. . .	. . .	1 1 1	1 1 1
Bladverk	9	8	8	7	7
'Talisman'					
Blomningsintensitet	7 2 .	2 1 6	1 3 2	1 4 1	2 2
Mjöldagg	. . .	. . .	. . .	. . .	. . .
Svartfläcksjuka	. . .	1 1 3	3 4 3	2 2 2	2 1 1
Bladverk		7	4	6	5

Av en jämförelse framgår att 'Talisman' är en sämre blommare (34:48 poäng) än 'Peace'. Man har alltså tack vare tabellerna en möjlighet att direkt jämföra sorternas värde beträffande fem egenskaper. Dessutom ingår i sortbeskrivningen uppgifter om höjd, växtsätt, snittvärde, skaftlängd, doft, gruppvärde, blomdiameter, fylldhetsgraden uttryckt i antal kronblad, färg, changering, bladmorfologi, taggighetsförhållanden, härdighet, knoppsättningsdatum och datum för första blomning. Nu är det självklart, att en datering har föga direkt värde för våra förhållanden, men den är i alla fall en ledtråd vid jämförelser sorterna emellan och beträffande det presumtiva beteendet i Norden, om man genom förskjutning av tiderna anpassar dem till vår fenologi. För övrigt har Statens trädgårdsförsök publicerat redogörelser för ett flertal sorter (Meddelande nr 96, Särtryck nr 38, 50 och 55).

Köparen har i allmänhet ingen möjlighet att få reda på eventuella svagheter hos växtmaterialet eftersom plantskolekatalogerna utformas efter rent merkantila synpunkter. Det är därför som en bok med nämnda uppgifter måste hälsas med glädje, även om erfarenheterna är vunna i ett annat land. Man kan dock ta för givet, att en sortbedömning knappast skulle utfalla gynnsammare i Sverige än i Ungern — snarare tvärtom.

Márk är vetenskapsman vid forskningsinstitutet för trädgårdsodling i Budapest, och samtliga sortbedömningar är genomförda där. Det ungerska klimatet med dess kontraster, som bl. a. nämns på sid. 311 i boken, kan både på vintern och på sommaren vara mycket påfrestande för trädgårdsväxter med tanke på härdigheten och blomningens utveckling. Utöver sortbedömningarna innehåller boken givetvis historik, artbeskrivning, odlingsanvisning, patologi, men även

färglista, stamtavlor och en kort termförklaringslista. Som nackdel ur svensk synpunkt måste betecknas, att sortvalet för prövningen inte alltid tillfredsställer våra behov. Så fattas t. ex. de hos oss så populära polyanthasorterna 'Erna Grootendorst', 'Goldilocks', 'Heidekind' och 'Rödhätte', medan 'Alain', 'Schweizer Gruss' o. a. saknar punktvärderingar. En standardsort som 'Ena Harkness' är inte heller omnämnd.

I avsnittet om odling framföres sunda synpunkter bl. a. beträffande markanspråk: "Das rechtfertigt die Feststellung, dass wir dort, wo Rosa canina wild vorkommt, ruhig Rosen pflanzen können." Författaren vill inte riktigt hålla med om överdimensioneringen av rosjordproblemet i den utländska litteraturen. På denna punkt har han rätt, det går att odla rosor i vilken växtlig jord som helst. Anvisningar om hur man får jorden växtlig lämnas på ett korrekt sätt. Intressant är att näringsbehovet hos rosor är det dubbla till tredubbla av genomsnittsbehovet hos köksväxter.

Artsystematiken följer Rehder och bjuder därför, i likhet med flera andra kapitel, inte på överraskningar. På sid. 298 lämnas beskärningsregler, som verkar oklara och kan vara farliga för ickefackmannen, eftersom det inte framgår av formuleringen, vilka kategorier, som avses i resp. rekommendation. Man får läsa mellan raderna, att de än gäller parkrosor, än rabattrosor. Detta är också förklaringen till den tyska redaktörens fotnot, där en avvikande mening uttrycks.

Nog med detta: bokens främsta värde utgörs av Márks eget arbete, sortvärderingarna, och man vill bara uttrycka en önskan, att dessa så småningom utökas till nyheterna, där de nog är mest behövliga, eftersom kunden är villrådigast inför dem. Men just när det gäller nyheterna saknas den poängmässiga bedömningen, förmodligen därför att proceduren med odlingslicens från upphovsmannen (förädlaren) är alldeles för tungrodd.

Illustrationerna, 56 foton, varav några få i färg, är acceptabla; dock verkar valet av återgivna sorter i en del fall föga påkallat av texten. Man väntar sig givetvis, att just de mest högvärdigt bedömda sorterna förtjänar bilder, vilket författaren inte har tagit hänsyn till.

Hellmut Merker

GERD KRÜSSMANN: *Handbuch der Laubgehölze.* Band II. — Verlag Paul Parey in Berlin und Hamburg. 1962. Kvartoformat, 605 sid. text och 875 bilder, varav 220 planscher. Inb. i klotband. Pris 273 DM.

I årgång 42 av Lustgården anmäldes del I av Krüssmanns "Handbuch der Laubgehölze", som utgavs 1960. I augusti 1962 kom del II. Som väntat är denna del avsevärt mera omfångsrik än den första. Den upptager i bokstavsordning alla dendrologiskt och hortikulturellt nämnvärda släkten från *Hemiptelea* t. o. m. *Zizyphus.* Häri ingå viktiga släkten som *Ligustrum, Lonicera, Magnolia, Malus, Philadelphus, Populus, Prunus, Pyrus, Quercus, Rhododendron, Ribes, Rosa, Rubus, Salix, Sorbus, Spiraea, Syringa, Ulmus* och slutligen *Viburnum.*

Det måste anses vara ett mycket svårt företag att tillfredsställande sammanställa, beskriva och avbilda sådana stora och kritiska släkten, men man måste erkänna, att Krüssmann i det stora hela utmärkt lyckats med denna uppgift.

Man är numera av den uppfattningen, att idealet för en modern, större den-

drologi vore att varje växtsläkte eller grupper av släkten häri bearbetades monografiskt av specialister. Förvisso är detta i högsta grad eftersträvansvärt, men har hittills, som anmälaren har sig bekant, endast genomförts i den 6 band stora ryska dendrologien "Derevja i kustarniki SSSR" (Träd och buskar i SSSR) utgiven 1962 av Sokolov, vilken dock tyvärr på grund av språket och den ytterst begränsade uppplagan torde vara tämligen okänd i Skandinavien. Emellertid kan det hända att även dylika specialistverk lida av svagheter, beroende på att någon av specialisterna lyckats mindre väl eller rent av dåligt med sin uppgift, vilket avsevärt måste nedsätta det generella värdet hos verket ifråga. En utpräglat subjektiv uppfattning hos vederbörande monografer i vissa taxonomiska eller nomenklatoriska frågor kunde anföras som exempel härpå.

Verkligt goda av en enda författare skapade dendrologier av äldre, "kompilatorisk" typ, såsom Camillo Schneiders oförlikneliga verk "Illustriertes Handbuch der Laubholzkunde", som f. ö. i stora stycken är ett originalarbete, Alfred Rehders mycket anlitade "Manual of cultivated trees and shrubs" och nu Krüssmanns "Handbuch" med dess speciellt hortikulturella inriktning, ha gentemot de stundom något ensidiga specialistverken ofta den fördelen att författaren i möjligaste mån objektivt kunnat välja och använda sig av internationellt värderade källarbeten vid sammanställandet av resp. släkten och arter för sitt i regel praktiskt syftande verk.

Krüssmann redovisar i sin handbok efter ett stort antal släktöversikter i riklig mån speciallitteratur och efter många artbeskrivningar dessutom de arbeten, i vilka de senare finnas avbildade.

Hos många släkten, t. ex. *Philadelphus*, där kinesen Shiu-Ying Hu's 1954–56 utkomna monografi tagits till hjälp vid bearbetningen, kan man märka fördelarna hos en dendrologi uppbyggd enligt den "kompilatoriska" principen. Stundom kan emellertid också motsatsen inträffa. Så t. ex. hos släktet *Juglans*, där förf. delvis följt fransmannens Dode's förlegade och f. ö. ganska dåliga monografi "Contribution à l'étude du genre *Juglans*" (1906). Detta gäller särskilt fruktavbildningarna på en helsidesplansch, där numera förkastade former såsom *J. allardiana* och *J. Lavallei* tagits med trots att förf. i texten anmärker att de av Rehder placerats bland synonyma till *J. cordiformis* Maxim.

Vissa av de hos Krüssmann uppgivna källarbetena förefalla att ej ha blivit konsulterade och än mindre följda. Så beträffande den systematiska indelningen hos släktet *Rhododendron*, som i handboken upptager hela 57 sidor beskrivningar av de i odling befintliga arterna och deras hybrider. Den i litteraturförteckningen upptagna uppsatsen av H. Sleumer: "Ein System der Gattung *Rhododendron*" (Bot. Jahrbücher 1949), som presenterar släktets botaniskt korrekta indelning i undersläkten, sektioner och undersektioner, har ledsamt nog förbisetts. Förf. följer istället till punkt och pricka den engelska populärindelningen i "Series" som den lanserats i Stevenson's "The species of *Rhododendron*" (1930), vilket arbete dock numera är att betrakta som en tämligen ofullständig övergång till en fastare och mera översiktlig monografi. Han har ej heller tagit ad notam de viktiga och med Sleumers bearbetning samordnade anvisningar över släktets systematik, som hans landsmaninna Almuth Seithe (v. Hoff) 1960 givit i Bot. Jahrbücher. Författarinnan lämnar här en uppvikbar tablå innefattande sin egen (och Sleumers) indelning av släktet vid sidan av Stevensons. Enligt vad anmälaren kan bedöma, skulle Krüssmanns

framställning ha vunnit avsevärt på att följa Seithes mycket praktiska och lättbegripliga översikt.

Det kan måhända synas småaktigt att nagelfara Krüssmanns beskrivningar i denna andra del av hans handbok, som förefaller att i avsevärt mindre grad än den första vara behäftad med sakfel. En del påpekanden må dock vara tillåtna.

För släktet *Nothofagus* uppgiver sålunda förf. ett antal av 17 arter hemmahörande i Sydamerika, Australien och Nya Zeeland. Om man får följa van Steenis' nu 10 år gamla bearbetning av släktet bl. a. i Journ. Arnold Arboretum, vol. 34, ligger det faktiska artantalet omkring 40, sedan en rad nya arter upptäckts under 30- och 40-talen, huvudsakligen i Nya Guineas bergstrakter.

Populus balsamifera var. *subcordata* Hylander (Lustgården årg. 25–26) uppgives av förf. vara synonym med *P. gileadensis* Rouleau (*P. candicans* A. Gray), vilket är fel. De representera två ganska väl skilda kloner, avvikande från varandra ej blott till växtsättet utan även beträffande bladform och typen av hårighet på bladskaft och bladskiva. Hos den i odling relativt sällsynta *P. balsamifera* var. *subcordata* är bladskivan tämligen smalt äggrund med svagt hjärtlik eller rundad bas samt, som hos alla former av *P. balsamifera*, kort och tätt luden, vilket även gäller bladskaftet. Hos *P. gileadensis* däremot är bladskivan brett äggrund och djupt hjärtlik vid basen. Håren, som kläda bladets undersida och skaftet, äro långa och utspärrade, en egenskap, som gör denna poppeltyp lätt igenkännlig.

Om *P.* × *charkoviensis* Schroed. uppger förf. att växtsättet skulle vara pelarformigt, men dock något bredare än hos 'Italica', dvs. den vanliga pyramidpoppeln. Charkovpoppeln, som kan räknas till de verkligt goda prydnadsträden, är som fullvuxen ingalunda pelarformig utan har en brett kvastlik krona. Tätställning i alléer är sålunda ej tillrådlig!

P. nigra var. *thevestina* (Dode) Bean, den mycket högvuxna och nästan vitstammiga parallelltypen till 'Italica', förekommer ej endast i "Nordafrika, Algeriet" utan även i mycket stor skala i Mindre Asien och över så gott som hela Balkan som planterad.

Man frågar sig av vilken anledning den visserligen storvuxna och dekorativa, men dock örtartade *Restio subverticillatus* tagits med i en handbok över vedartade växter?

Trochodendron aralioides uppgives i skyddade lägen bli rätt vacker. Förf. ger den ett måttligt härdighetsbetyg, vilket innebär, att den skulle kräva vinterskydd bl. a. i Danmark och sydvästra Sverige. Till ledning för en kommande upplaga av handboken må meddelas att ett över 3 m högt och fortfarande friskt växande exemplar av detta både egendomliga och vackra, städsegröna träd från Japan räknas till de förnämsta prydnaderna i Göteborgs botaniska trädgård. Det klarade utan skador även vintern 1942 med en långvarig minustemperatur nära 30°C.

Ett särskilt erkännande förtjänar förf. för att han även i detta band populariserar ett antal för odlingen nya släkten och arter och att han därjämte presenterar goda avbildningar av dessa: *Hibiscus sinosyriacus* (vilken f. ö. redan befinner sig i försöksodling i södra Sverige), *H. paramutabilis*, de på 30- resp. 40-talen i Västkina nyupptäckta, vedartade pionarterna *Paeonia szechuanica* och *P. yunnanensis*, de intressanta styracacéerna *Huodendron*, *Rehderodendron* och *Sinojackia* m. fl. Utvecklingen på växtintroduktionernas om-

råde går vidare, och *Metasequoia* kan ej längre i dendrologiska sammanhang presenteras som en nyhet!

Avslutningsvis måste betonas att även detta band utgör en högeligen stimulerande växtbok ej minst på grund av de utmärkta fotografier, ofta i helsidesformat, som visa träden och buskarna såväl i sin naturliga omgivning som i odling. Wataris bilder av japanska lignoser, Browicz' sydösteuropeiska och centralasiatiska vegetations- och habitusbilder och ett flertal av författarens egna fotografier höra till det bästa, som visats i dylika verk.

Gerd Krüssmanns "Handbuch der Laubgehölze" är i sin helhet utomordentligt läsvärd och användbar.

Tor Nitzelius

Föreningen erhåller i utbyte mot Lustgården — i vissa fall sedan lång tid tillbaka — några utländska publikationer med dendrologiskt eller mera allmänt hortikulturellt innehåll. Då dessa ofta innehåller för föreningens medlemmar värdefulla uppsatser och redogörelser, kan det vara på sin plats att närmare presentera några av dem. — De årgångar, som behandlas nedan, finns för den som så önskar tillgängliga hos sekreteraren för kortare hemlån. — Denna gång presenteras två tjeckiska och två polska publikationer; i ett kommande nummer skall en holländsk och en tysk serie behandlas.

Acta Průhoniciana. 1–5 (1960–1963). — Utges av Forskningsinstitutet för prydnadsväxtodling i Průhonice. Redaktör: Dr. Bohumil Kavka, tillika chef för institutet.

Tjeckiska staten inköpte 1927 greve Ernst Silva Taroucas gods Průhonice och upprättade här i anslutning till den stora parken tre försöksstationer: en för frukt, en för grönsaker samt en för prydnadsväxter. Den senare startade sin verksamhet 1936 och förfogar över en parkareal på 230 ha samt 6 ha för försöksodling. 1956 underordnades stationen den tjeckiska lantbruksakademien och fick sin nuvarande benämning och organisation.

Uppsatserna är i regel skrivna på tjeckiska med sammanfattningar på ryska, engelska och tyska. Flertalet av uppsatserna i de fem hittills utkomna häftena behandlar resistensbiologiska problem. För *Pelargonium zonale* och *Primula malacoides* lämnas sortimentsöversikter i häfte 3/1962 resp. 4/1962. En uppsats har direkt dendrologisk anknytning, nämligen Kavkas "The Breeding of New Varieties of *Rhododendron hybridum* and of Large-flowered Dwarf Rhododendrons (*Rhododendron* × *pruhonicianum* Kavka)" i häfte 4/1962.

Vědecké Práce. 1 (1961). — Utges av samma institut som föregående serie, men innehåller större avhandlingar och rapporter. Redaktör: B. Kavka.

Uppsatserna är skrivna på tjeckiska, men har utförliga sammanfattningar på ryska, tyska och engelska. Den engelska sammanfattningens rubrik anges nedan.

E. Uiberlayová: Foreign oaks in the park at Průhonice. — 18 ekarter jämföres med varandra med avseende på vitalitet m. m. Arter av sektionen *Rubrae*

har lämnat de bästa tillväxtresultaten, därnäst sektionen *Robur*. Uppsatsen illustreras med utmärkta teckningar av blad och frukter.

F. Kraus: A contribution to the checking of the origin of the juvenile form of *Thuja occidentalis* f. *ericoides* (Laws.) Beissner. — I anslutning till ett aktuellt fall lämnas en översikt av den tilltrasslade synonymiken för dessa retinispora-former.

J. Nožička: The municipal parks of Karlovy Vary. — Diverse planteringar av alléer och andra promenadstråk kring olika kurortsanläggningar från början av 1700-talet utgör kärnan i våra dagars stadspark i Karlsbad. Parkens fängslande historia skildras ingående.

En rad andra uppsatser behandlar mera perifera ämnen ur vår synvinkel.

Rocznik sekcji dendrologicznej polskiego towarzystwa botanicznego (Annales de la section dendrologique de la société botanique de Pologne). XIV–XVII (1960–1963). — Redaktör: Tadeusz Gorczyński. Tryckes i Warszawa. Uppsatserna på polska; helt korta sammanfattningar på engelska eller tyska förekommer tyvärr alltför sällan.

Ett urval av titlarna i de fyra senaste volymerna ger följande. Här och i fortsättningen anges sammanfattningens rubrik på tyska eller engelska.

Vol. XIV (1960):

K. Browicz: Woher stammt der morgenländische Lebensbaum (*Biota orientalis* Endl.)?

S. Król: Die Murraykiefer (*Pinus contorta* var. *latifolia* Engelm.) in der Oberförsterei Porażyn.

K. Ermich: About the seasonal course of the activity of the cambium and the formation of the tree-ring of *Fagus silvatica* L. and *Abies alba* Mill.

R. Olaczek: Wystepowanie jemioły pospolitej (*Viscum album* L.) w okalicach Łodzi. — Tjugo olika värdträd för mistel uppräknas.

Vol. XV (1961):

K. Browicz: The tree vegetation of the Bulgarian part of the Strandsha Planina. — Fjorton olika arter specialbehandlas. Bl. a. med utbredningskartor.

S. Król: Oaks on the Gardzko Lake, prov. Szczecin, and an analysis of their annual rings. — 26 ekar med större omkrets i brösthöjd än 400 cm har undersökts; förutom omkrets även höjd och ålder. Fyra 200–210 år gamla ekar har specialstuderats med avseende på årsringstillväxt. Som medelbredd anges 3,2 mm. Årsringstillväxten var störst mellan 30 och 80 års ålder. — På några av de största träden har åldern uppskattats till (inom parentes anges omkretsen i brh i cm) 321 år (680), 269 år (576), 259 år (482) samt 265 år (488).

A. W. Sokolowski & J. B. Falinski: Materialy do wystepowania i ekologii jemioły (*Viscum album* L. s. l.) w Puzczy Białowieskiej. — Mistelns ekologi har specialstuderats i Białowieza. Dess val av värdträd samt dess olikartade förekomstsätt på olika värdar beskrives ingående och åskådliggöres på kartor och i ett flertal instruktiva diagram.

Innehåller vidare dendrologiska reseintryck från Irland, Kina och Tjeckoslovakien.

Vol. XVI (1962):

J. Jenik & J. Štěpán: On the woody-plants distribution in the East-Slowakian Mountains. (Uppsatsen på engelska.) — Behandlar bl. a. olika vedväxters höjdgränser.

Z. Lewandowski & J. Tumiłowicz: The Yew-trees in the Purda Lesna forest district. — Uppgifter lämnas om 25 olika idegranar och deras växtplatser samt om orsakerna till deras bortdöende.

K. Browicz: The French rose (*Rosa gallica* L.) in the Lublin province. — Förf. beskriver ett antal lokaler vid artens polska nordgräns.

W. Seneta: Morphologische Beobachtungen der Triebe einiger *Juglans*-arten. — Ett antal teckningar av skottspetsar och bladärr förhöjer artikelns värde. Den avslutande nyckeln grundad på hårighet, knopparnas och bladärrens form är tyvärr endast på polska.

J. Sokołowska: The isophenes of the blossoming of the hazel with relation to temperature. — En fenologisk studie över hasselns blomning och dennas relationer till månadsmedeltemperaturen. Undersökningen avser perioden 1950–1959 och visar som väntat en allt senare blomning ju längre mot nordöst man kommer. Några kartor förhöjer uppsatsens värde.

J. Sokołowska: The period of vegetation in Poland, on the basis of phenological observations on arboraceous plants in the years 1950 to 1959. — Vegetationsperiodens längd definieras i denna uppsats som tiden mellan hasselns pollinering och björkens lövfällning, alltså på ett helt annat sätt än vi är vana vid. Dess längd varierar mellan 200 och 240 dagar; smärre områden längst i nordöst har något kortare medan andra i sydväst har något längre period. Karta!

B. Molski: An interesting form of *Pinus silvestris* L. f. *montana* n. f. in Lapland. — Behandlar en hårt vinddeformerad tallform i finska Lappland. (Samme författare beskriver i två efterföljande uppsatser dels snöskyddets betydelse för olika vedväxter, dels granens vegetativa förökning. I båda fallen erfarenheter från norra Finland.)

Vol. XVII (1963):

K. Browicz: On the geographical distribution of *Spiraea salicifolia* L. in Poland. — I anslutning till en prickkarta beskrives ett antal naturliga förekomster av häckspirea i landets sydöstra del.

M. Gostyńska: New localities of the steppe cherry-tree (*Cerasus fruticosa* Woronow) in Poland. — En karta över artens förekomst i Polen samt en rad synekologiska data bör framhållas.

M. Ferchmin & C. Pacyniak: The appearance of *Lonicera periclymenum* L. near by Bytyń in the district of Szamotuly.

W. Seneta: Das Arboretum Wirty. — En karta över arboretet och en förteckning över dess lignosbestånd är av intresse. Enligt den senare finns (eller fanns, då vissa former dog den svåra vintern 1955–56) 240 olika lignoser av vilka 93 är barrväxter.

A. W. Sokołowski: A few remarks on the subject of the appearance of the mistletoe (*Viscum laxum* Boiss.) in the south-eastern part of the Mazowsze-Podlasie plain. — Vissa biologiska iakttagelser över barrträdsmisteln redovisas.

Arboretum Kórnickie. I–VIII (1955–1963). — Utges av Institutet för dendrologi och pomologi i Kórnik, Polen. Redaktör: Stefan Białobok. Tryckes i Poznan.

Genomgående gäller att uppsatserna är avfattade på polska med — i de flesta fall — sammanfattningar på engelska och ryska. I regel är även illustrationerna försedda med dubbla texter (polska och engelska). I nedanstående presentation medtages ett urval av de viktigare bidragen, vars sammanfattningstitlar återgives.

Vol. I (1955):

S. Białobok: A historic outline of the Institute and a general characteristic of the collection of woody plants. — Kórniks arboretum har en areal av 45 ha. 1954 innehöll detta 2 500 arter lignoser tillhörande 224 olika släkten och 70 olika familjer. I anslutning till en karta med kvartersindelning omnämnes intressantare inslag i de olika kvarteren.

K. Browicz: Chinese spruces at the Kórnik Arboretum. — Fyra arter (*Picea asperata, balfouriana, Meyeri* och *Wilsoni*) finns i odling sedan omkring 1930.

W. Bugała: The collection of poplars at the Kórnik Arboretum (I). — Efter en inledande presentation av arboretets poppelkollektion och dess ursprung beskrives fjorton arter, varieteter och hybrider inom sektionen *Leuce*.

S. Białobok: Ornamental cherry-trees at the Kórnik Arboretum. — En översikt av arboretets kollektion av prydnadskörsbär. Några på platsen framställda hybrider med stort prydnadsvärde presenteras.

B. Suszka: The genus *Forsythia* Vahl. at the Kórnik Arboretum. — *F. europaea, giraldiana, × intermedia, japonica, ovata, suspensa* och *viridissima* behandlas. Goda illustrationer, både svartvitfotografier och strecknteckningar av blommor och blad.

K. Browicz & W. Bugała: Peculiar trees and shrubs at the Kórnik Arboretum (II). — Följande arter behandlas: *Euptelea polyandra, Asimia triloba, Parrotiopsis jacquemontiana, Evodia Daniellii, E. hupehensis, Cedrela sinensis* och *Clerodendron trichotomum*.

W. Bugała: The Ottawa Lilac (*Syringa Prestonae* McKelvey) and its varieties.

Vol. II (1956):

K. Browicz: Endemic Korean coniferous trees and shrubs in Kórnik. — Av de tio barrlignoser med förekomst i Korea, vilka odlas i arboretet, är två endemiska: *Abies koreana* och *Thuja koraiensis*.

B. Suszka: The genus *Thuja* L. at the Kórnik Arboretum. — I odling förekommer *Thuja koraiensis, occidentalis* med trettio olika trädgårdsformer, *plicata* med tre dylika samt *Standishii*.

W. Bugała: *Magnolia* in the Kórnik Arboretum and the possibilities of extending their cultivation in Poland. — Av arboretets nio *Magnolia*-arter introducerades fyra redan 1845, medan de övriga kommit i odling efter 1925. Som fullt resistenta mot låga temperaturer (utan skador den svåra vintern 1939–40) betecknas *M. acuminata, virginiana, salicifolia, Kobus* v. *borealis* och *Loebneri. M. tripetala* och *Wilsonii* skadas varje vinter, medan *M. thompsoniana, obovata, sinensis, soulangeana* och dess varieteter samt *stellata* klarar normala vintrar, men skadas under svårare köldperioder.

W. Bugała: The collections of poplars in the Kórnik Arboretum (II). — Behandlar 26 arter, varieteter och hybrider inom sektionen *Aigeiros*.

H. Hlyń: Hornbeams in the Kórnik Arboretum. — Förutom *Carpinus betulus* odlas *C. Tschonoskii, Turczaninovii, caroliniana, orientalis, japonica* och *cordata*. De båda sistnämnda rekommenderas, då de har ett högt prydnadsvärde och samtidigt är fullt härdiga.

K. Browicz & W. Bugała: Rare trees and shrubs in the Kórnik Arboretum (III). — Följande arter behandlas: *Decumaria barbara, Neviusia alabamensis, Calophaca wolgarica, Andrachne colchica, Oglopanax horridus* samt *Forestiera acuminata* och *neomexicana*.

S. Białobok beskriver i två uppsatser institutets arbete med *Populus*.

Vol. III (1957/58):

H. Chylarecki: Yew Trees in the Kórnik Arboretum. — Härdigheten hos de sedan 1920-talet odlade *Taxus*-arterna *baccata, cuspidata* och *chinensis* samt hybriden × *media* har testats, varvid framkommit att *chinensis* och flertalet *baccata*-typer är köldkänsliga. Olika typers prydnadsvärde diskuteras.

Z. Pohl: Beeches in the Kórnik Arboretum. — Av arboretets sex *Fagus*-arter (*silvatica, orientalis, grandifolia, Sieboldii, japonica* och *engleriana*) anser förf. bl. a. *orientalis* och *grandifolia* lämpade för skogsodling.

K. Browicz & W. Bugała: Rare trees and shrubs in the Kórnik Arboretum (IV). — Behandlar *Pinus Armandi, Albizzia Julibrissin, Shepherdia canadensis, S. argentea, Lindera Benzoin* och *Grewia parviflora*.

K. Browicz & W. Bugała: New varieties of trees and shrubs obtained in Kórnik by A. Wróblewski. — Under åren 1926–1944 arbetade W. fram ett stort antal hybrider och sorter av olika prydnadslignoser. Endast ett tjugotal av dessa kan anses som nya och deras prydnadsvärde är synnerligen växlande.

W. Bugała & H. Chylarecki: Frost injuries suffered in the winter of 1955/56 by trees and shrubs in the Kórnik Arboretum. — De svåra vintrarna 1928/29, 1939/40 och 1955/56 medförde samtliga stora skador i arboretet. De lägsta registrerade temperaturerna var −34,1°C den 9.2.1929, −31,0° den 17.2.1940 samt 26,8° den 9.2.1956. — De skador, som åsamkades arboretets lignosbestånd den sistnämnda vintern, beskrives ingående släkte för släkte. Av denna översikt framgår bl. a. att *Sequoiadendron, Cephalotaxus*-arterna, *Cryptomeria japonica* och *Taxus chinensis* helt frös bort. Stora skador led arter inom släktena *Cotoneaster, Forsythia, Syringa, Chaenomeles, Berberis, Deutzia* och *Lonicera*. — S. Białobok beskriver i anslutning härtill motsvarande skador i arboretets plantskola och J. Suszka behandlar skadorna på det pomologiska sortimentet. För detaljer angående temperatur, nederbörd m. m. hänvisas till C. Kaczmareks tabellmaterial i årsöversikterna för 1954, 1955 och 1956.

Vol. IV (1959):

K. Browicz: Species of the genus *Cotoneaster* Ehrh. in Poland. — En utmärkt beskrivning av de tre vildväxande *Cotoneaster*-arternas (*integerrimus, melanocarpus* och *tomentosus*) utbredning och ståndortsekologi med goda fotografier och kartor. En utförlig bibliografi avslutar den 100-sidiga uppsatsen.

Z. Pohl & Z. Stecki: The grey poplar in Great Poland. — *Populus* × *canescens* finns i Polen spontan på nio lokaler, vilka beskrives med avseende på vegetation och mark.

W. Bugała: The collection of poplars in the Kórnik Arboretum (III). — Behandlar sektionerna *Tacamahaca* och *Leucoides*. Illustreras med briljanta blombilder.

K. Browicz & W. Bugała: Rare trees and shrubs in the Kórnik Arboretum (V). — Behandlar *Aucuba japonica, Cercidiphyllum magnificum,* × *Amelasorbus Jackii* samt *Stachyurus chinensis*.

H. Straus: Ornamental values of some species and varieties of the genus *Malus* Mill. — Författarinnan har studerat 27 olika arter och varieteter (sorter) bl. a. med avseende på blomningstidens varaktighet och läge under åren 1956–58. I en intressant tabell (nr II) jämföres några *Malus*-arters blomningstid med ett antal andra prydnadslignosers.

B. Suszka: Results hitherto obtained in breeding *Forsythia* at Kórnik. — Ett omfattande förädlingsarbete pågår sedan 1952.

A. Kowalkowski & Z. Prusinkiewicz: The soils of the Kórnik Arboretum. — Markens fysikaliska och kemiska förhållanden beskrives ingående. Ett flertal tabeller och kartor (bl. a. en lösliggande i färg) illustrerar framställningen.

Z. Wilusz: The influence of wood walls on the microclimate of adjacent fields. — Läverkan av en fyrkantig skogsfigur ute på ett större fält har studerats på ett antal stationer på olika avstånd från skogen med avseende på luftens minimitemperatur, luftfuktighet, markens tjälläggning samt snötäckets tjocklek. Resultaten kan med fördel jämföras med motsvarande från södra Sverige.

Vol. V (1960):

W. Bugała: Critical review of varieties and hybrids of the white poplar (*Populus alba* L.) ... — Författaren presenterar i sitt drygt 130 sidor stora arbete (specimen för doktorsgrad) ett mycket omfattande morfometriskt material. *Populus alba* och dess hybrid med *tremula,* × *canescens,* har detaljstuderats på ett antal lokaler i Wistulas dalgång. Ett flertal diagram, kartor och fotografier samt en omfattande bibliografi.

S. Białobok: History of the introduction and acclimatization of trees and shrubs in the Kórnik Arboretum. — Arboretet grundades av Tytus Dzialynski och utbyggdes vidare av dennes son Jan under åren 1861–1880. Av deras efterlämnade papper har det varit möjligt att rekonstruera när och varifrån olika lignoser introducerats under perioden 1826–1879. I en 20-sidig tabell redovisas detta sortiment i detalj.

K. Browicz: Species of the family *Taxodiaceae* W. Neger in the Kórnik Arboretum. — Endast *Taxodium distichum* och *Metasequoia* är fullt härdiga; övriga (*Cryptomera japonica, Sciadopitys verticillata, Sequoiadendron gigan-*

teum och *Sequoia sempervirens*) skadas m. l. m. varje vinter. Uppsatsen illustreras av utomordentliga svartvitfotografier av K. Jakusz.

J. Jaworski: The shelterbelts and local climate at Rogaczewo in spring. — Intressanta data om mikroklimatet i anslutning till en N–S-gående läplantering vid olika vindförhållanden under vårmånaderna åren 1953–58. Kompletterar Wilusz' uppsats i föregående volym.

Vol. VI (1961):

M. Gostyńska: The distribution and ecology of the Bladder nut (*Staphylea pinnata* L.) in Poland. — Pimpernöten, som har en sydösteuropeisk-mediterran utbredning, når sin nordgräns i sydligaste Polen, där provinsen Rzeszów har många naturliga förekomster. Författarinnan har detaljstuderat vegetation och mark på ett flertal av dessa och redovisar sina resultat i form av sociologiska och ståndortsekologiska tabeller och diagram.

H. Chylarecki: The genus *Carya* Nutt. and its acclimatization in the Kórnik Arboretum. — Sedan mitten av 1800-talet odlas *Carya laciniosa, cordiformis* och *ovata* i arboretet. Deras fenologi (lövsprickning, blomning, fruktsättning osv.) har studerats under åren 1956–60 och åskådliggöres i ett instruktivt diagram.

W. Bugała & Z. Stecki: Hybrids of *Populus Maximowiczii* Henry and the results of their cultivation in Kórnik. — Hybrider med *nigra, trichocarpa* och × *berolinensis* har testats med avseende på resistens mot sjukdomar och köldskador, tillväxt m. m. med mycket goda resultat.

S. Bartkowiak: Biometric investigations on the floral braclets of poplars of the section *Leuce* Duby.

K. Browicz & W. Bugała: Rare trees and shrubs in the Kórnik Arboretum (VI). — Behandlar *Decáisnea Fargesii, Kolkwitzia amabilis* och *Parrotia persica.*

J. Poszwińska: Preliminary progeny analysis of some *Weigela* crosses. — Ett omfattande förädlingsarbete pågår sedan 1951 och som utgångsmaterial för korsningarna har använts fyra arter ur sektionerna *Utsugia, Calysphyrum* och *Weigelastrum.*

S. Białobok skildrar en dendrologisk resa till Kina sommaren 1959. En detaljerad beskrivning lämnas av träd- och buskfloran i de trakter, där många av våra odlade "östasiater" hämtats.

H. Straus beskriver Göteborgs botaniska trädgårds kollektion av *Rhododendron* med fenologiska data för 1959 (med karta över trädgården).

Vol. VII (1962):

J. Hrynkiewicz-Sudnik: Variability and distribution of *Betula obscura* Kot. in Poland. — En morfologisk analys av en något avvikande *Betula verrucosa*-typ, som förekommer i södra Polen (203 lokaler) och angränsande delar av Sovjetunionen och Tjeckoslovakien, dvs. ungefär centralt i *verrucosas* totalutbredning.

K. Browicz & W. Bugała: Rare trees and shrubs in the Kórnik Arboretum (VII). — Behandlar *Prinsepia sinensis, P. uniflora, Koelreuteria paniculata, Styrax japonica* och *Pterostyrax hispida.*

Z. Pohl: Research into the growth and morphology of the hybrids of *Populus Maximowiczii* Henry at the Kórnik Arboretum. — Avser hybrider med *pyramidalis* (=*nigra* v. *italica*), *laurifolia* och ×*berolinensis*. Jfr Bugałas och Steckis uppsats i föregående volym.

B. Suszka: Influence of the temperature factor on the breaking of dormancy in mazzard seeds (*Prunus avium* L.). — Av intresse för plantskolefolk och fysiologiskt arbetande dendrologer.

Vol. VIII (1963):

K. Browicz: Monografia rodzaju *Colutea* L. (Polskt sammandrag av en större avhandling på engelska i "Monographiae Botanicae" V, 1963.) — Släktet *Colutea* indelas i 4 sektioner med sammanlagt 26 arter, av vilka huvudparten eller 15 tillhör sekt. *Colutea*, 2 sekt. *Multiflora*, 8 sekt. *Rostrata* samt 3 sekt. *Armata*. Förf. har beskrivit 4 nya arter: *atlantica*, *davisiana*, *insularis* och *afghanica*.

H. Chylarecki: Investigations on the development of some species of Hickory (*Carya* Nutt.) grown in Poland. — Bestånd av *Carya*-arterna *cordiformis*, *glabra*, *laciniosa* och *ovata* har studerats i några klimatiskt skilda områden med avseende på fenologi, tillväxtförhållanden m. m.

Två uppsatser om popplar av Z. Stecki och B. Suszka bör även framhållas.

I regel innehåller varje volym ett antal helsidesbilder instuckna mellan de olika uppsatserna och vanligen utan samband med dessa. Som exempel kan nämnas de utsökta blom- och fruktbilder, som ingår i volym VI (foto K. Jakusz).

Bengt M. P. Larsson

FÖRENINGEN FÖR DENDROLOGI OCH PARKVÅRD

Styrelseberättelse för år 1962

Föreningens senaste arbetsår kan uppvisa fortsatt livlig aktivitet, och beträffande medlemmarnas stora intresse finns intet att erinra. En god ökning av medlemsantalet kan med tillfredsställelse noteras, men ännu finns det plats för många fler.

Årsmötet avhölls den 11 mars på hotell Apollonia i Stockholm med vår ordförande som förhandlingsledare och inför 100-talet medlemmar och andra intresserade. Styrelse- och revisionsberättelserna godkändes, och full ansvarsfrihet beviljades för det gångna året. Till ordförande omvaldes med acklamation för tolfte året i följd Torgil G. von Seth. Till styrelseledamöter omvaldes Görvel Gyllenstierna, Gunnar Callmar, Nils Sylvén samt nyvaldes Magnus Fries efter sin fader Robert Fries. Denne hade avsagt sig på grund av ålderssskäl. Till suppleanter omvaldes Erik Hedström och Helmuth Wanderoy samt nyvaldes Carl Fredby. Alla dessa val avse perioden 1962–64. Till sist omvaldes revisorerna Björn Ditzinger och Sven Green med Bertil Mo som suppleant. Därefter avtackades den avgående styrelseledamoten Robert Fries, hedersordförande och under otaliga år föreningens oförliknelige och självklare talesman. Ordföranden harangerade honom för det ovärderliga och utomordentliga arbete och intresse han nedlagt till föreningens fromma (bl. a. som styrelseledamot i 42 år, varav ordförande under 20 år) samt för all hjärtevärme och vänlighet, som städse visats oss medlemmar av den avhållne Robert Fries och hans maka Nanna. Så följde överlämnande av blommor, och alla de närvarande deltogo i hyllningsappläden.

Årsmötet fortsatte sedan med den med stort intresse emotsedda diskussionen kring det brännbara ämnet "Kan våra herrgårdsträdgårdar räddas?" med Oscar W. Douglas som inledare. Denne lyckades spetsa till de olika problemställningarna, så att de lockade till ett flertal inlägg. Hela diskussionen togs upp på band och redovisas i bearbetat skick i årets nummer av Lustgården. Styrelsen kommer att vid instundande årsmöte framlägga förslag till åtgärder för att följa upp ärendet.

Vid den obligatoriska dendrologmiddagen käserade Ingvar Nordin om och visade vackra färgbilder från Västgötaexkursionen 1961. Även Sven A. Hermelin underhöll med vackra färgbilder, men i hans fall gällde det en serie från hans italienska resa — en introduktion till kommande exkursionsupplevelser.

Det exkursionsprogram, som föreningen fastställde på årsmötet, har helt genomförts, och deltagarantalet har i samtliga fall varit mycket stort. Årets stora reseupplevelse blev helt naturligt Italienbesöket under första hälften av april. Även om våren var osedvanligt sen även på dessa sydliga breddgrader

och den efterlängtade värmen nekade att infinna sig, var resan så rik på intressanta upplevelser samt dendrologiska och botaniska bekantskaper, att de högt ställda förväntningarna ändock blevo infriade. De italienska värdarnas gästfrihet kan inte nog uppskattas. De strålande färgerna och vackra scenerierna överväldigade deltagarna och har lämnat många oförglömliga spår efter sig (inte minst i föreningens arkiv). Olika uppsatser i Lustgården kommer att i detalj skildra resans många besöksobjekt och intryck.

Endagsexkursionerna har varit tre till antalet. Den första anordnades den 6 maj och gällde Skåne med Botaniska trädgården i Lund, Dalby Söderskog och Övedskloster som väl valda besöksmål. Professor Henning Weimarck demonstrerade sevärdheterna i Botaniska trädgården, vars stora samling av lignoser tilldrog sig största intresset. Magnoliorna blommade för fullt, forsythior och blåregn likaså. Ett besök i växthuset för att njuta av bl. a. orkidéernas egenartade färger och dofter satte så punkt för rundvandringen. Dalby Söderskog var alltså nästa mål och eftersom bokarna den dagen visade upp sin allra skiraste grönska, sippor av alla arter slagit ut och nunneörten glödde i alla nyanser rött blev det en oförglömlig syn. Även här sköttes demonstrationen av prof. Weimarck. Efter en kaffepaus var det dags att fara till Övedskloster. Väl framkomna dit blev vi mottagna av friherre Otto Ramel, som älskvärt och initierat visade omkring. Bland det mest intresseväckande var en torräng med massor av backsippor i sitt vackraste flor och så naturligtvis den fridlysta lokalen med *Primula elatior*, lundvivan, som även den, just till den dagen, lyste som allra bäst och riktigt slösade med sitt guld.

Nästa utflykt företogs den 3 juni och gällde dr Carl Kempes Ekolsund med dess både omfångs- och innehållsrika park. I ett strålande försommarväder och under synnerligen sakkunniga ledare — dr Kempe och docent Tore Arnborg — kunde ett stort antal dendrologer och trädgårdsvänner här få sina intressen stillade i rikaste mått. Den välskötta parken har nyligen beskrivits i Lustgården.

Årets sista studiedag genomfördes den 2 september. Starten skedde i Göteborg och sedan letade sig två bussar och några privatbilar fulla med entusiastiska dendrologer fram till de utstakade besöksobjekten Vikaryd, Nääs slott, Öjered och Ekudden. Vid demonstrationerna på alla de olika platserna kom det fram, att problemställningarna överallt var desamma. Hur skall underhållet med enklast möjliga medel kunna rationaliseras, nödvändigheten av att överårigt material gallras bort så att de värdefullaste träden i våra parker får möjlighet att växa ut till full skönhet, djärvare grepp för att skapa ljusare uterum och utblickar m. m. Denna rundresa till parker med likartade problem var ämnad att vara en fortsättning på den så intressana årsmötesdiskussionen. Den gav också många konkreta uppslag och tips, men den lämnade många frågor obesvarade.

Föreningens styrelse har haft två sammanträden och dess arbetsutskott likaledes två under det gångna året. Dessutom har olika arbetsgrupper sammanträtt för att bearbeta olika förslag till exkursioner, parkvårdsdagar m. m. En hel del ärenden har vidare kunnat expedieras efter telefonkonferenser.

Vid årsskiftet 1962–63 hade föreningen 469 medlemmar, varav 7 hedersledamöter, 9 stödjande och 44 ständiga ledamöter. Ökningen under året utgör summa 27 medlemmar.

Styrelsen ber till sist att få framföra ett varmt tack för all den välvilliga och oskattbara hjälp, som den fått mottaga och för det stora intresse, som den alltid bemötts av från alla instanser och kretsar.

Uppsala i januari 1963.

Föreningen för dendrologi och parkvård
Dess styrelse

Torgil G. von Seth

Erik Hedström

Styrelseledamöter och revisorer för 1964

Perioden 1962–64

ORDINARIE

Callmar, Gunnar, trädgårdsdirektör, Alnarps trädgårdsinstitut, Åkarp (040/46 44 02)

Gyllenstierna, Görvel, friherrinna, Spannarp (042/530 58)

Fries, Magnus, laborator, Döbelnsgatan 30 A, Uppsala (018/13 68 23)

Norin, Vera, trädgårdsarkitekt FST, Guldhedstorget 1, Göteborg SV (031/63 00 51 el. 18 47 27)

Sylvén, Nils, professor, Vegagatan 16, Lund (0412/183 80)

SUPPLEANTER

Fredby, Carl, stadsträdgårdsmästare, Bohultsgatan 14 A, Karlskoga (0586/307 28 el. 361 00)

Hedström, Erik, trädgårdsmästare, *sekreterare* o. *skattmästare*, Villavägen 8, Uppsala (018/13 82 82 el. 12 07 08)

Wanderoy, Helmuth, akademiträdgårdsmästare, Botaniska trädgården, Uppsala (018/14 88 86 el. 13 08 18)

Perioden 1963–65

Ditzinger, Ulla, fru, Bråvallavägen 21, Djursholm (08/55 12 31)

Hermelin, Sven A., friherre, trädgårdsarkitekt FST, *vice ordf.*, Uggleviksgatan 13, Stockholm Ö (08/20 90 32)

Hylander, Nils, docent, förste trädgårdsintendent, Vikingagatan 52, Uppsala (018/13 01 19)

Nitzelius, Tor, amanuens, Botaniska trädgården, Göteborg SV (031/13 66 82)

von Seth, Torgil G., greve, *ordförande*, Bratteborg (0393/130 18)

Nilsson, Arvid, fil. dr, försöksledare, Sparvägen 2, Landskrona (0418/121 55)

Nilsson, Gunnar, ämneslärare, Alnarps trädgårdsinstitut, Åkarp (040/46 45 88)

Perioden 1964–66

ORDINARIE

Arnborg, Tore, docent,
Arosgatan 7, Uppsala (018/12 12 30)

Billbäck, Bertil, trädgårdsdirektör,
Bergianska trädgården,
Stockholm 50 (08/32 36 53)

Ekman, Leif, direktör,
Råda säteri, Mölnlycke
(031/73 02 14)

Juhlin Dannfelt, Matts, överjägmästare,
Kaserngatan 17, Linköping
(013/265 95)

Torberger, Kurt, jägmästare,
Ornäs (0243/232 90)

SUPPLEANTER

Brunnström, Axel, major,
Stureholm, Mjöhult (042/591 55)

Douglas, Oscar W., greve,
Kolfall, Stjärnorp (013/610 06)

Revisorer

Ditzinger, Björn, forstmästare,
Brävallavägen 21, Djursholm
(08/55 12 31)

Mo, Bertil, trädgårdsarkitekt FST,
Sätraängsvägen 65, Danderyd
(08/58 32 06)

Almquist, Gunnar, hortonom,
Geijersgatan 14 B, Uppsala
(018/14 61 91)

Pris 42 kronor

Reviderad - Apn

ALMQVIST & WIKSELL 631430